

A MAGYAR
ORSZÁGGYŰLÉSI PÁRTOK
KÜZDELMEI

A DEÁK ÉS BALKÖZÉP PÁRTOK EGYBEOLVADÁSÁIG

(1863-1874.)

ÍRTA:

MÓRICZ PÁL
II. KÖTET.

BUDAPEST, 1892.

AZ »ORSZÁGGYŰLÉSI ÉRTESÍTŐ« KÖ- ÉS KÖNYVNYOMDÁJA
IV.. GRANÁTOS-UTCZA 1.

AZ ORSZÁGGYŰLÉSI PÁRTOK KÜZDELMEI.

I.

A balközép nevezetesebb férfiainak életrajzát még folytatni kellene, de végre is nem egyedül az alkotó tényezők érdeklik a közönséget, hanem a kivívott eredmények s így magára a történelemre tartozó dolgok ismertetését kísérem meg.

A volt balközéppártnak előbb vagy utóbb ezek voltak tagjai:

Almásy Pál

Andaházy Pál

Andrássy Gyula, esztergomi alispán

Bárányi Gusztáv, alispán

Bánffy Dezső br.

Bánffy László br.

Batta Andor

Beliczey István

Beliczey Rudolf

Beniczky Gyula

Beniczky Ödön

Beöthy Algernon

Beöthy Andor, alispán

Beöthy Lajos, alispán

Berke József

Bethlen Gábor gr.

Boér Antal

Bónis Samuel
Bucsánszky Adolf, alispán
Borits Döme dr.
Chorin Ferencz dr.
Csávolszky Lajos
Cseh Károly dr.
Csernátony Lajos
Damaszkin János
Dégenfeld Imre gr., felsőházi tag
Dégenfeld Lajos gr.
Degré Alajos
Dezső Szaniszló
Domahidy Ferencz
Domahidy István
Duka Tivadar
Dul László, alispán
Eder István
Elek Gábor
Eördögh Frigyes
Ercsey Géza
Fáy Béla
Farkas Elek
Fehér Miklós
Foldvály Gábor
Földvály Mihály, alispán
Fráter Imre
Gaál Péter
Gáspár András, tábornok
Galgóczy Sándor
Ghyczy Dénes
Ghyczy Ignác
Ghyczy Kálmán
Girókuty Albert

Gromon Dezső
Győrffy Gyula
Gózman János, alispán
Hajdú Ignác
Hammersberg Jenő
Hegedűs Sándor
Hets Károly
Horánszky Nándor
Horn Ede
Horváth Elek
Horváth Gyula
Horváth Sándor
Huschard Ferencz
Ivánka Imre
Jámbor Pál (Hiador)
Janicsáry Szilárd
Jankovics Gyula
Jankovics Miklós
Jókai Mór
Juneszku Lázár
Kabos Imre
Kemény Mihály
Kende Kanut
Kende Péter, alispán
Kerkápolyi Mór, alispán
Kiss Lajos
Kollár Antal
Kozma Pártén
Lovassy Ferencz
Ludvig János
Lukács György, polgármester

Lükő Géza
Makray László
Majthényi Dezső
Máriássy Endre
Matics János
Matolay Etele, alispán
Mikó Bálint
Milkovics Zsigmond
Miskolczy Lajos, alispán
Móricz Károly
Móricz Pál
Nagy György
Nikolics Sándor
Odescalchy Gyula herczeg
Oláh Gyula dr.
Orbán Balázs br.
Orczy Elek br.
Péchy Jenő
Péchy Tamás, alispán
Pilisy Lajos
Plachy Tamás
Plathy János
Podmaniczky Géza br., felsőházi tag
Podmaniczky Frigyes br.
Prónay József
Ráday László gr.
Ragályi Gyula
Remete Géza
Román Sándor
Salamon Lajos, alispán
Sárközy Béla
Simonsits Béla, alispán

Simonffy Kálmán
Simonyi Lajos br.
Sipos Orbán, alispán
Somossy Ignác, alispán
Szakácsi Dániel
Szaplóczay József, alispán
Szaplóczay Miklós, alispán
P. Szathmáry Károly
Szathmáry Miklós
Széky Péter
Szentimrey Elek
Szentkereszthy Zsigmond br.
Szikszay Lajos, alispán
Szilády Áron
Szluha Benedek
Szombathelyi Győző, alispán
Szontagh Pál
Szuhányi Ödön
Takács Lajos alispán
Teleszky István
Thury Gergely
Tisza Kálmán
Tisza László
Tóth Kálmán
Tors Kálmán
Várady Gábor, alispán
Végső Gellért
Vendégi Gábor
Vécsey Tamás
Virava József
Zichy Sándor gr.
Zlinszky György
Zoltán János, alispán.

A balközép hívei a legnagyobb tisztelettel viseltettek pártvezérük Tisza Kálmán iránt s nem lehet meghatározni, hogy a tisztelet vagy a bizalom volt-e nagyobb, mert személyeskedés a pártban soha elő nem fordult; az is áll, hogy ezek a megyei életben számosan előkelő állásokat foglaltak el, a közszolgálatra gazdag tapasztalataik őket különösen minősítették, mert 22 alispán, több polgármester volt a párt tagjai között, a bírói, honvédségi és tanári állások elfoglalását az ellenzéki elvekbe ütközőnek nem találták, de más állami tisztségekre nem reflectáltak, így azon három miniszter, kiket a balközép soraiból a fusionális kormány magába felvett, nem igyekezett társait hivatalokhoz juttatni s azok közül állásokat nem is szorgalmaztak.

A delegációban 1868-ban résztvett balközéppárt sürgetéseinek lehetett köszönni azt, hogy a közös kormány tagjai a magyar hivatalos terminológia szerint nem »birodalmi«, hanem »közös ministerium« nevet viselnek és a »Reichs-Kanzler« név, melyet Beust viselt, megszűnt.

A balközéppárt tartotta féken a nemzetiségeket. A balközépnél élesebben már nem lehetett megtámadni a nemzetiségi képviselőket, midőn a magyar ország-

* Jegyzet melyet egy széles ismeretű Deák-párti tag tett a munkámra.

1868 január 29-én a delegáció harmadik ülésében Ghyczy Kálmán felszólalt a címkérdésben, de ugyancsak azon a napon Kerkápolyi felvilágosítást kért, hogy honnan van az, hogy míg a magyar delegációval szemben a közös ministerium a törvényes „közös” elnevezést használja, addig a birodalmi tanácssal és ennek delegációjával szemben „birodalmi”-nak címezi magát.

gyűlésen indítványt adtak be az erdélyi Uniónak törvényességét kétségbe vonva, az erdélyi részeknek egy új országgyűlésbe leendő egybehívása végett.

A katonai bíraskodás reformját is a balközép hozta szóba és ez iránt új törvényt szorgalmazott. A balközép sürgetésére történt, hogy a tengeri kereskedelmi lobogókon a magyar nemzeti szín is látható, ugyanaz a párt szorgalmazta a képviselői állás függetlenségét biztosító incompatibilitási törvényt, és a balközép programjának egyik pontja valósul meg akkor, ha végre-valahára meghozatik a törvény, mely a képviselőválasztások feletti bíraskodást a Curiára bízta.

A balközép soraiból Tóth Kálmán indítványára szüntetett meg a hírlapbélyeg.

Semmi kétség az iránt, hogy a Deák-párt örömmel látta, hogy a dualismus, az állami lét külső jeleinek érvényesítése körül más párt is buzgólkodik, sőt nyomást gyakorol a kormányra s ezt szorítja a valódi alkotmányosság attributumainak megszerzésére s valóban a Deák-párt igyekezett az állapotokat javítani s megszerezni mindazt, a mi hiányzott. Közösen vívottak ki, mert a balközép a Deák-párt hozzájárulása és a kormány támogatása nélkül eredményre nem juthatott volna.

Január 31-én adatott meg a felelet, a melyben Ghyczy is pártja nevében „érett megfontolás után” megnyugodott. A balközépnek tehát része van az érdemben, de azt nem lehet mondani, hogy „neki köszönhető.”

1868 nov. g-én a képviselőház újra tárgyalta a kérdést. 1866 febr. 23-án Hodosiu József indítványt terjesztett elő az „Unió” ellen, Tisza Kálmán kimutatta követelése képtelenségét. Utána Andrássy Gyula gróf szólalt fel a románok félszeg politikája ellen.

Sok oly dolgot szorgalmazott a balközép, melyeket most a nemzeti párt szorgalmaz, csak hogy mi pótolni és kiegészíteni akartuk a törvényeket és az 1867-iki kiegyezést, míg ők azt állítják, hogy az ó követeléseik jobbára a 67-iki kiegyezésből folynak.

Sokat lehet következtetni a dualismusból, de a mi ebből önként következtethető, részben még máig sincs a törvényekben és csak lépésről-lépésre haladva vívható ki új tractatus útján.

A hadseregnek olyan elnevezését, mely a duális-musnak megfelel, t. i., hogy az osztrák császári és magyar királyi hadsereg, csak a Tisza kormány bírta keresztülvinni s az »és« szócsonka majdnem végzetes lett egy alkalommal a Tisza-kormányra nézve. Egyedül a koronás király erélyes fellépése volt képes a katonai körökkel elfogadtatni a dualisztikus követelményeket.

Az 1869/72-iki országgyűlés tárgyalásai között kiváló fontossággal bírt a bírói hatalom gyakorlatáról szóló törvényjavaslatnak tárgyalása, mely az 1869. 4-ik törvénycikk megalkotására vezetett.

A nevezett országgyűlés kezdetén lépett a magyar képviselőház a valódi Parlamentarismus előcsarnokába. Akkor alakult meg az a két párt, mely igazán kormányképes volt.

Az első mérkőzés a Deák és Tisza-párt között mindjárt a felirati vitánál megtörtént.

1869. április 22-én kezdődött meg az első ülés. Az öreg Boczkó Dániel, ki az 1848/49-iki időben Arad városát a hős Asztalos Sándorral együtt mentette meg, lett volna a sajtóképeni korelnök.

Boczkó felszólalt, hogy ő csak 1789-ben született, így csak 80 éves; talán akadna nálánál öregebb is,

hisz ez még nem is olyan túlságos öregség; de ha nem lenne is, mivel egy pár hét óta tartós és erős köhögésben szenved: kéri helyette az utána legidősb képviselővel foglaltatni el az elnöki széket.

Jelen voltak ezen első ülés megkezdésekor: Bedekovics Kálmán, Eötvös József, Gorove István, Horváth Boldizsár, Lónyai Menyhért, Wenkheim Béla; Andrassy Gyula később érkezett be.

Korjegyzők lettek: Jankovics Miklós, Perényi Zsigmond báró, Radó Kálmán, Széll Kálmán és Zichy-Ferraris Viktor gróf.

Korelnöknek felhívták Tansics Mihályt, ki szemei miatt nem tehetett szolgálatot; azután végleg elfoglalta a korelnöki széket Pribék Antal, egykor Ungvár vármegye érdemdús alispánja, ki lélekben s testben még ép, erős férfi volt.

A korelnök állva így szólott: »Első megjelenésünk eme magasztos perczében tisztelettel üdvözlöm önöket uraim, tisztelt képviselőtársak! Már a lefolyt országgyűlés is megértve a haladó korszellem követelményeit és sürgettetve az események rohama által: eltértünk a régi országgyűlések cselekvési módjától és nem foglalkoztunk többé a hiányos törvények igazításával, hanem férfias szilárdsággal fogtunk az újjászervezés és újjáalkotás nagy művéhez; sok nehézséggel küzdöttünk bár, de elhárítva az elébe gördülő akadályokat, szívós kitartással sikerült az alkotmány épületét biztos és szilárd alapra tenni le, megóva, körvonalozva egyszersmind függetlenségünket is.« Okos, értelmes beszédét tovább folytatva jelentette, hogy Ő felsége 24-én, szombaton, Budán a várlakban fogja az országgyűlést ünnepélyesen megnyitni.

Irányi Dániel előadta, »hogy az 1848-iki IV. törvény az országgyűlés Pesten tartását rendeli«, eltekintve az 1865-ben felvett szokástól, mivel e példa a törvény ellenében nem vétethetik tekintetbe, de azért is, mert a várpalotán nem a nemzeti lobogó lobog: szólíttassék fel a kormány, hogy kérjék meg Ő felségét, hogy a fekete-sárga lobogó bevétetvén, nemzeti lobogóval pótoltsassék. (Andrássy Gyula közbeszól: »Nem fogja tenni.«) Az esetben ők nem fognak a megnyitáson résztvenni. – Gróf Andrássy Gyula kifejtette, hogy Buda és Pest egy városnak vehető, hogy a fekete-sárga zászló az uralkodó családi színe s hogy mi legyen a család színe, azt a király legilletékesebben határozhatja meg, sőt ha nem az lenne is a királyi családé, ma más színeket is választhatna, és eddigi színeit felcserélhetné, mint tették ezt nemzetek is, mert Horvátország színe fehér és veres volt s 1848-ban a veres helyett a kék színt fogadták el, ezeknél fogva Irányi indítványát nem pártolhatja.

Tisza Kálmán rögtön nyilatkozott, elmondá, hogy a mi a kitűzendő zászlókérdést illeti, ha majd idejét látja, akkor hozzászól; most azonban kinyilvánítja, hogy az országgyűlés azért, mert Budán nyitattott meg, nem mondható törvénytelennek. Magának a zászlókérdésnek jelenben felhozását sem helyeselhetvén – azok pártolói közé nem tartozik.

Deák Ferencz: »Irányi Dániel eltalálta az igaz utat; a kinek meggyőződése ellen van, az nem fog Budára felmenni, a ki pedig meggyőződésével összeegyeztetheti, az fel fog menni a megnyitásra. A mi pedig a lobogót illeti, azon lobogót Ő felsége lobogójának tekintetem és tekintem mindig, de nem nyom-

hatom el azon óhajtásom kijelentését, hogy azon tény közben, midőn az országgyűlés megnyitatik, a magyar lobogó is felhúzassék (zajos helyeslés), mert habár az királyi palota, de ezen tény alatt egyszersmind a törvényhozás összeségének, a nemzet és a fejedelem működésének színhelye.

Sem a házszabályok, sem a törvény nem parancsolja, hogy valamennyi képviselő ott legyen, nem is volt soha mind a megnyitáson, még kevésbé a berekesztésen. Ha valaki indítványt akar tenni jövőre, ha a ház megalakult, azt megteheti, most azonban az ilyennel csak az időt töltenénk.«

Lehetetlen ki nem emelni Deák Ferencz fényes pártvezéri tulajdonai mellett azt a politikai s vallási kérdésekben 13 próbás szabadelvűségét és politikai bátorságát. Bár mindenki felismerte azon kényes helyzetet, mely az uralkodó és a nemzet kibékítése végett többször előállott, hogy ezen kibékülés tartós legyen: kímélni kellett a százados szokásokat, mondjuk előjogokat. És ha abba az igen nagy többség belenyugodott, hogy a királyi lakba felmenjünk, a sárga-fekete zászló látására sokunknak szíve szorult s valódi morális erőszakot kellett volna tennünk, hogy hazafias érzelmeinket elaltassuk. Erezte ezt Deák Ferencz is, kinek magyar érzéseit, szívét az udvari körök soha meg nem vesztegették; mert kevés embernek volt volna az a bátorsága, a mi neki volt. Felhangzott tehát szíveinkből az »éljen« a nemzeti lobogó felhúzásának indítványára és a nemzeti souverainitás két factora jelvényeinek, a király és nemzet mindkét lobogójának felhúzása által ennek jogossága is kifejezést nyervén: a nemzet igen nagy többségét ezen módozat teljeseen kielégíté.

Ezzel ezen nem csekély fontosságú kérdés el lett igazítva.

A válaszfeliratot Horváth Boldizsár fogalmazta, ki éppen olyan jeles stylistá volt, mint szónok; a trónbeszédnek azon utolsó passusa: »Csak elégedett nemzetnek lehet boldog uralkodója« éljenzést csalt ki a legtöbb képviselőtől.

A válaszfelirat tárgyalása hosszan tartott; küldöttség küldetett ki a válaszfelirat elkészítésére Pulszky Ferencz elnöklete alatt. Tisza Kálmán, Simonyi Ernő külön javaslatokat adtak be. Simonyi Ernő és Pulszky Ferencz is megjegyezte Tiszáról, hogy Tisza kétfelé opponál, t. i. a kormánypártnak és a szélsőbalnak. Tisza éppen nem szabadkozott, ezt tűzte mindig ki czélul.

Simonyi Ernő elismert pártvezére volt a 48-as pártnak; széles ismeretei, emigrationalis és politikai nagy tapasztalatai s tudományos képzettségénél fogva is erre hivatott volt, azonban mint szónok kevés sikert aratott, hosszasan, vontatva beszélt, beszédei hatás nélkül ellapultak.

Ugyanez alkalommá! beszélt a ráczok egykori vezértábornoka Sztratimirovics György. Sztratimirovics beszéde, mint parlamenti beszéd is figyelmet, méltánylást érdemelt; magvasabb, mérsékeltebb, következetesebb volt, mintsem képzeltük, mérsékeltebb mint más társaié.

»Egyrészt hazám – monda ő – másrészt nemzetiségem iránti kötelességemnek és szeretetemnek vélek némi kifejezést adni, ha kifejtem nézetemet az iránt, hogy az osztrák-magyar politikának a keleti kérdés megoldásánál mily utat kell követni.« Áttért azután

Törökországra s azt mondja: »Mai napság minden állam alapfeltételének kellene lenni: a törvény előtti egyenlőség, a birtokbírhatás egyenlősége, személy- és vagyonbiztonság, jogegyenlőség és vallásszabadság. De a »korán« a törökök egyenlőségét a keresztényekkel meg nem engedi, a keresztények fekvő vagyont nem bírhatnak; mikép nem reformálható tehát az állam itt a nélkül, hogy a török vallás is egyúttal ne reformáltassék, főleg, mivel bíró is csak török lehet, mely a »korán« szerint ítél. Hagyjuk tehát Törökországot az ő természetes örökösének, az ő erőteljes keresztény népeinek. A török földjét vallásánál fogva nem mivel i a török uralom rothadó hullá s a reformok körüli lárma nem egyéb haszonlesési humbugnál.

Kétséget sem szenved, hogy nem fogunk Törökország mellett fegyveresen interveniálni, hogy még erősebbé fűzzék azon bilincseket, melyekkel a török névtestvéreinket leigazza. Ezen hallatlan satrapagazdálkodás kimeríti a gazdag tartományok kútforrásait s a keresztény népek már nem adhatnak egyebet pusztá életnél.

A török birodalom Európában túlélte magát és a civilisató követeli ezen állam csendes kimúltát nem akadályozni.

Ezen, egy szabad nemzethez méltó tettet követelem én a magyar nemzet képviselőitől, midőn az általam benyújtott módosítványt elfogadtatni kérem.«

Nem volt beszédjében semmi kihívó, semmi recriminatio a magyarok ellen, szóval messze túlhaladta a többi nemzetiségi képviselőket parlamentáris ildom és mérséklet által Indítványa nem fogadtatott el, a kormánypárt válaszfelirata százhusz szótöbbséggel fogadtatott el. A vita szép és emelkedett volt, legnagyobb

részét a közjogi vita ismétlése képezte, a szónokok egymást felváltva pro et contra erősnél-erősebb érvekkel harcoltak – de minden személyeskedés nélkül.

Az első válaszfelirati szavazás kimutatta a pártok állását s számarányát, mely ezen az országgyűlésen meg is tartatott mindvégig; ha új választás jött létre, hol egyik, hol másik párt győzött, míg a pártok állásán semmit sem változtatott.

Ezen egész vita alatt magára a balközép történetére csak az vonatkozik, hogy a budai megnyitás és zászló kérdésében nem volt differentia közte s a Deák-párt között.

II.

Fontos alkotmányjogi kérdés volt a bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvény, t. i. az elsőfokú bíróság tagjainak addigi választása helyett a királyi kinevezés hozatott be. A felsőbíróságok tagjait már azelőtt is a király nevezte ki, de az elsőfokú bíróság tagjait a megyék választották, így az igazságügyi felségjog gyakorlása megoszlott a nemzet és a korona között, most a bírói választás kardinális jogát elvenni a megyéktől és azt a korona javára, vagy mondjuk jobban, a végrehajtó hatalom számára követelni annyi volt, mint a nemzet jogát kevesbíteni, melynek következtében növekedett a kormányi és a főispáni hatalom, ki a kandidátiónál az 1870. 42. t.-cz. szerint a választásokat már úgy is regulázta.

Az ellenzék tekintélyei: Tisza, Nyáry, Vukovics, Ghyczy a döntő csatában vettek részt.

Ghyczy kifejtette, hogy két rendszert lehet felismerni Európában a bírósági szervezkedés kérdésében, egyik az angol, másik a burokratikus rendszer, és ő nem elfogult pártszenvédélyvel, hanem tisztán elméleti érvekkel szándékozik a kérdést megvilágítani, mert arra nézve, hogy közigazgatásunk, törvénykezésünk javítandó, a kormánynyal egyetért ő is.

Angolországban érvényre van emelve azon alkotmányos elv, hogy a törvény a legfőbb hatalom, melynek a koronás főtől az utolsó polgárig mindenki engedelmességgel tartozik. A bíróságok tagjait ott is a kormány nevezi ki, de nem azon korlátlan hatalommal, melylyel Horváth igazságügyminister úr tervezi. Angolországban a bírói hatalom meg van osztva a törvénytudó állandó szakképzett bírák s az egyszerű polgárok közül esetről-esetre választott esküdtszéki tagok között. A magyar javaslat az osztrák burokratikus rendszert tartja követendőnek, mely szerint a végrehajtó hatalomé az egész felügyeleti jog, az ügyvitel feletti örködés, a hiányok orvoslása iránti intézkedés, sőt az is, hogy a bírák ellen vizsgálatot rendelhessen el és így megtorlást gyakorolhasson, melyhez járul még ezentúl a királyi ügyészek kinevezésének joga, a tág értelemben vett szakképzettség egyedüli megkívánása mellett

Nem helyeselte Ghyczy, hogy a javaslat a bírót kizárja a politikai tevékenység köréből, hogy a bíróságot kivonja a rendes bíróság alól s külön fegyelmi bíróság alá veti és a kártérítési per megindíthatását a fegyelmi bíróságok külön engedélyétől teszi függővé. Ghyczy szerint a javaslat túltesz Oroszországon is, a hol az 1864. évi november hó 20-án kiadott ukáznál fogva az illetékességi összeütközések tárgyában a ren-

des bíróság ítéel és a bírói hatalom túlkapásai ellen a rendes bíróság előtt követelhető elégtétel.

Ghyczy nem a sok dynastia által elnyomott német államok, nem a császári Franciaország (1869-ben III. Napoleon uralkodott), nem Bach és Smerling nyomdokain organisálni, hanem az angol elvek megfelelő alkalmazásával, nem alakilag egészen, hanem lényegében s aggódva monda, hogy a Horváth Boldizsár javaslata később maga után fogja vonni a közigazgatási tisztviselők kinevezését, meg fogja szüntetni az önkormányzatot.

Ismerem – monda Ghyczy – a stereotyp védelmet, hogy a kinevezési jog és hatalom egy felelős parlamentáris minister kezébe tételik le, de mert a parlament nem maga a nemzet, hanem annak választottai-ból áll – a nemzettől elkobzott jogokért a ministeri képzelt felelősség elég kárpótlást nem nyújt. Hogy Magyarország eddig barbár állam volt, hogy minekünk Európa előtt szégyelni kell magunkat, efféle gyalázó frásisokra én semmit nem adok. Meggátolta-e az angol rendszer Angliának kereskedését, iparának fejlődését? az angol alkotmányosságnak fokról-fokra democraticusabbá tételét? Anglia nem a legműveltebb, legegőrehaladottabb állam e a világon? erre bizonyosan nem fognak nekem »nem«-mel felelhetni.«

E beszéd tárgyilagosságánál fogva és azért mert ezt Deák Ferencz 1848-iki igazságügyi minister államtitkára mondta, igen nagy hatású volt. Még inkább növelte a hatást az, hogy a 48-as párt neves vezérei: Simonyi Ernő, Irányi Dániel, Helfy Ignác, Madarász József, sőt az egész párt e kérdésben a balközéppárttal – mi ritkán történt – teljesen egy célra törekedett és együtt küzdött.

Az ellenzéki nagy erkölcsi sikert ellensúlyoznia kellett a Deák-pártnak. Oly alkalmakkor, midőn Tisza vagy Ghyczy nagy hatással beszélt: a sorban levő kormánypárti szónok átadta helyét Deáknak vagy valamelyik híres miniszternek.

Ez alkalommal Ghyczy után Deák Ferencz kezdett szólani, az a Deák Ferencz, a ki 52 megye táblabírája volt, a ki a megyei életben lett nagygyá.

Deáknak e kérdésben tett nyilatkozata mint mindig, úgy most is nagy horderejű volt.

»Két módja áll előttünk – monda Deák – a bíróságok organisációjának, mely egymással ellenkező; egyik a választás, mely eddig a megyéknél és városoknál szokásban volt, a másik a királyi kinevezés, melyet a miniszter úr javaslatba hoz; csak az a kérdés, melyik mód nyújt több biztosítékot, hogy a csalódások elkerültessenek.

A választók sokszor mások szava után és sokszor hibásan indulnak s innen sok bajok származnak, de a miniszternek nincsen érdekében, hogy rossz bírót nevezzen ki, nemcsak azért, mert felelős, hanem azért is, mert az becsületébe vág.

A választást pártolók magok sem akarják most sem a felsőbb bírót választatni, minő garancia lehet tehát a választásban ott, a hol a kinevezett bírák a választottak ítéletét megváltoztathatják?

Azt mondják, hogy a bírák választása a megyék autonóm jogához tartozik. Én az önkormányzatot nagyfontosságúnak tartom, sőt azt bizonyos korlátok közt a községekre nézve is kiterjesztendőnek vélem, de a megyék nem koordinált testületek az államhatalommal szemben, ha a megyék jogokat bírnak egyes polgárok irányában,

jogokat bírnak a kormány irányában is, de az államhatalom jogait nem a megyék adják; a megyék nem foederatív részei az államnak, nem bírhatnak elkülönített vagy épen ellenkező kiváltságokkal. Példát hozok fel: a megyéknek nincsen már utasításadási joguk, nem folyhatnak be a törvényhozásba, mert az 1848-iki törvények a polgárságra ruháztak a képviselőválasztást; csorbult-e ezáltal alkotmányunk, panaszkodtak-e e miatt a megyék jogsérelemről?

Míg a közigazgatás és törvénykezés el nem választatik, jó igazságszolgáltatás lehetetlen. Felhozták Amerikát, Schweiczozt, ezek foederatív államok. A foederatív államok tagjai egész másként állanak az állam irányában, mint a megyék, melyek nem kantonok, nem külön államok, hanem az egységes államnak közigazgatási részei. Tévesen hozatott fel Anglia példája is a választás mellett, mert Angliában a birok nem választatnak, hanem kineveztetnek. Némelyek nem szóltak a kinevezés ellen, de korlátokat szerettek volna szabni. Magam is óhajtom, hogy a kinevezések előtt, a jelöltek felől az állambíróság legyen hivatva az igazságügyérnek véleményt adni: ez állambíróság kihallgathat másokat, kérhet véleményt a megyétől. Mondják, hogy az igazságszolgáltatás elkülönítése az absolutismus érdekében történik. Minő szüksége lehetett az absolutizmusnak az ily elkülönítésre, hiszen az önkényes kormányok feltétlen uralták a közigazgatási gépezeteket és a közigazgatásnak a törvénykezéssel összetett állapotában a törvénykezést is sokkal jobban uralhatták, az elkülönítés tehát akkor is az igazságszolgáltatás érdekében történt és nem az absolut hatalom érdekében.

Végre állítják, hogy a kinevezések alkalmával

megfognak indulni a denuntiációk. A minister ezekre nem fog adni semmit, hiszen oly mocskos denuntiációkat mint a minők épen a választások alkalmával előfordultak, sehol sem tapasztaltak. Én elfogadom a törvényjavaslatot. «

Deák eme nyilatkozatával a csata el volt döntve, ezután csak csatározások történtek.

Az ülés 5 perczre felfüggesztetett; a szótól elálltak: Szögyényi László, Paczolay János, Prileszky Tádé, Wahrmann Mór, Rudics József, Semsey Pál és mások.

Midőn a kifáradt Ház ismét felvette a tanácskozás rendjét, jóformán nem hallgatott meg senkit, üres padoknak beszéltek.

Végül Horváth Boldizsár szólalt fel s röviden reflectált az ellenzéki szónokokra: »Csanády úr azt mondta, hogy foszlányokra tépjük az ország jogait. Simonyi báró hazafiségomra apellálva kért, hogy vegyem vissza e törvényjavaslatot. Várady Gábor bűvészhez hasonlított, a bűvész feladata a kápráztatás. Ezeket csak azért hoztam fel, hogy bebizonyítsam, hogy a parlamentáris szólásszabadsággal elég bátran éltek az ellenzéki képviselő urak.

Ha már most önök nagy súlyt fektetnek arra, úgy tűnni fel, mint utódjai a nagy 1848-iki reformpártnak, engedjék meg, hogy mi nagy súlyt fektessünk arra, hogy kimutathassuk az ellenkezőt, hogy a mi politikánk az, a mi az 1848-iki törvények nagy elveinek megfelelő; ám ítéljen felettünk a közvélemény a tények után. Kérdik, miért forcírozom az országgyűlés végén ezt a törvényt? Először megakarjuk mutatni, hogy a kormány nemcsak ígér, de cselekszik is; másodszor a részletes

teendőket nem tudom végezni, míg a törvényhozás a nagy elvek felett nem határoz.

A mi pedig Vukovics Sebő képviselő urat illeti, miután jelleme s tehetségei előtt mindig meghajoltam, csak fokozta tiszteletemet azon nyíltság és modor, melyet ezen fontos discussióban kifejtett. Ajánlom törvényjavaslatomat.«

Azon nyilatkozat, melyet Horváth minister Yukovics irányában tett, igen ildomos volt, az ellenzéken megnyugvást keltett, és a törvényjavaslat 47 szótöbbséggel elfogadtatott.

Nagy mozgalom folyt a megyékben ezen törvényjavaslat ellen.

Az első volt Zemplénmegye, mely mindig a szabadság zászlaját lobogtatta. A megyei gyűlésen Andrassy Aladár gróf mint főispán elnökölt és a megye egyhangúlag elfogadta ama javaslat ellen a felterjesztést és szétküldték a többi törvényhatóságokhoz s azt magukévá tették: Nyitra, Pest, Bihar, Bács, Máramaros, Szabolcs, Szathmár, Heves, Borsod és más megyék.

Ezen representációt felküldtek gr. Andrassy Gyulának, a miniszerelnöknek is, ki 1865-ben Újhelyen, mint megválasztott képviselő, a tisztelgő fáklyászenét adó tömeg szónokának a megyeház erkélyéről azt nyilvánította, hogy ha a megyét a parlamentáris kormányval összeegyeztetni nem lehetne, inkább feladja a parlamentáns kormány, minthogy feláldozná a municipiumokat.

Azonban: »Tempora mutantur et nos mutamur in illis.«

A helyi autonómia barátjai láthatják, mint közeledik az állami közigazgatás szervezése, melynek foly-

tán régi feudális alkotmányunk gyökerestől átalakíttatik és mind a törvényhozói, mind a bírói, mind a végrehajtói hatalomban más módon és mértékben vesz részt a nemzet mint a pusztaszeri szerződés, vagy Verböczy vagy Széchenyi korában, de új szerepkörében is maradjon oly szívós a nemzeti szabadság védelmében és fenntartásában, mint a múltakban s óhajtom, hogy a második ezer év megszázszorozza azok számát, a kik önzetlenül, önfeláldozással teljesítik hazafiúi kötelességeiket. A gentry az 1848/49-iki nagy drámában megtette kötelességét, gr. Andrássy Gyula választókerületében 70, Somossy Ignác kerületében 80 érdemes 48-iki honvédtiszt szavazott. A debreczeni országgyűlésen, a megyékben s a honvédő hadseregben legbecsesebb elem volt a gentry, melyhez sorolom az erdélyi mágnásokat is, mert a Királyhágóntúl nem volt főrendiház, ott a mágánás csak hangzatosabb című nemes volt, megtartva a magyar nemzetiséget s dicsőítve a magyar lovagkort b. Jósika tollával.

Az erdélyi mágnások a Bem hősi vezérlete alatt vettek részt a haza védelmében.

Midőn a szabadságharcz legyőzetett s az emigrált, elítélt, internált, besorozott gentryk hazatértek, úgy találták az ősi fészket, hogy rá sem ismertek.

A Kossuth bankó kárpótlás nélküli bevonása után roppant pénzsűke állott be s a jobbagyság eltörlése és a háború következtében parlagon heverő földek művelésére 60%-os pénzen szereztek be többen a legszükségesebbeket.

Az úrbéri kárpótlás az állam hitelének alászállása miatt 60-70% árfolyamú papírban adatott.

Az ostromállapotba helyezett ország kormányzata

igazságszolgáltatása idegenekre bízott. A közélet kialudt. A fiatalság előtt minden közpályá- zárva volt. Általában a fiatalság az abszolút korszak alatt sokkal kevesebbet tanult (kevesek kivételével), mint azelőtt. Tehát sem anyagilag, sem szellemileg nem volt meg az anyag, melyből az angol minta szerint minden ezer lélekre egy ingyenes alkalmas békebíró-t beállítani lehetett volna.

A magyar financia nem bírta volna az angol bírák óriási fizetését megadni. És így egyszerre, egy csapással kitűnő bíróságot elővarázsolni nem bírt volna sem a választás, sem a kinevezés. Nevelni, iskolázni kell az elemet, mely a bírói széken a nemzet díszére válik.

Az akkori ellenzék politikai belátása kétségbevonhatatlan, mert előre látta, hogy ily roppant hatalom, minő a bírák kinevezése, a megyék, kezéből ki fogja venni a hatalmat.

Előrelátólag jegyezték meg, hogy ez maga után fogja vonni a közigazgatás államosítását.

Igazat mondott Ghyczy, hogy a helyhatósági jogok őrzése, azok gyakorlásának kedvelése több nemzedék erényeinek, kötelességérzetének lassan érlelt gyümölcse, mely jogoktól egyszer megválva, többet sohasem lehet azokhoz visszatérni.

Azonban kétségtelen, hogy a magyar államiság és nemzetiség szempontjából mégis helyesebben járt el Deák, Andrássy és Horváth, mert hiszen az, hogy a magyar állam igazságügyi felségjoga a megyék szűk köréből kiemeltetett és országossá tétetett, egy nagy lépés volt a modern alkotmányos reformok terén.

Deák a kinevezési rendszer túlkapásai ellen abban keresett garantiát, hogy a miniszternek az állambíróság legyen hivatva a kinevezések alkalmával véleményét adni.

Ki legyen azonban ilyenkor felelős, a minister vagy a tanácsadó testület? – ez oly kérdés, melyet a Parlamentarismus hívei nem láttak megoldva.

III.

1872-ben, midőn Ghyczy Kálmán az országgyűlésről hazament, választói előtt kijelentette, hogy a magánéletbe vissza akar vonulni.

Az országos balközéppárt nagy választmánya felkérte őt, hogy becses idejét szentelje továbbra is a pártnak és az országnak.

Ghyczy Kálmán ezen felhívásra a többi között egy barátjának ezeket írta:

Carlsbad, május 22. 1872.

Igen tisztelt barátom!

Remélem, eddig a hírlapokban megjelent nyilatkozatom, melyben köszönetemet fejeztem ki, a hozzám érkezett bizalmi nyilatkozatokért az illetőknek, különösen az országos balpárti nagy választmánynak, olvastad

Nem kétlem, hogy nektek kedves barátim, különösen neked, nagy részed van a reám nézve örvendetes nagybecsű nyilatkozatban, mert magoktól az efélék nem teremnek, mi lesz ezeknek vége, nem tudom, a jövő országgyűlés folyama derítendő fel, de bármi legyen az eredmény, nektek és neked, mindenesetre nagy köszönettel tartozom azon szíves barátságért, melyet ez alkalommal irántam tanúsítottak s ezt neked jelen soraim által őszinte érzéssel kijelenteni kötelességemnek tartottam.

Holtig tisztelő barátod

Ghyczy Kálmán.

Ezen levél positiv ígéretet nem tartalmazott.

De az öreg Ghyczy az új országgyűlésen azon lelkiismeretes pontossággal, mint azelőtt teljesítette kötelességét, de barátai előtt, pártunk jövője iránt nem itkolta el aggodalmait. Az idő haladt.

Egy év múlva Tisza Kálmán Kissingenbe ment, Kissingenbe egyik barátjától több levelet kapott s a melyek közül kettőre, mint közérdekűre, ekként válaszolt:

Kissingen, július 15. 1873.

Kedves barátom!

Köszönöm a conventi dolgokról irt leveledet, éppen úgy, mint azt, melyet tegnap vettem.

A conventféle ügyekkel, én azt tartom majd csak tisztába jövök valahogy, sajnálom, hogy mikor tárgyaltaim fog, nem leszek Debreczenben.

De talán ennek is meglesz a maga jó oldala.

A politikai helyzetet egész részletességében nem értem, nem különösen az utolsó értekezlet horderejét, hogy mi idézhette elő egyfelől Ghyczy lemondási szándékát, másfelől a jobboldalon a fusió ajánlatát, te vagy egyedüli, ki ezekről írtál, de nem oly részletesen, hogy teljesen tájékozva lehessen. Csernátynak még akkor sem írhatnék, ha még idő lenne reá, de ma már nincs is, mert a tegnapi érkezett »Ellenőr«-ből látom, hogy ma már megkezdte cikksorozatát.

Hogy Deák beszédje folytán az eljárást aufsitzernek tartom, azt a minap megírtam: az nézetem ma is közvetlen eredménye, reánk nézve kedvező eredmény nem lehet, közvetlen azt kell eredményeznie, hogy kénytelenek leszünk egyes egyházi kérdésekben élesekben lépni fel, mint eddig tettük s mint különben én óhajtottam volna.

Az általános politikai helyzetről pedig nézetemet, levélbe úgy kifejezni, hogy félreértésre ne adhassanak okot, nem lehet, de hiszen te ismered is azokat.

A bomlási processus megvan, tagadhatatlan mindkét pártban, azt meggátolni talán nem is lehetne s ki tudja célszerű-e? ha lefoly, az fog erőt nyerni, ki az egész erjedési folyam alatt megtartotta saját irányát s higgadt nyugalommal várta a dolog fejlődését.

Ezt a helyzetet óhajtom én a mi számunkra, rajta kell lenni, hogy ebbe a lehető nagy számmal maradjunk, de egyesek elvesztésén nincs mit nagyon búsulni.

A fusiót nem tartottam lehetőnek, nem tartom ma se. Egy coalitionak, mint ezt Debreczenben s mint a válaszfelirati vitánál is jeleztem, eljöhet az ideje, akkor is két alapfeltétele van.

Először érvényre juttatni általa elveink egyrészét.

Másodszor fenntartani nyíltan és egyenesen a jogot a többi keresztülviteléhez, vagyis nem mondani le azokról, de ha elhalasztatik is az arra vonatkozó javaslatok tárgyalása, fenntartani, hogy azok elfogadására, f e n n é s l e n n a kedélyeket s a meggyőződést előkészíteni lehet.

Röviden ez nézetem, te megérted, másokkal ne közöld, kivéve pl. Csernátonyt és egyikét embert, ki mint te, ismerve nézeteimet, nem fognak félreérteni.

Személyes találkozáshoz csak szeptemberben ^{van} reményem; mert 28-án innen Ostendébe megyek. Isten veled! Igaz barátod

Tisza Kálmán

Hát itt álljunk meg egy kicsit; a mit Tisza nem értett, az azon eset volt, hogy Ghyczy határozottan

vissza akart lépni, ő meghasonlott maga-magával, ő neki ezen ellenzési állása, úgy mint Tisza a programot fentartotta, és fentartatni kívánta, terhére volt, de látta odaát és a Deák-pártban a bomlási hajlamokat s a fusiót elősegíteni akarta visszalépésével.

Sokan is voltak a pártban, kik Ghyczyvel menn óhajtottak, egy évvel később Ghyczynek a kabinetbe lépése előtt, bár előttem, mint Tiszának feltétlen híve előtt, titkolni akarták, de mégis határozottan megtudtam, hogy Szomjas Józsi 50-55 egyént irt már össze' kik Ghyczyvel átmenni hajlandók voltak, csak Tiszának határozott fellépése és magatartásának köszönhető, hogy a középpárt csak 30 emberre redukálódott. A balközép többi megmaradt társai között számosan voltak, kik a kilépett Gubody és Csávolszky példáját követve, mint Ugron és Jankovits, a szélsőbalhoz átmenni hajlandóságot mutattak.

Sőt Simonyi Lajos és Péchy Tamás egyáltalán nem voltak fusióális kedvökben.

Ezen levelet azonban a világon senkivel sem közölte az illető, mert nem akart félreértésre okot szolgáltatni, nem akarta a féltékenységet némelyekben felköltetni s bár megvolt győződve, hogy a fusiót javalló levelére ilyen választ fogok kapni, de azt akarta, hogy Tisza barátainak maga mondja el azokat; de lássuk az ezen levelére adott egy hét múlva kelt másik válaszáat:

Kedves Barátom!

Tegnap vettem leveledet, igen röviden válaszlok reá.

A Conventben történetekkel nem mondhatom egészben sem azt, hogy megelégedett, sem azt, hogy elége-

detlen vagyok, az összefüggésnek pedig az egyház-kerületek között s netalán létesülendő közös testület között kellő mértékre szorítottak, nem vagyok ellensége, de úgy emlékszem, hogy a szervezni szándékolt Conventre több jogot akarnak ruházni, mint a mennyi helyes.

Nem emlékszem a részletekre, de azon jogot (mi úgy hiszem tervbe van véve), hogy sürgős esetekben, általában minden irányban, mint az összes egyház képvisellete szerepelhessen, szemben a kormánnyal, ezt megadhatónak nem tartom, de ezekről úgy mint a politikai dolgokról nem lehet levélben részletesen értekezni s azt leírni, az utóbbiak most sem írhattak mást s a mit irtam s a mint igen összhangzó balatoni hasonlattal vagy oly feltételek, miket említél nehezítik és késleltetik a coalitiót.

Azt tudom, hogy nekem és nekünk nem azért kell a coalitio, hogy mi részt vegyünk a kormányba, de azért, hogy elveink alapján elővigyük az ország ügyeit.

Ez rövid válaszom azokra, a mit az általam nagyon tiszteit druzsám nézeteiről is írtál.

Én láttam, hogy te is az utóbbi időben általam folytatott taktikát rossznak tartod – én pedig ma is olyannak tartom, melyeket az eredmények igazoltak, mert sehoh sem bírom látni a Szlávy-kormány megerősödését, sem azt, hogy mikor buktathattuk volna meg? sem azon jobboldali embereket, kik készek lennének egy elveinknek legalább részben megfelelő politikát követni.

Nemsokára ott lesz a legfontosabb bankkérdés, majd meglátjuk, lesz-e valaki, ki ebben szembe a minis-

teriummal és Béccsel sikra mer szállani, pedig az ily alkalmak azok, melyek természetszerűleg szülhetnek erkölcsileg is helyes életképes koalítiót, mert meszterkélten csinált koalíciók mindig károsak és az egyeseken rendszeren megboszulják magukat.

Coalítiót, fusiót vagy bármí mást csinálni a kulisszák mögött nem az én kenyerem. Parlamenti nyílt vitákból kell kinőnie, ha helyes akar az lenni, ekkor megérti az ország, akkor politikai esemény, míg máskép, akárhogy vegyűk, intrika lesz, az elveik mellett várni nem tudók érdekében.

Végűl még csak annyit. Én mintegy vezérkedni csak oly taktika mellett tudok, melyet én jónak tartok, lehet, hogy én csalódhatom, mihelyest ti azt hiszitek, hogy csalódom, kötelességtek és nem csupán jogotok, a szerintetek helyes taktikát a párttal elfogadtatni, de azután a kivitelnek élere is állani.

Ez kedves barátom, jól megfontolt régi nézetem, ez az, mit megmertem tenni szemben mindenkivel s mihez való jogát el kell épen azért ismernem mindenkinek. 29-én indulunk innen Ostende felé, abból, hogy nem írsz családod hogylétéről, örömmel következtetem, hogy ti is jól vagytok. Isten veled! Kissingen, jul. 22,
Igaz barátod
Tisza Kálmán.

Ezen két levélben Tisza észjárása, kitartása sugárik és azon erős meggyőződés, melyet ő mindig táplált az általa választott út helyessége iránt.

Tudta ő jól azt, hogy a mit legutóbbi levelekben neki írtak, azt a párt nevezetesebb egyéneinek véleményéből szedték össze, és ő mégis azt írta, hogy megmarad határozata mellett.

Egyébiránt azon szavai, melyben azt írta, miként koalíciót, fúziót vagy bármi mást csinálni, a kulisszák megett nem az a kenyere, ez az ő egyenes nemes jellemének valódi hangja volt s hogy annak a parlamenti nyílt vitából kell magát kinőnie, ez akkor országos politikai esemény, másképp pedig akárhogy vegyük intrika lesz az elvek mellett várni nem tudók érdekében.

Azonban a koalíció és fúzió között ő elsőbbséget adott a koalíciónak, az tagadhatatlan, hogy ő nagy jártassággal bír az angol parlamentek történetében s ott koalíciós miniszteriumok többször fordultak elő.

De Anglia példáját Magyarországon e tekintetben sem lehetett volna követni.

Azon századok óta uralkodó két párt a Wigh és Tory alkotott koalíciós miniszteriumokat, anélkül, hogy a párt alapja, léte, elve változást szenvedett volna.

De Európában a viszonyok nagyon változtak. Angliában egy darabig Disraeli kormányzott határozott conservatív irányban, Németországban a vaskancellár még konservatívabb nézetei voltak irányadók, Franciaországban a Thiers által inaugurált conservatív republika lehetett csak fennállható.

S midőn D'Israelit Gladstone váltotta fel, ő muszkarát politikájával rosszabb volt Magyarországra, mint elődje politikája.

Csak Magyarországon létezett egy irányára szabadelvű kormány, mely különben belől már bomladozni kezdett s darabokra volt törve.

Es ha visszaemlékezünk azon időre, midőn Sennyey elkiáltott, hogy »respirium e nemzetnek«, melyet ha követünk megszűnik minden további investitio; éppen úgy, mint mikor a Pest-zimonyi vasútról volt szó, melyet

Sennyey ellenezett, és azt jelezte, hogy ennek a vasútnak a deficitje megfogja emészteni az utóbbi évek adóemelésének összes eredményét, Tisza tudta ezt, de még akkor is investált, mikor 50 millióra rúgott a zárszámadások szerint a deficit.

Ily körülmények között a koalíció, ha létrejött volna is, csak felbomlott volna, míg a fusió fentartotta, sőt máig is fenntartja magát.

Egyébiránt Tiszának mindig megvolt az a politikai bátorsága, hogy ha valaminek az ellenkezőjéről győződött meg, nem ült fel a politikai következetesség béna paripájára, nem riadt vissza a nehézségektől, a körülmények között az elérhetőt tűzte ki céljául.

Így volt coalitionális nézeteivel is s mikor látta az állam hitelének sülyedését, a kísérletek sikertelenségét, a pártok bomlását, elfogadta a fusio eszméjét – ezek előbocsátása után térjünk vissza az események folytonos leírására.

IV.

Most hagyjuk abba a parlamentáris tárgyalások hosszú folyamát, térjünk át a pártok küzdelmeire.

Sok fontos tárgyalásokat kellene kivonatilag is közölni, melyek érdemesek lennének valóban a közlésre, ilyen példának okáért a helyhatóságok rendezéséről szóló törvények tárgyalása.

A Deák-párt, – midőn Andrassy elment Bécsbe s az öreg Deák betegsége naponként súlyosbodott – elvesztette vezéreit, elvesztette legalább annyiban, hogy a parlamentben nem vezethették pártukat; Eötvös báró

halála, Horváth Boldizsár kilépése a ministeriumból, érezhető hézagokat hagytak magok után, Eötvös a philosph, a nagynevű politikai író, a költő, a Parlamentarismus első bajnokainak egyike, érezhető hiányt hagyott maga után, és a különben nagykepzettségű Pauler – kit főleg egyházpolitikai iránya sokszor ellentétbe hozott Deákkal, Csengeryvel – minden jogászsága és eloquentiája mellett sem volt képes messziről sem pótolni Eötvöst, Horváth Boldizsár jeles irányát, fényes szónoklatait, Bittó István még kevésbé tudta pótolni, mert bár Bittótól az éleslátást és a gyakorlatias felfogást, minden körülmények között maga feltalálását elvitatni nem lehetett, mégis mint parlamentáris egyéniség Horváth Boldizsártól igen messze állott. És ha még hozzátesszük, hogy a lovagias, mindenki előtt kedvelt Wenckheim Béla helyét Reiner Pál váltotta fel, elmondhatjuk róla: nec forma, nec species. Sokszor megállott az ember esze, ha egy-egy keresetlen minister kinevezésével a régibb és újabb korban a világot meglepték; hogy juthattak némelyek a ministeri székbe tudomány, szónoki tehetség minden kellékei nélkül; de annyira bámulat nem fogta el a magyar politikai világot, mint mikor Reiner Pál belügyminister lett.

Midőn a jeles tehetségű, de a közlekedési dolgokhoz egyáltalában nem értő Mikó gróftot közlekedési ministernek kinevezték, hát a világ beletörődött; jeles múlttal, hazafias bőkezűséggel, nagy névvel, Erdélyben előkelő állással bíró ember levén, voltak számos okok, melyekkel kinevezését motiválni lehetett.

Midőn Szlávy Józsefet, kinek ugyan sokoldalú képzettsége volt, mert végzett bányász, végzett jogász, ügyvédi diplomával bíró elitelt hazafi volt, bár conser-

vatív hajlamainál fogva Majláth helyhatósági tanácsossá nevezte, és a Sennyey provizórium alatt biharországi főispánná nevezték, mégis azt egészen természetesnek találták, mert a Sennyey-Majláth féle provizórium alt-conservatív táborába beillő egyéniség volt, midőn a szabadelvű Deák-pártban előbb belügyi államtitkár, azután kereskedelmi minister, később miniszterelnök lett, hát minden ember latta, tudta is, hogy Szlávynak nincsen gyökere a szabadelvű Deák-pártban, de tehetsége, szónoki képessége, bátor fellépése, függetlensége által megfoghatóvá tette a Deák pártban való felemelkedését.

Hanem, midőn Reinert kinevezték, azt kérdezte a világ, minő Isten teremtése ő? hol volt eddig, mit mivel, mit írt, mit beszélt, mit tett? Mindezekről bölcsen hallgatott a világ, nem értette senki az okokat, még kevésbé ismerte a tehetséget, az érdemeket, melyek őt a belügyministerséghez juttatták.

Maga azon tehetetlenség, melyet Reiner a megyei szervezet, illetőleg a helyhatósági jogok szabályozásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor tanúsított, mindenkit meggyőzhetett arról, hogy ő azon helyre egyáltalában nem való egyéniség volt.

Lónyay Menyhért igen ügyesen dolgozott Bécsben, közös pénzügyministersége alatt megnyerte Ő felsége tetszését, gróffá nevezvén ki őt Ő felsége az Andrássy Gyula tudta nélkül; ez eléggé bizonyítja, hogy urunk királyunk kegyében részesült.

Andrássy gróf, midőn Bécsbe ment közös külügyministernek, és maga helyébe miniszterelnököt ajánlott. Ő felsége mindenkire hamarabb gondolt volt, mint Lónyay Menyhéltre, mert először tudta, hogy Lónyay az öreg Deáknál nem persona grata és hogy magában a Deák-pártban Csengery Antal a zöm titkos vezére,

a Deák pártban Csengery Antal a zöm titkos vezére (zömnek hívták Deák belsőbb barátait, kiket az öreg kitüntetett bizalmával), kiről ellenségei azt állították, hogy mindenkit protegál, ki kálvinista, holott ez is csak ráfogás volt, mert Csengery az erős kálvinista Lónyayt épen nem pártfogolta: úgy, hogy Lónyay Menyhért miniszterelnöksége urunk királyunk proprio motu tett kezdeményezéséül tekintetett; de daczára Lónyay sokoldalú képességének, az ötvenes és hatvanas évek alatt a közélet terén szerzett számos érdemeket, miket a magyar földhitelintézet és az első magyar biztosítótársulat létesítése s felvirágzása körül tanúsított, éles belátást, szívós kitartását elismerte mindenki, mégis a Deák-pártban népszerűséggel nem bírt és annak vezéréül, mikor miniszterelnök volt sem tekintetett.

Már mikor Gajzágó és Wéninger között volt a főszámszék elnöksége feletti választás, Csengery az ismét nem kálvinista Wéninger mellett a végletekig kitette magát és Wéninger megválasztása érdekében Csengery az ellenzékkel is conférait, midőn Lónyay befolyásának sikerült Gajzágót megválasztatni s bár Gajzágó ezen állásra teljesen méltóvátette magát, a csendes Csengery epéje felforrott, és keserűségében a magánéletben számtalan kifakadásokkal illette Lónyayt, e bátorságát Deák véleményének tulajdonították.

Ezen bosszúságát csak növelte a Lónyay által Bécsben gründolt második (Horváth Boldizsár-féle) földhitelintézet létesítése, melyben Lónyay fő főmester volt és Csengery Antal a magyar földhitelintézet ellen concurrençát, annak üzleti nyereségeinek megosztását és a pillanatnyi nyereség által elvakított Lónyay Meny-

hért et consortes hűtlenségét látta a régi magyar föld-hitelintézet érdekei ellen feltámadni.

Csengery folytonosan critisálta Lónyay minden eljárását Deák előtt; Deák Lónyayt sokszor kényszerítette tervei javaslatainak levételére.

Lónyaynak nem volt meg az a bátorsága, a mi Andrásynak, ki egyszer Deák által ellenzett javaslatát az asztalra levágta és ezt mondta: »jól van, hát ülj helyembe, a miniserelnöki székbe« és Deák engedett.

Ezek a párttitkok azonban nem voltak és nem maradtak titokban, a bomlás jeleit sok újabb és újabb példák bizonyították, a legnagyobb azonban, mely a Deák-pártnak legtöbbet ártott, az a Sennyey-clubb volt, kevés, de tehetséges emberekből álló pártjával Sennyey a titkos oppositio munkáját hűségesen teljesítette.

Midőn Andrassy a hatalomhoz már közel állott, a tracsárusokat mellőzve a volt conservativekkel, és azt talán nem is egyedül magától tette, bár ő sohasem szenvedhette Sennyeyt, de tette azért is, mert az alt-conservativekkel a közösséget az öreg Deák is teljesen perhorrescálta.

Megtörtént, hogy Majláth György Deákhhoz ment és még akkor egy harmadik egyén is jelen levén, bár Deák üléssel, szivarral kínálta meg Majláthot, de folytonosan és tüntetőleg a harmadik jelenlevővel beszélgetvén Deák, Majláth észrevette, hogy vele az öreg úr nem akar érintkezni, egy perez, vette a kalapját és kedvetlenül eltávozott.

Egy ízben Dessewffy is hosszasan kifejtette az öreg úr előtt az 1848-iki törvények elleni idegenségét s ebből igyekezett kimagyarázni a 49-iki szomorú eseményeknek múlhatatlan bekövetkezését és kétségbe

vonta a jogfolytonosság elvének a Deák által felállított merev alkalmazásának hasznosságát.

Erre Deák alkotmányos és szabadelvű érzékei feltámadván, rettenetes logikájával, közjogi ismereteivel és mély juridicus tudományával oly kérlelhetetlenül czáfolta meg Dessewffyt, hogy az vette a kalapját s daczára felhevülésének és melegének, örült, hogy elhagyhatta Deák szobáját; ilyenkor Deák az ő szerény anyagi körülményei, 3 szilvafás nemessége daczára lelki fölényét a nála antichambrirozó nagy urakkal kérlelhetetlenül érezte s mutatta meg nekik az alkotmányosság valódi ösvényét.

Bárminő kétségtelen bizonyítékait szolgáltatta Deák bölcsessége, politikai belátása, várni tudása, majd az események bátor kézzel való megragadásának és a fényes sikernek, mely előtt az ő conservatívek az ők kétkedő, alkudni kész, aulicus politikájukkal teljesen megbukottakul tarthatták magukat; ezek a csatavesztést nem felejtették soha. A midőn látták, hogy a görbe és családi vasutakkal, melyek minden rendszer nélkül, megállapított terv nélkül egyik a gránáriumához, másik a parkjához vitette, midőn így egymás után építették, terribilis évi összegeket garantírozva a zsák-utczába vivő vasútat; midőn megépítették 750.000 frt évi garancia mellett mértföldenként az alföld-fiumei vasutat, melynek elsőbbségi kötvényei árán az egész vasutat kiépítették, a részvények ingyen maradtak a társulatnak és egy internacionális vasúton a Dunán egy gőzkompot engedélyeztek, hogy két-három hónapig az a vasút kifelé semmit se vihessen s minden átkelésnél öt-hat kocsit szállíthasson, s midőn látták, hogy Eszéket Sziszekkel, Károlyvárossal, Fiúmével össze nem

kötik, hogy Magyarország terményeit a legegyszerűsebb úton Fiúméba ne szállíthassák, hanem Eszéktől a vilányi szárnyvonalat a Südbahnba vitték be az összes alföldi forgalmat, melyet akkor Rothschild uralt; midőn látták, hogy ezen alföld-fiumei vasúttal (melynek csak a neve volt az), hogy akarják Budapeستől a forgalmat elterelni és a legnevezetesebb a vasutat a központtal decentralisálni: akkor sajnálták ugyan az ország kárára tett lépéseket, de nem hagyták a hibákat felhasználatlanul, sőt midőn tapasztalták a választási visszaéléseket, kérlelhetetlenül bírálgatták mindenütt, mert azt meg kell adni az ó conservativeknek, hogy midőn kormányoztak 1861-ben és 1866-ban, a választásokra semmi nemű pressziót sem gyakoroltak.

Midőn a honvédségre négy milliót, az igazságügyre tizenhárom milliót adtak ki, már akkor hangosabban és hangosabban kezdték a Sennyey emberei hirdetni, hogy ezt a gazdálkodást az ország meg nem bírja, ez a gazdálkodás egyúttal politikai tönkre viszi az országot.

Ha ehhez hozzávesszük az erdészeti terén Kerkápoly által elkövetett brutális hibákat, az adóbehajtás körül tett hallatlan, pártérdekből származó eljárásokat, az évről-évre szaporodó állami javak bérének hét-nyolcz millió restantiára vehető összegét, az illetékek és bélyegdíjak behajtásánál előforduló hanyagságot, a marhasó első töltetese által az ország marhatenyésztésén ütött érzékeny sebeket, egy pár befolyásos ember magánérdekéből, a milliókat meghaladó állambirtokok hátralekait; ezenkívül kölcsönvett drága pénzen alig jövedelmező uradalmak vásárlását és a gründungok számos szomorú következményeit, a kassa-oderbergi, losonczi

keleti vasutak körül felmerült számos visszaéléseket, hát volt is alapja kárpálásaiknak, de fel is használták úton-útfélen a magánéletben a Deák-párt elleni agitációkra.

Sennyeynek azonban méltó neheztelése még a a kiegyezési időből származott, nemcsak azért, mert Majláth elfoglalván az országbírói és felsőházi elnöki két dignitást, neki a tárnoki címén kívül semmi sem maradt, de neheztelt azon kihívó modorért is, melylyel Andrassy kijelentette, hogy állásaikról takarodjanak, mert az kétségtelen, hogy az ó-conservativek a Kiegyezést, a miben csak tudták, elősegítették, és ha ebben igaza volt Sennyeynek, neki is volt mit seperi a ház előtt, mert az általa kinevezett provisórius hivatalnokai számosabb visszaéléseket követtek el a Deák-párti bürocratáknál.

De akár mint állottak is a dolgok a Sennyey-fractió malcultánsabb volt, mint valaha. És ha állott is, hogy sokan könnyű szerrel pénzt kerestek, de az is áll, hogy a kik semmit sem kaptak, részint sajnálták, részint irigykedtek, míg némelyek az ilyen könnyű keresetet elutasították, de azért az irigység, szemrehányás, idegenség magvait ezek a Deák-pártba elhintették.

Ilyen körülmények között, midőn Lónyaynak Csernátony azt vetette szemére, hogy: »önnek ministerelnök úr nincsen joga gazdagodni akkor, mikor az ország szegényedik« – a dolog végzetessé vált, az öreg Deák igen indignálódott, az egész párt felháborodott, Lónyaynak menni kellett.

Szlávy lett helyébe ministerelnök. Lónyay különben mindent megvett, a mit hitelben vehetett, mint kikiáltott gazdag ember előtt nyitva állottak előtte a a hitel minden forrásai; ha valamit hitelre vett, azt

titkolta; ha neki hiteleztek, a hitelezők szerencsésnek tartották magukat, hogy Lónyaynak kölcsönözhetnek s midőn meghalt, semmije sem maradt; Lukács Antal ügyességének, felesége vagyonának köszönhető, hogy hagyatékát a csódtól megmentették.

Szlávy kormányzása sem volt szerencsés. Daczára annak, hogy Szlávy a szó teljes értelmében gentleman volt, arra, hogy egy pártot regeneráljon, egy ország süllyedő financiáját újjáteremtse, arra nem születt.

A keleti vasút másodprioritása is, a mi magában véve fából csinált vaskarika volt, mert prioritás csak egy lehet, 5 perczentes aranyban kamatozott, papírjait (melyek papírban 10 száztólit hoztak) 60 forintért adták el papírban, tehát tíz száztólira dolgoztak.

De még nagyobb kudarcz volt ennél a nagy vasúti szerződés, az Escompt-bank.

A különböző érdekeltségek részint a hitelbank, részint az angol bank körül csoportosultak.

Már, mint említettük, a kamat-garancia eljátszotta szerepét, lehetetlen lett volna erre többséget szerezni.

Új mód, új mézes madzagra volt szükség, ezt fel találták az A. és B. actiákban, a Ferencz csatorna így készült s talán nem csalódom, hogy ha azt állítom, hogy kevés híjján a Ferencz-csatornát az állam által adott négy millióért kiépítették, de azért még az állam kama tokat nem kapott.

A nagy vasúti szerződést is erre a mintára akarták csinálni; elbeszéltek Deáknak, hogy milyen szerencse lesz az, ha Magyarország ily óriási vállalatot fog tudni kamat-garancia nélkül létrehozni s ezek a nagy tőkepénzesek, ha beteszik millióikat Magyarországra, nem képzelhető, hogy ezt valaha cserben hagyják.

Felemlítvén a Ferencz-csatornát, az *a* és *b* részvényeket mennyiben ez egy fináncziális új terv, új operáció volt, szükségképpen ki kell terjeszkednem nemcsak teremtőjére, létesítőjére, hanem magára a pénzügyi miveletre is.

Thürr István igen jelentéktelen sarzsival emigrált Olaszországba, de ott hasznos szolgálatokat tett az emigrációnak s míg jelentékeny állást vívott ki magának, tiszteletet, becsületet szerzett a magyar névnek, népszerűsége elterjedt, a magyar nép Kossuthal Klapkával együtt énekelte és várta, hogy visszatér hazájába,

»Thürr, Klapka és Kossuth
Visszahozza a vasút«

fújtak ezt elragadóan, szenvedélylyel, kétes reménnyel az egész országban.

Thürr a Garibaldi-féle expedícióban résztvevén, rettenthetetlen vitézsége által egész tábornokságig emelkedett s mint nyugalmazott olasz altábornagy egy szép Bonaparte Wise hercegnővel, mint nejével, megrakodva ismeretekkel, tapasztalásokkal tért vissza hazájába; itt is becsülést talált minden pártnál, becsülést, szeretetet a társadalom minden osztályánál, különösen barátinál.

Ezen időt megelőzőleg 1863-ban a spanyol trón üres volt s Prim tábornok kétszer ajánlotta fel azt Hohenzollern-Sigmaringen hercegnek, ezt III. Napoleon meg nem engedhette, ebből származott a német-francia háború.

Egyidőben urunk királyunk és Napoleon császár között Salzburgban nevezetes megállapodások jöttek létre, ebből Beust gróf véd- és dacszövetséget szeretett

volna létrehozni és még ennek Olaszországot is megnyerni.

Oly nagy volt Thürr politikai, társadalmi állása, hogy titkos küldetést nyert a francia-német háború kitörése előtt megkísérteni egy olasz-francia osztrák szövetséget, az olaszok Róma árán akartak résztvenni, Eugenia Rómát feláldozni nem volt hajlandó, így a tervezett szövetség még a háború kitörése előtt meghíúsult. Hozzájárult ehhez az is, hogy a német hadsereg Wörthnél nagy csatát nyert, a francziák mint mindig kevesebben voltak, de kitűnő állásaikkal rettenetes tüzelést folytattak a német csapatok ellen, azok tekintet nélkül az elesettekre, csatlakoztak s mint előfal nyomultak előre, megnyerték a csatát, kétségtelessé tették a német hadsereg fölényét, a szövetség természetesen elejtették.

Hazánk alkotmányos életét visszanyervén, Thürr több nemzetgazdászati vállalatot tervezett, így az Eszék-sziszeki vasutat, mely hivatva lett volna az alföld fiumei vasutat nevéhez méltóvá tenni, directe Fiuméba vezetni. A gyengén álló magyar kormány nem kezdeményezte azon hatalmas pénzerők ellen ezen vasút keresztülvitelét, kik a forgalomban a déli vasúttól való elvonását ellenezték.

Ekkor fordult Thürr egész erővel a vizek, vízi állomások javítására irányult terveinek, nézeteinek terjesztéséhez.

Thürr altábornagy széles ismeretei, alapos tanulmányai alapján és azon genialitással, mely az ő egész életét jellemzi, fogott nagy feladatához.

Thürr hirdette szóval és írásban Magyarország vizeinek és rakonczátlanságainak okait, hirdette a helyes

szabályozási elveket, az öntözések szükségességét, így a vizek hasznosításának feladatát s végre az olcsó vízi utak létesítésének szükségességét és azok iránti terveit.

De még azt is elmondta, hogy vasútaink jobbára Német-, Olasz- és Franciaország felé vezetnek, egyetlen vasutunk van, mely a tenger, Fiume felé hatol, ez is igen nehéz, sok akadályokkal küzdő drága pálya. Ha tehát csakugyan lehető lenne, Thürr tervei szerint, Fiuméhez vízi úton bármily tekervényesen, még ha veszteséggel is eljutni, megérdemelné a vízi út kiépítését.

Thürr altábornagy figyelmeztette az országot azon nagy veszélyekre, melyek az árvizekből támadnak, de figyelmeztette azon károokra is, melyeket a száraz évek okoznak.

Thürr felemlítette, hogy a Tisza szabályozás első tervezője Galeocapa csak 14 átmetszést tervezett a Tiszán, még pedig azért, hogy a víz gyors lefolyását az Alvidékre rendkívüli módon elő ne segítse, e helyett 107 átmetszést tettek, ebből származtak leginkább a calamitások.

Azután figyelmeztette az illetőket, hogy Csongrád és Tittel között az átmetszéseket ki keli jobban szélesíteni, hogy a Tisza árjai a Dunába gyorsabban lefolyhassanak.

Felemlítette, hogy a Tiszamenti védgátak méretei alacsonyak, azok 1 méterrel magasítandók, úgy hogy 7 méter korona szélessége legyen.

Másfelől előadta, hogy 1746-1747-ben, 1758-ban, 1797-ben, 1801-ben, 1802-ben, 1816-ban, 1830-ban, 1845-ben, 1863-ban az ország a szárazság által legalább ezer millió kárt szenvedett. Maga az 1863-iki általunk

is átélt szárazság 126 millió kárt tett, pedig 40 millió irtból az öntöző főcsatornákat ellehetne készíttetni.

Az árvízi veszélyek elhárítására felhozta például, hogy a régi Ferencz-csatorna 160,000 hold mocsarat alakított át a leggazdagabb szántóföldekké.

Másfelől figyelmeztette az országot az erdőirtások veszedelmeire.

Végezetre a vizek hasznosítására egy értekezése alkalmával azon kérdést intézték hozzá, hogy ha anynyira szívén viseli a vízi utak és csatornák hálózatai létesítésének sorsát, miért segédkezik arra, hogy Magyarországon a verseny még nehezebbé váljék az által, hogy a Panama-szorost megcsinálja? mert az bizonyos, hogy ezen az úton a búza könnyebben lesz szállítható mindenfelé.

Erre Thürr altábornagy így felelt: »a Panama-szoros létesítése nem ezt fogja eredményezni, hanem azt, hogy San-Franciscoból a termelők valamivel több éntz fognak zsebre vágni, mint eddig; a búza, melylyel itt versenyt kell kiállni, nem San-Franciscoból, hanem az Atlanti tengerről jó. Ott van Texas, mely kétszerakkora, mint Franciaország, lakóinak száma 2 millió, pedig beleférne 100 millió. A mint láttuk az északamerikai államok lakóinak 6 millióról 50 millióra emelkedését, úgy tapasztalni fogjuk Texas lakóinak 2 millióról 40 millióra emelkedését, mert ott a gabona nemcsak hogy megterem, de májusban le is aratják s piacra is hozhatják, ezenkívül Texasnak van még szeptemberben kukoriczatermése, ennek nem kell Panamára menni.

Panama már csak azért sem árthat nekünk, mert nem San Francisco az, mely a búza árát dirigálja, hanem

az egész Fáz-West, a valódi búzatermelő területe Amerikának, mely ismét nem szorul Panamára, mert az Atlanti óceán kikötőibe hozzák annak gabonáit a vasutak, de főleg a csatornák és folyók, annyi bizonyos, hogy a Panama meghozza a magáét, mert nagyobb világ-részt lát el, mint Suez. »Lesseps Suez« készítésével csak 3 millió tonnára gondolt, azonban már ma van 4 millió tonna (vagyis 40 millió métermázsza).

Mi Panamánknak 6 millió tonnát vettünk fel; de nem folytatom tovább, monda Thürr altábornagy.

Ennyit dióhéjba szorítva Thürr altábornagy geniális széles látkörű nézeteiről, terveiről, kár, hogy működése nagyobb pártfogást nem talált; egyébiránt figyelmeztetései siker nélkül nem maradtak.

A kamat-garanciális vállalatokra, mint már fentebb is említettük, nem lehetett a Házban többé többséget összehozna Új eszme, új módozat kellett tehát és igen geniálisan volt alkalmazva.

A vállalat felére egy angolhoz adja a pénzt. *A.* részvények vagy másképpen elsőbbségi részvények mellett, az állam átveszi a *B.* részvényeket, melyek csak akkor fognak kamatokban részesülni, ha az összes kiadások, költségek, fenntartási összegek fedezve lesznek és ezenfelül az elsőbbségi *A.* részvények kamatai is kikerülnek.

Ez ugyan egy elrejtett és rosszabb, károsabb módozata volt az állam által garantírozott vállalatoknak, mert ha egy vasút vagy közlekedési vállalatra az állani egy bizonyos összeg jövedelmet biztosít, akkor a vállalkozó szerzi be a tőkét, ő veszti a cours-differentiat, itt az állam nem garantírozza ugyan a vállalatot, de

oly összeget ad készpénzben a vállalatra, melyből az kikerül és ezenfelül veszi a pénzbeszerzési költség felét.

De ezen mívelet oly tetszetős alakban nyújtatott be a Házban, hogy igen könnyen keresztülment; így akarták csinálni a nagy vasúti szerződést is, de ott már nem szerepelt Thürr István népszerű neve, meg is bukott véglegesen a terv.

Most ezeknek előrebocsátása után térjünk át a Szlávy-Kerkápolyi-féle nagy vasúti szerződésre.

A másik grupp az ellenzékhez fordult; elmondták hogy először a hitelbank nyerni akar azon a kölcsönön, mit az állam által elfogadandó *B. actiákra* be akarnak szerezni, másodsor az *A. actiákat*, melyek jövedelmezni fognak, ingyen fogják megkapni, mert az építés úgy van előirányozva, hogy a *B. actiák* árából egészen kikerül az összes építkezési kiadás.

Szóval a contronim oly ügyesen működött, hogy daczára annak, hogy a nagy vasúti szerződést 3 minis-ter aláírta, nem merték a Ház elé terjeszteni, hanem felléptek még egy új tervvel, a nagy Escompt-bank tervével, melyet az országgyűlésen keresztül is hajtottak.

Ezen korszakra esik a Gründungok-korszaka. Bécsben merészebbnél-merészebb vállalkozásokra lehetett pénzt kapni, minden nap keletkeztek újabbnál újabb társaságok, a nagy építő társulatok; fürdők és elővárosok építésére külön társulat keletkezett; ezen alapítási vállalatok élére hírneves nagyúri embereket, nevezetes befolyásos képviselőket, volt ministereket kerestek és találtak, a vasutalapítások mindennaposak voltak; az előbbieket leginkább a hiszékeny nagy közönség rovására^ az utóbbiak az állam rovására alapították.

Az uralgó bankok azonban, mint telhetetlen örvények nyeltek el minden nyereséget.

Ezen vasúti Gründungok a magyar államnak sokába voltak s mint nem régen kiszámították, 80 millió curs differentiába kerültek; azonban az állam, mint ilyen, ha veszített is, egyesek és a tőkeszegény Magyarország mégis külföldi tőke nélkül nem boldogulhatott volna. Egy rakás bank bukott meg egymásután; Anglo-bank, Frankó-bank, municipális bank, pesti építő-társaság, Horváth-féle földhitelintézet, a két utóbbi a sugárutba veszítette tőkéjének $\frac{2}{3}$ -részét, a külföldi tőkepénzesek nagy részét itt hagyták pénzüknék, de a sugárut kiépítése ezen két banknak köszönhető.

Ekkor akart létesülni egy óriás Escompt-bank, melynek alapszabályait – mint már említettük – az országgyűlés el is fogadta. De ez is a Szlávy-kabinet szerencsétlenségei közé tartozott, addig késlekedtek vele, míg meghíúsult.

A Szlávy- és Kerkápolyi-kabinet egymást felváltó nagy vállalatai, nagy vasúti szerződés az Escompt-bankkal befejezte mediocris kormányzata pályafutását.

A kamat-garanciális üzletek, melyek által Magyarország a vasutakra szükséges befektetési tőkének $\frac{1}{3}$ részét rendszeren ingyen ajándékozta a finanszírozó csoportoknak, melyek, hogy kártyáikba egészen be ne lássanak, rendszeren magok honilag építtettek és apróbb vállalkozóknak külön adták ki a munkákat, a keleti és az északkeleti vasút híres építtetői Strusberg és Wering a finanszírozásnál nyertek, az építésnél már csak csalni lehetett; Wernig kiépíttette a könnyebb részeket és az átlagos árak szerint a mértföldekre járuló pénzeket kivette s midőn jól felcsípett az előlegekből, akkor jobb

világrészbe költözött át; Strusberg kiépítette kétfelől Királyházig az északkeleti vasutat s midőn Ivánka igazgatóval, Sennyey Pál elnökkel, Tisza Kálmán alelnökkel nem boldogulhatott: tervei szerint az Union-bankra ruházta át az építést, mely irtózatosan belevesztett.

Ezen események még inkább zaklatták a közöniséget, a Frankó bank a Zágráb-Károlyváros-fiumei rész építése alkalmával tett nagyobb kárpótlási óriási követelésével támadta meg az államot, ezeknél fogva a kamat-garancia melletti tervektől semmit sem lehetett remélni.

Ily körülmények között, midőn 12-öt ütött az óra, Kerkápolyi lemondott, nemsokára Szlávy is lemondott az egész kabinetje nevében.

Sokáig küzdött a párt vezér nélkül, még maga Somssich Pál is, kinek az absolut korszakban magatartása, iratai, a Deák-párthoz őszintén lett csatlakozása és fényes tehetségei daczára sohasem jutott ministeri tárczához, elégedetlenségének nyíltan és titokban, de minden alkalommal kifejezést adott.

Ezek hírére egyszer lejött Andrásy Gyula Bécsből, mint monda, a Szlávy-féle misériák reparálására. Elment hozzá régi hű embere, derék és kedves embere Kandó Kálmán; »Kegyelmes uram – monda – jó hírt mondok; Ghyczy Kálmán nagyon közeledik.«

„Süsd meg – monda Andrásy – Ghyczy egy vén pecsovics, egygyel több, vagy kevesebb, rám nézve mindegy; mondd, hogy Tisza Kálmán közeledik, akkor örvendeni fogok.”

Azonban ekkor Kandó kirukkolt s ezt monda: »Ha te Tiszát megakarod nyerni, akkor előbb a Deák pártot

fel kell oszlatni s egy új pártot alakítani, mert először Tisza a Deák-párti kabinet reconstructiójába nem akar befolyjni, azt követeli először, hogy szűnjék meg a Deák-párt, teremtsék egy új part a balközépből és a Deák-pártból, és ő fenntartja magának a jogot, hogy alkalmas időben javaslatokat tehesen. Ő felségének a közjogi alap megváltoztatására. Erről sem Deák, sem Andrássy hallani sem akartak; elmentek Ő felségéhez, Ő felsége helyeselte Andrássy nézetét, óhajtva a közjogi alap sértetlen fenntartását. Ekkor tettek kísérletet Ghyczy megnyerésére a Bittó-kabinetbe leendő belépésre. Ő felsége hívatta Ghyczyt, és ő szavát adta, Ghyczyvel 28 vagy 30 ember kilépett a balközéppártból és megalapította az úgynevezett középpártot, mely is a Bittó-Ghyczy-féle kabinet gyámolítását megígérte s az új állapotok megkezdődtek, melyeket a következő fejezetben fogunk elmondani.

A Szlávy- és Kerkápoiúi kabinet leköszönvén, óriás összeg kellett az országnak, hogy az insolventiától magát több éveken keresztül biztosítsa. 160.000 millió arany forintra volt szükség, mely 5 év alatt beváltandó lenne; tétetett ajánlat 82-83 cursussal 5 év alatt készpénzzel beváltandó és 6-os kamatot aranyban hozó állami kötvények kibocsátása mellett. Ily terhes szerződésről még senki sem álmodott. Húszon egyes bizottságot küldött ki az országgyűlés minden pártjából, a hol báró Sennyey azt mondta: »ezek a 7 éves Deák-párti gazdálkodás elveszett csatájának drágán megfizetett békekötési feltételei.«

És akkor milyen terhesek voltak a pénzviszonyok,

sokkal terhesebbek voltak a politikai pártviszonyok mert Andrásy elmenetele, Deáknak napról napra növekedő betegsége a vezér nélkül hagyott, gruppokra szakadó Deák-pártban egységet önteni, új életet teremteni lehetetlen volt. Ily körülmények között a fusionális kísérletek Tiszával nem sikerültek.

A Bittó-Ghyczy-kabinet megalakulván, kereskedelmi minister lett Barthal, a többiek az előbbi kabinetből megmaradtak.

A Ghyczy belépését Andrásy szükségesnek tartotta, de Deák nem remélt sokat tőle, a Deák-párt többi tagjai igen tartózkodók voltak irányában, hiszen sokszor álltak szemben egymással és élesen bírálta Ghyczy őket.

Egyébiránt politikában elmondhatja az ember s Omnia jam fierint fierintque posse negabam.«

Barthal lett kereskedelmi minister, kinek nagy műveltségét, olvasottságát épen úgy bámulták, mint néha az érthetlenségig incissumokkal telve levő hosszú periódusait.

A circa 28-29 tagból álló középpárt érezhetőleg megkevesíté a Tisza-pártot, számszerint növelé a Deák pártot, de a Deák-párt töredékeinek számát növelvén nem segített semmit a Deák-párti ziláltságon. A középpártból Ghyczy, Horváth Gyula, Horánszky igen correctül viselkedtek, új választásnak vetvén alá magokat.

Tiszának, magatartását pártja minden megmaradt tagja helyeselte s még szorosabban ragaszkodtak hozzá, nagyobb bizalommal voltak irányában, mint valaha.

A Deák-pártban az állapotok nem javultak Cséry' Ghyczey Samu, Lónyai Józsi folytonosan állították, hogy a pénzügyeket csak Lónyay hozhatja rendbe, ki Ma-

gyarország budgetjének minden hátrányait ismeri, megteremtették a vacsora-pártot.

A Sennyey-féle klikk épen oly távol volt a Ghyczy-féle középpárttól, mint a Deák-párttól, sőt Sennyey és Barthal között, kit Sennyey egykor hivei között számított, bizonyos idegenség támadt.

Az úgynevezett kis emberek pártja is, mely számos független Deák-párti emberek csoportjából állott, kik semmit sem vártak, semmit sem kértek, sőt talán el sem fogadtak volna, mint Paczolay Jancsi, Szathmáry Laczi, Orosz Miska, Perényi Zsiga, Halasy, Kemény Gabor s többen semmit sem vártak – mint mondták - az örökké tépelődő Ghyczytől.

Mi azonban a balközépiek szentül hittük, hogy Ghyczyt nem kötelezván a Deák-párti ministerek által teremtett előzmények, hogy kérlelhetetlen szigorral lép a megtakarítások örvényére, nagy conceptióival megleti az országot s takarékoságánál, vaskövetkezetességénél fogva regenerálni fogja az ország pénzügyeit.

A középpárt emberei nagyon csalódtak, s hogy Ghyczy a hátukon ministerségre lépett, többet nem gondolt velők.

Bittó első fellépése – midőn programbeszédét mondta – nem sikerült, memóriája cserben hagyta Kovách László háznagy sűgása nem segítette; azonban saját ítélőtehetsége, melyet tőle elvitatni nem lehetett kisegítette, elhagyván az írott beszédet, elhagyván a sűgót, mely még nagyobb zavarba hozta, elkezdett improvisálni és így azután elég jól kigázolt.

Azonban mindenki elégedetlenül tért haza, a Deák-párt bizonyos nemével a capitulációnak, megalázásnak vette a Ghyczy belépésének szükségességét, a

lelépett ministerek közelebbi barátai még elégedetlenebbek voltak, a balközép tagjai desertátiónak tartották az átmenetelt, a szélsőbal örült a bomlásnak, de az állapotokat mindenki ideiglenesnek tekintette s azok javulásában, tartósságában nem bízott senki. Különben sok ministerré lett pártvezér elkövette már azon hibákat, melyeket Ghyczy elkövetett, pedig ő egy megfontoló ember volt, mégis vagy elfeledte, vagy nem tudta, hoery a belépő ministerek legtöbb dolgot köthetnek ki akkor, mikor candidátus ministerek.

V.

Ily körülmények között oszlott szét az országgyűlés.

Andrássy Gyulát gróf Keglevich Béla szorgalmazta a Tisza Kálmánnal és a balközéppel leendő fusióra. Andrássy mindig szerette Keglevich Bélát s szívesen meghallgatta őt, bár semmit sem ígért. Csernátony idehaza gyakran tanácsolta Tiszának a fusiót. Ezenkívül Andrássy Gyula gróf sokat hallott báró Podmaniczky Frigyesről és Tisza Lajostól, kik Tisza Kálmánnal az összeköttetést gyakran feltartották.

Tisza Kálmán azonban folytonosan megmaradt azon nézete mellett, hogy ő alkalmas időben Ő felségének javaslatokat tehessen a közjogi kiegyezés módosítására.

Ezokról tudomást vévén Kossuth Lajos, egy alkalommal, először életében, egy levelében nyilván megdicsérte Tiszát. Azért mondjuk nyilván, mert állítólag egy alkalommal báró Nyáry és Orbán Balázs előtt

Tisza hosszú ministerségéről levén Turinban szó, akkor is kedvezőleg nyilatkozott Tisza államférfíui képességéről, min Orbán Balázs szerfölött csodálkozott.

De mellözve ezt, térjünk a pártállásokra.

Ghyczy Bittóban és Barthalban sokkal több államférfíui tehetséget ismert fel, mint egyelőre feltett rólok. Már pénzügyminister korában monda, hogy mind Bittó mind Barthal nyertek előtte a közelebbi ismeretség által azonban sem a közép-párt, sem a Deák-párt magatartásával nem volt Ghyczy megalégedve.

Ghyczy ugyan nem látta sötéten az ország anyagi viszonyait, azt emiitette, hogy a hitelviszonyokat rosszabbul találta, mint remélte, az ország kasszáit üresebbeknek, mint képzelte, de Magyarország adózási képességét nem látta kimerültnek, a pénzügyi adminisztrációt sem találta oly rossznak (felsőbb rétegeiben) és különösen dicsérte Madarassy Pál munkaképességét, lelkiismeretességét.

Már ugyan ekkor is az elejtett szavakból lehetett látni, hogy a megtakarítás csekély és a deficit elég nagy lesz; az öreg ugyan bízott magában, de én részemről az ő eszközeit és az elért eredményeket kicsinyeltem s annyit megmondtam neki, hogy kíméletet ne várjon tőlünk, mert mi igen nehezteljük, hogy átment a Deák-párthoz és positionkat tetemesen megrontotta.

Elváltunk úgy, mint régi ismerősök, de épen úgy, mint Polit monda egyszer Tiszának, hogy »Philippinél találkozunk.«

Így is lett; összejöttünk ősszel az országgyűlés megnyitása után és a régi nagyrabecsült pártvezérrel szembeállottunk.

Azt nem lehetett feltenni, hogy Ghyczy a helyzetet fel ne ismerte legyen, bár tépelődő lelke nagy elhatározásokra jutni nem engedte, félt attól, hogyha gyökeres orvoslást akar és a törlésekkel a végletekig megy, számos érdeket sért, még a Deák-párti új szövetségeseinél is, ha nagy adóemelésekhez nyúl egyfelől a Deák-párt, másfelől az ellenzék ostromának teszi ki magát, végtére meg félt is a nemzettől magától, hogy nagy adóemeléseire fellázad a közvélemény és összetöri a kormánypártot.

Pedig csodákat tenni pénzügyek történetében még senkinek sem sikerült; Danton azt tartotta, hogy a ki politikában nagy dolgokat akar elérni, annak kell, hogy legyen bátorsága, de Ghyczynek ez sohasem volt. A legegyszerűbb mód, ha mély a seb, melyet kontár kezek ütöttek a nemzet testén, addig eresztetni a metsző kést, míg elevenre talál s egy metszéssel kivágni a rákfenét, mely a nemzet életét sorvasztotta.

El kell ismerni, hogy a Deák-párt kezéből a nemzet hypothecája meglehetősen szüzén került a Ghyczy keze alá, ő nem volt lekötve elődei Ígéretei, rendszere által.

Egyszer bizonyos dohány-ügyben Budán voltam az öreg Flukknál. Flukk, kinek több schefje volt akkor a dohány-osztálynál ezt mondta: »Uram! itt rajtam kívül mindenkinek három hivatala is van, ezen kenyér-szük világban a befolyásosabb emberek elfoglalják az állásokat s a fiatal emberek nem mehetnek előre semmiképpen.«

Innen bizonyos kedvetlenség érezhető az administrationális körökben, az új ministerek akkor is a régi hivatalnokok pápaszemén néznék a dolgokat, azok pedig

a remény zöldszínű üvegét használják s természetes, hogy egy pár hónap alatt azon bajokba tolnak belé, melyekben elődeik úsztak.

Ha Ghyczynek bátorsága lett volna azon alapos-sággal, melyet tőle senki el nem vitathatott, egyelőre a hadügyekben megtakarításokat eszközölni és Ő fel-sége elébe lépni, és ezt elengedhetetlen feltételül kérni ki; ha itt a nemzetet ezen kényes téren elért eredmény meglepi és a ministerektől kezdve mindenkitől, ki az államtól fizetést húz, némi csekély levonást tesz, hogy az ország lássa, hogy nemcsak azok, kik az adót fize-tik, de azok is áldoznak, kik a fizetéseket húzzák és ha ezután a képviselőktől nem többet a 25 krt nap-díjaikból lehúzza a Ház elnökétől kezdve, a legutolsó fillér kiadásból, mely a felső- és alsóház kiadásainál előfordul, megtakarításokat tesz, ha neki megy a sze-mélyes járandóságoknak, a két-három hivatalt viselő egyéneknél, mint az ily krisisek alkalmával kell hogy történjék, kímélet nélkül, teljes bátorsággal a megtaka-rítások ösvényére elmegy 5 millióval tovább, mint ezt a Tisza-kabinet később megtette és ily erélyes lépések és eredmények után mindazon adókra, melyekre több-milliós pótdót vethetett volna, ki nemcsak azért, hogy a deficit végleg megszüntettessek, de arra az esetre is számolva, ha egyik vagy másik adónemből az elő-irányzott összeg be nem folynék, s ha ekkor a Deák-párt és a képviselőház elébe azzal lép: vagy megsza-vazzátok a pótdót vagy feloszlatjuk az országgyűlést. Akkor a sok tétovázó gruppok megszeppennek, mert nem lehetett volna józan észszel a választók elébe lépni s azt állítani, hogy szebb, jobb a fizetésektelenséget bevallani, mint a pótdót megszavazni.

Képzeljék el tisztelt olvasóim az akkori helyzetet; az ország hitelezői meg voltak szeppeven, kínálták a kassa-oderbergi, kínálták a déli vasutat s még nem volt eladva a 160 milliós kölcsön papírjainak második része. Ha a magyar pénzügyminister egy ily erélyes lépést tesz, egy kardcsapással a deficitet helyreállítja, másképp ítéli meg Magyarország hitelét a pénzüvilág.

Nem annyira az adóterhek sújtották az országot, mint azon rettenetes uzsorás pénzügyi operációk, melyek egymásután következtek. Nem emlékszem határozottan a cursusokra, 82-83-on adták el az 5 év alatt: százszal aranyban visszaváltandó 6%-al kamatozó 160 milliós kölcsön papírjait és papírban 120-al, sőt annál feljebb is váltották be őket.

Kibocsátottak 84-es 6 százalékos aranyjradékot és visszafizették rövid időn ismét 120-szal (sőt azon felül is papírban.)

Ghyczynek egy bátor, erélyes lépése meggátolhatta volna az adósságcsinálás szükségéit, de ő a helyett; hogy a deficitet megszüntette volna, tervekkel, adójavaslatokkal állott elő, melyeknek sikerében nem hitt senki, sőt azon adójavaslatot is, melyet neki megszávtak, a luxus-adót, eredménytelensége, bosszantó volta miatt már eltörölték.

Ily körülmények között tornyosultak a fellegek. Az indemniti kérése alkalmával saját pártjából a közép-pártból Domahidy Ferencz, Horváth Gyula, Horánszky Nándor megtagadták a kért felhatalmazást, ezek voltak pedig a sajátképeni Ghyczy-párt legfőbb emberei; a Deák-párt tagjai közül Perényi Zsigmond függetlensége teljes érzetében ékesszólóan, alaposan kétszer támadta és verte le halálra a kormányt.

A fentebb említett támadások, a középpárt szónokainak e fellépése azokat is, kik eddig hallgattak, fellépésre bírták és az elégedetlenek száma nagyon szaporodott; ha azt látják, hogy ember áll a dolgok élén, ki tud is, mer is, akar is, tesz is, akkor a választások közelsége miatt is sokan meggondolják politikai magoktartását.

Én részemről, megvallom, ezt vártam, ezt reméltem Ghyczytól s csak elhültem bele, midőn a költségvetést beterjesztette 22 millió deficizzel s azon kétes ígérettel, melyet minden pénzügyminister ígér, hogy successive megszünteti a deficitet.

Ezen eredménytelenség demoralisálta saját pártját vérszemet kaptak a Deák-párti klikkek, kik mindig mondták, hogy Ghyczytól nincsen mit várni, Paczolay fennszóval monda: »ezért kellett nekünk pénzügyministert az ellenzék soraiból toborzani.«

Az ellenzék pedig lelkesült vezére Tisza Kálmán mellett és készült teljes erejével a nagy és döntő ütközetre, melyet – mint alább látandjuk – meg is nyert.

Különös az, hogy oly mély belátású ember, mint Ghyczy volt, ki elődei hibáit felismerte, évről-évre ostromolta, szinte azok nyomában haladva, kénytelen-kelletlen azon hínárba esett, melyből elődei kieviczkelni nem bírtak.

Különös, hogy Ghyczy, ki éjjeleket virasztott hazája sorsa feletti töprengésében, ezen mediocris budgetjét midőn tárgyalták, a nyakára mutatott, hogy azt adja zálogul, ha a nemzet neki a tőle kért összeget megszavazza, ő a deficitet megszünteti; pedig mennyire csalódott.

A legkülönösebb az, hogy be nem látta, miszerint az évi deficzitek kamatai évről-évre megemésztették az adók jövedelmeit, melyet évről-évre részletenként elégtelenül emeltek vagy behoztak.

Csoda, hogy a nemzet Ghyczy ministersége alatt el nem veszítette minden politikai vezérébe vetett hitét, kik évről-évre kritisálták, ostromolták elődeiket s épen az általok ostromlottak hibáiba estek, adót adóra halmoztak, a nélkül, hogy az Ígélet földét a nemzetnek csak meg is mutathatták volna.

De a politikai pártok vezéreinek nagy morális kötelességeik vannak saját pártjuk egyénei iránt is, mert akármilyen jeles legyen valaki, párt nélkül a parlamentáris életben kevés súlyt fektetnek rá, akármilyen áldozatkész legyen a vezér, azon óriási kiadásokat melyekkel a politikai pártélet jár, nem győzi meg egyedül s ha egyszer egy pártvezér célját elérte, nemcsak azért, mert méltó mások ambícióját is kielégíteni és tért nyitni mások tehetségeinek, de azért is, mert egy magokban a legjelesebb ministerek, midőn izolálva állanak, tehetetlenekké válnak; elfelejteni tehát a pártok és azok egyesei irányában az áldozatokat, miket azok hoztak, egy neme a politikai hálátlanságnak és önzésnek. Ezért kárhoztatható volt Ghyczy, hogy barátairól, kik őt a ministerségbe emelték, teljesen megfélemedezett, ott volt p. o. Ivánka, ki akár honvédelmi, akár közlekedési minister lehetendett, ott voltak számosak, kiknek pályát nyitni s az ő támogatására alkalmat nyújtani kellett volna, hogy többet ne említsék, ott volt Pap Lajos, Bem egykori vezérkari főnöke, sokoldalú képzettséggel mindenre alkalmas egyén volt s az öreg mindenkiről megfélemedezett, bizony csoda, hogy a történetek

után valaki a politikában a másodrendű szerepekre vállalkozik, ha a pártvezérek úgy tesznek, hogy csak magokra és a magok fenntartására gondolnak.

Midőn már a budget a pénzügyi bizottságban letárgyaltatott, és a kormány indemnitet kért, én a pénzügyi bizottságban Péchy Tamással kisebbségi javaslatot terjesztettem be, melyben az indemnitati megtagadását indítványoztam.

Egy alkalommal báró Sennyey meglátogatta Tisza Kálmánt s midőn helyet foglalt, egyenesen kirukkolt, hogy miért jött. Elmondta a következőket: »Én nem jöttem Kálmán neked complimentirozni, de az ország sorsa nehéz, a kibontakozás kétes, a pártviszonyok rosszak, és azt hiszem nem hízelgek sem magamnak, sem neked, ha azt mondom, hogy kettőnk magatartásától az ország sorsát illetőleg sok függ.«

A két jeles államférfi beszélgetése azonban inkább negatív természetű volt, megértették egymást, mert tartózkodás nélkül bírálták a politikai pártokat, bíralták a helyzetet, de főleg bíralták Bittót és Ghyczyt, mint a kik a kormány élén állottak, a bírálat resultátuma teljesen összhangzó volt, mert Bittó és Ghyczy kicsinyes megtakarításait, adófelemeléseit nem helyeselték, egyenesen elhatározták a kormány politikájának az ostromlását, nem beszéltek programról, nem személyekről, de azon meggyőződésben távozott el Sennyey, hogy az nem lehetetlen, hogy ő Tiszával egy kabinetben foglaljon helyet.

Sokkal később történt az, hogy Lónyay Menyus is meglátogatta Tiszát egy alkalommal és sondirozni akarta a helyzetet, de már Lónyay és Tisza között a beszélgetés nem volt oly őszinte; Tisza Kálmánt Lónyay

sokkal begomboltabbnak találta. A látogatás tovább tartott, mintsem Lónyay hitte. Ekkor felállott s azt mondta: »Én, ha Ő felsége felhívna kabinet alakítására, kijelenteném, hogy nálad nélkül Kálmán én kormányt alakítani nem is tudnék, nem is akarnék.

Erre Tisza Kálmán azt felelte: »Hibáznál Menyus, ha Ő felsége bizalma téged erre felhív, köteles leszesz a haza jelen körülményei között állást foglalni nálam nélkül is.«

Tehát nem az lett a válasz, mit remélt, t. i., hogy Tisza is ki fogja jelenteni, hogy ő sem alakítana kabinetet Lónyay nélkül, ennek éppen ellenkezője történvén Lónyay kedvetlenül távozott el Tisza Kálmántól.

Ilyen előzmények után nyújtotta Ghyczy Kálmán pénzügyminister 1874 október 28-án az 1875. évre szóló költségvetést. És 1874. decz. 9-én kezdődött el az indemnitati iránti törvényjavaslat tárgyalása. A vitát Széll Kálmán, a pénzügyi bizottság előadója, kezdte meg, a Ház nagy figyelemmel hallgatta mindig értelmes, sokszor igen terjedelmes előadásait.

El kell ismerni, hogy oly memóriája volt Széll Kálmánnak és olyan iskolázott nyelve, hogy a számok tömkelegében soha egy betűt sem hibázott, oly tárgyi ismeretével birt ezen költségvetéseknek, melyek másokat csodálkozásra buzdítottak, oly kitartó szorgalmat tanúsított, melyhez hasonlót keveset vagy éppen nem mutathattak el azelőtt.

Ezen vita és az ezt követő költségvetési vita tette lehetővé és szükségessé a fusiót. Adjuk a beszédek kivonatait, csak így adhatjuk elő ezen nevezetes korszakot történelmi hűséggel. Száraz beszédek ezek, de a partok hangulatát, vezérférfiaik nézeteit s a poli-

tikai és pénzügyi körülményeket csak így lehet *igazán* előadni s felismerni.

Következett Széll Kálmán előadó.

VI.

Széll Kálmán a pénzügyi bizottság előadója: Tisztelt képviselőház! Az 1875. évre előterjesztett állam-költségvetés az előzetes vizsgálat stádiumát sem haladta meg, mert a mint a tisztelt Ház tudja, a pénzügyi bizottság, a melyhez az jelentéstétel végett utasított: még az ezen költségvetés fölött folyó tárgyalásokat be sem fejezte; a költségvetés egyik igen lényeges alkatrészét képező adótörvényjavaslatoknak előkészítése pedig, a mi az adóügyi bizottságra bízott, szintén még nem történt meg, és így kétségtelen tény, hogy a helyett, hogy az 1875. évi költségvetés fölött folytathatnók tárgyalásainkat: e helyzetből folyólag ismét egy fölhatalmazási törvény szükségével állunk szemben.

Sajnos az mindenesetre, hogy a fölhatalmazásoknak epocháját nem sikerült a múlt évben, a midőn annak idejében lett megállapítva a folyó évi költségvetés, lezárni és így ismét vissza kell menni a fölhatalmazási törvényeknek megszavazására; de tisztelt ház, a helyzetet úgy kell venni, a mint van.

Az lehetetlen, hogy rendes, megszavazott költségvetési törvényvel kezdjük meg az 1875. esztendő; az államkiadásoknak és bevételeknek kezelése pedig csak törvényes alapon történhetik és így más mód nincsen, mint egy, az 1874. esztendei költségvetési törvény pro-

longatióját célzó törvénnyel megadni a törvényes eszközöket, a törvényes lehetőséget arra, hogy az év első három hónapjában, illetőleg addig, míg annak rendes útján az 1875. évi költségvetési törvény létre nem lehet, az állami kiadások fedeztessenek és ugyanazon felhatalmazás útján szedessenek az állandó bevételek is.

Ez egyszerűen a kényszerűségből folyó argumentáció, a melylyel a tisztelt ház előtt élni szerencsém van, és mivel ez rendszerint a legerősebb is: én ezen törvényjavaslatnak hosszabb motivációjába ereszkedni nem akarok; de nem akarok hosszas czáfolatába bocsátkozni a különvéleménynek sem. Minthogy azonban az beadatott: még sem tagadhatok meg magamtól némely megjegyzést, melyeket a különvéleményt aláírt tisztelt képviselő urak ellenében – gondolom – a többség álláspontjából megtennem kötelességem.

A különvélemény tisztelt aláírói, Móricz Pál és Péchy Tamás pénzügyi bizottsági tagok, nem tagadják azt, hogy a helyzetből folyólag egy felhatalmazási törvénynek szüksége elkerülhetetlen; ők a bizalom és bizalmatlanság kérdésének álláspontjára helyezkednek és ezen álláspontból tagadják meg a törvényjavaslatnak megszavazását. Én annak vitatásába nem akarok bocsátkozni, tisztelt ház, vájjon ezen törvényjavaslattal szemben a bizalom vagy bizalmatlanság kérdésének felvetése helyes-e vagy nem? vájjon az idő, mely arra választatott, alkalmas-e vagy nem? Meglehetősen theoretikus értékűnek tartanám az e fölött folytatandó vitát.

Azonban legyen szabad megjegyeznem tisztelt barátaim ellenében azt, hogy a mint a helyzet ma áll, – és ezt ők is beismerik – bármely ministerium sem kezdheti meg működését az 1875. évben fölhatalmazás!

törvény nélkül, mert a helyzetet, az adott viszonyokat megmásítani senkinek hatalmában nincsen.

A második megjegyzés, a melyet tenni akarok, az, hogy ha a lefolyt évek alatt valamikor elkerülhetlenné vált egy fölhatalmazást törvény: én arról vagyok meggyőződve, hogy a jelen esetben a körülményeknek méltányos számbavétele mellett azt állítani csakugyan nem lehet, hogy a fölhatalmazási törvényt bármely intézkedés a kormány részéről feleslegessé tehetné volna; mert akkor, midőn a jelen finanziaális helyzet közepett egy oly költségvetés megállapításáról van szó, mert ez lesz a törvényhozás feladata, a mely az államháztartás egyensúlyának helyreállítására megtegye legalább az első és eredményt biztosító lépéseket akkor, a midőn a költségvetést kétszerezett, sokszorozott gondal és lelkiismeretességgel akkép kell átvizsgálni, hogy annak minden egyes tétele a helyzethez alkalmaztassék, hogy a kiadások minden részében, minden ágazatában az adott viszonyok között lehetséges reduciók már az 1875. esztendőre megtörténjenek; akkor, midőn mindez nem levén elég, a födőzetnek minden részében, a jövedelmek fokozására irányzott intézkedéseknek szüksége kétségtelen, midőn ezen téren az intézkedéseknek egy véghetetlen nagy sorozatával állunk szemben: akkor, tisztelt ház! azt hiszem, azon csekély, a föladat nagyságához képest mindenenesetre eltűnőleg rövid idő, a mely az 1875. évi költségvetés megállapítására rendelkezésünkre áll, azon idő, a mely október hó 24-től december 31-ig lefolyik, nem elégséges arra, hogy az 1875-iki költségvetést az általam előbb érintett indítványban helyesen állapítsuk meg, hogy az a törvényhozás minden retortáján, a törvényhozási működés

minden phásisán keresztülvitessék. Ezen helyzetben magában fekszik azon elutasíthatlan következés, hogy az 1875. évi költségvetést ezen évben már a jelen finanziaális állapottal szemben és abból folyó következmények számbavételével lehetetlenné vált helyesen megállapítani, akármit követett volna is el erre nézve a kormány.

Így állván a helyzet, azt hiszem, hogy ezen felhatalmazási törvényre nézve, ha ezen körülmények, melyekre reámutattam, tekintetbe vétetnek, egészen másként állott a kérdés: mint állott bármikor; és így, ha elfogulatlanul akarunk ítélni, be kell ismerni, hogy az 1875. esztendő ily körülmények közt bármely ministeriumnak, bármily nézetű törvényhozásnak mással, mint felhatalmazási törvénnyel kezdeni, nem lehet. Érzik a különvélemény aláírói elfoglalt álláspontjuknak e gyenge oldalát és nem is vitatják azt, hogy miért nem jó létre a rendes budget-törvény. Nem tagadják, tisztelt barátaim, hogy ez lehetetlen. Ok ezt beismerve, csak azért nem szavazzák meg ezen fölhatalmazási törvényt, mert szerintök, a kormány nem képes biztosítani az államháztartás egyensúlyának helyreállítását. Már engedelmet kérek, tisztelt barátomtól Móricz Páltól, akármely nézetben legyen valaki arra nézve, hogy azon előterjesztések, melyek magokat a költségvetésben visszatükrözik, és azon intézkedések, melyeket az adótörvényjavaslatok által épen az egyensúly helyreállításának céljából a ministerium javaslatba hoz, képesek-e az államháztartás egyensúlyának helyreállítására? mondom, akármely nézetben legyen valaki e kérdés iránt, azt vagyok bátor állítani, hogy e kérdés eldöntése nem a tisztelt képviselő urat illeti, a ház fog ez iránt nyilatkozni; ennek

fölvetése azonban ma mindenesetre idő előtt való; ezen kérdés a mai feladatnak, a mai vitatkozásnak keretén kívül esik; erre csak oly könnyedén megadni a választ, a mint tisztelt barátom Móricz Pál megadja: azt gondolom, ma teljesen helyén kívüli dolog, az nem felel meg azon komoly és beható megfontolást igénylő körülményeknek, melyek között az ország pénzügyei állanak. Ma még azon intézkedések azon előleges vizsgálaton sem mentek keresztül, melyet azokra vonatkozólag a ház szükségesnek tartott; ma azon intézkedések nem képezik még a tárgyalásnak, a törvényhozási bírálatnak tárgyát. Eljön majd annak ideje, midőn minden tényezőnek számbavételével, minden körülmények kiderítésével keilend a tisztelt háznak bírálatot mondani a szóban levő előterjesztések fölött; midőn álláspontot keilend foglalni s megmondani, hogy helyesli-e azokat vagy nem? és ha nem: mily intézkedések képesek azt biztosítani? ítéletet keilend mondani a háznak a ministerium fölött; de azt vagyok bátor állítani, hogy ezt előbb igen behatóan, bőven, részletesen kell megvizsgálni; ezen kérdésre oly könnyedén előre megadni a választ, az egyéni vélemény jogosítva van, a mint tisztelt barátaim a különvélemény indokolásában megadják a választ és azt mondják »a kormány nem képes feladatának megoldására.« Tisztelt barátom ítélt, tehát már à priori mielőtt alkalma lenne a háznak ezen ítélet alapjainak tüzetes megvizsgálására.

Ily természetű kérdésnél, mint a jelenlegi, a ház által hozandó határozat alapjául, indítványozni egy oly tételt, melynek eldöntése még ezután történhetik meg, helyesen és alaposan a házban, nem ismerhetem el még az o álláspontjából sem, megállható és méltányos érve

esnek és támadásnak. Anticipálni a költségvetési vitát én nem akarom; e helyről tennem azt még nem is szabad, azért e térre tisztelt barátomat nem követem: csak azt jelentem ki, hogy igen tisztelt barátom indokolásának ezen egyetlen érvét, mert többet nem méltóztatott felhozni, nem fogadhatom el, és így nem fogadhatom el a különvéleményt sem s annak ellenében ajánlom a tisztelt háznak a törvényjavaslatot, a mely egyedül csak az adott viszonyoknak és a mai helyzetnek folyományát képezi, a mely, nézetem szerint a mai viszonyok közt elkerülhetlenné vált, de a melyet elkerülni a kormánynak semmiféle intézkedései nem lettek volna képesek s a mely feltétlenül szükséges arra, hogy az 1875-iki esztendő első phasisaiban addig, míg a költségvetési törvény annak módja és rendje szerint létrejöhet, az államszolgálat rendes vezetése biztosítottassék.

Ezen szempontokból ajánlom a tisztelt háznak a törvényjavaslatot elfogadás végett. (Helyeslés jobbfelől.)

Bittó István miniszterelnök: Tisztelt Ház! Midőn a tisztelt Ház a szőnyegen levő törvényjavaslat érdemleges tárgyalásába bocsátkoznék, a kormány kötelességének tartja előzetesen kijelenteni, hogy a mennyiben a fölhatalmazást az 1874-iki költségvetés alapján és így szélesebb alapon kérte, mint a minőt saját előterjesztésében és később a pénzügyi bizottság tárgyalásainak folyama alatt elfogadott: ezt csupán csak azért tette, mert törvényben csakis szentesített költségvetésre való hivatkozást tartotta helyesnek, correctnek. De épen azon körülményekből folyólag, hogy a kért fölhatalmazás szélesebb körű a szükségelnél, a kormány egyzsersmind kötelességének ismeri azt is kijelenteni, hogy

nemcsak a már elfogadott korlátokat nem fogja túllépni kiadásaiban, a fölhatalmazás megadása esetében, hanem addig is, míg a képviselőháznak és általában a törvényhozásnak módjában lesz az iránt törvény útján intézkedni: kötelességének fogja ismerni és igyekezni fog mindazon megtakarításokat életbeléptetni, melyeknek lehetőségéről már eddig meggyőződött vagy ezután fog meggyőződni.

Kérem a tisztelt házat, méltóztassék ezen nyilatkozatnak jegyzőkönyvbe vétele mellett a kért meghatalmazást megadni. (Helyeslés jobbfelől.)

Móricz Pál: Tisztelt Ház! Midőn a pénzügyi bizottságban a kérdéses törvényjavaslat vitattatott, tisztelt barátom Kiss Lajos már akkor nyilvánította, hogy ő az általam bejelentett kisebbségi véleményhez csatlakozik és hogy azt alá nem írhatta, az sajátképen az én hibám, mert akkor, mikor azt beadtam, ő véletlenül távol levén, kénytelen voltam a különvéleményt Péchy tisztelt barátommal együtt magam aláírni. (Felkiáltások jobbfelől: Nem tartozik ide!)

Ezen megjegyzésem után áttérek tisztelt barátom, a pénzügyi bizottság többsége előadójának, némely észrevételére.

Azt én is elismerem, hogy a szükségesség egy ilyen törvény iránt fennforog; azt a tényt én sem vitathatom, hogy a pénzügyi bizottság a budget-törvényt kellő időben elkészíteni, úgy hogy törvény nyé váljék, nem képes. Itt csak az a kérdés, hogy mi nem bízzuk a jelen ministeriumra a költségeknek ideiglenes beszedését; én nem vonom kétségbe, hogy ha netalán ministeri változás jönne közbe, egyik-másik hasonló esetben mi ezen indemnitást megadni készek volnánk.

Itt még egy megjegyzést tett tisztelt barátom. Azt mondja, hogy azon tétel, melyet mi jelentünk ki, hogy t. i. a kormány nem képes az államháztartást rendbehozni: időelőtti.

Én ezt egyéni dolognak tartom; lehet, hogy az ő felfogása szerint időelőtti; én előttem azon beszédek után, melyet a tisztelt miniszterelnök úr és a tisztelt pénzügyminiszter úr mondtak, midőn a költségvetést beterveztették: egészen tisztában volt a kérdés, hogy tudniillik a jelen kormány a jelen rendszer mellett az államháztartást rendezni nem fogja; annál fogva mi azon indokokhoz ragaszkodunk, melyeket a kisebbségi véleményben előadtunk.

Méltóztassanak megengedni, hogy ezek után áttérjek a már általam említett tisztelt miniszterelnök úr s a tisztelt pénzügyminiszter úr beszédére.

Miniszterelnök úr beszédében megemlítette, hogy a ministerium leginkább államháztartásunk rendezése céljából alakult. El is mondtotta, hogy ők nagy megtakarításokat igyekeztek tenni, hogy a deficit 2-3 év alatt successive meg fog szűnni; de hogy sajátképen mi módon fog megszűnni: azt miniszterelnök és pénzügyiigényér úr is elméltóztatott hallgatni. Ennélfogva miniszterelnök úrnak a költségvetés bemutatása alkalmával elmondott jelentéktelen beszédére nem kívánok részletesebben kiterjeszkedni, hanem pénzügyminiszter úr előadására kell, hogy észrevételeket tegyek. Pénzügyminiszter úr feladatául tűzte ki a nemzet előtt pénzügyi állapotainkat híven előadni. El kell ismerni, hogy előadása az eddigiekhez mérve, hasonlíthatlanul őszintébb számtételei igazabbak és helyesebbek.

Ezeket elismerve, mégis meg kell jegyezmem,

miszerint a deficit sokkal nagyobb 27.000 000-nál, miként azt a tisztelt pénzügyér úr állítá, sőt hogy az általa benyújtott adójavaslatoknak se lesz egészen meg a kívánt eredménye; az is kétségtelen, hogy azon 6 000,000, melyet pénzügyér úr a folyó évi adóhátralékosoktól bevenni remélt: nem fog bejönni, azt szinte minister úr is elismerte, midőn a pénzügyi bizottságban ezen tétel leszállításába beleegyezett; hogy a keleti vasút másodprioritásának eladása azon társulat által visszafizetendő előlegek a közös activákból, a kisebb vasutak egyesítése által csak admidistrationális költségei megtakarításából befolyandó összegek komolyan a deficit fedezésére föl nem vehetők: azt mindenki átláthatja. Egy azonban tény, hogy az újabban felvett kölcsön 5 milliónyi kamatjával az idei költségvetés terhelve levén, állapotaink ma rosszabbak a tavalyinál; ezek után kétségtelen, hogy az államháztartásunkban a súlygyen helyreállítása sem a kormánynak, sem a pénzügyér úrnak nem sikerült; pedig pénzügyminister úrhoz nagy reményeket kötött az ország minden egyes polgára, mert pénzügyminister úr fényes parlamenti pályája messze visszasugárzik parlamenti életünknek még 1848 előtti korszakába; de parlamenti dicsősége sajátkép újabb 7 éves alkotmányos életünkre vihető vissza. (Halljuk! jobbfelől!) A történetíró egykoron nem írhatja meg az 1867 óta megkezdett alkotmányos parlamenti élet történelmét, a nélkül, hogy a pénzügyminister úrnak az ellenzék padjain vívott dicső, hazafiságtól sugárzó orátióról dicsérettel ne emlékezzék meg. Ez orátiók némelyike épp oly szabatossággal, formailag is épp oly csínal van egybeállítva, mint azt egykor Cicero »De Oratore«-ben megírta, hogy mikép kell az alkalmi szó-

noklatokat egybeállítani. De ezen beszédeknek nemcsak oratori hatása volt: ezen beszédeknek hatása volt politikai ellenfeleire is hazafias tartalmuknál, az önkormányzat barátaira, az önkormányra lelkesítő hangjuknál fogva, Magyarország állami függetlenségének barátaira azon végcélznál fogva, mely minden pontjában Magyarország önálló államiségát tüntette fel végcélul.

Pénzügyminister úr nem mulasztotta el a védrendszer készítése alkalmával, mely a deficitnek egyik kútforrása, figyelmeztetni a kormányt annak következéseire. Pénzügyminister úr akkor volt a közvélemény előtt legnagyobb, midőn némi keserűséggel felemlítéd hogy úgy járt a nemzet a védrendszerrel, mint egykor Sámson, kit aranyhajszálaítól s azokban rejlő erejétől fürtönként fosztottak meg. Pénzügyminister úr akkor volt legconsequensebb, midőn a takarékosagot s annak szükségességét a kormánynak minden alkalommal ajánlotta.

Ezek után igen természetes, hogy a nemzet reményeket kötött a pénzügyminister úr bölcseségéhez és hogy azok nem teljesültek, annak oka nem annyira a pénzügyminister ér személyében, mint azon rendszerben fekszik, melynek apostolává szegődött. (Helyeslés bal-felől.)

Pénzügyminiszter úrnak a nélkül is tépelődésre hajlandó természetét nagy dolgok kezdeményezésére társainak bátortalansága nem bírta buzdítani.

Pénzügyminister úrnak nem lett volna megengedhető, hogy az általa annyiszor kárhoztatott rendszer s annak alkotásai által magát a megtakarítás nagy munkájában gátoltassa. Mint a következés mutatja, az álmatlan éjeknek, a hangyaszorgalommal felhasznált napoknak

kívánt eredménye nem lett s a szigor, melyet a rossz gazdálkodás és a szerencsétlen évek által sújtott nemzet ellenében adóbehajtás tekintetében alkalmazni akar, oly elégedetlenséget idézett elő, melyhez hasonló egyszer-egyszer az újabb alkotmányos életben észlelhető nem volt.

És ez nem is csoda. Pénzügyminister úrnak a cabinetbe lépésétől azt várta a nemzet, hogy szakítva a múlttal, minden irányban gyökeres reformokat fog életbe léptetni. Pénzügyminister úrtól azt várta a nemzet, hogy eltérően az eddigi úttól, nemcsak a megtakarítás ösvényein fog járni, hanem nemzetgazdasági szempontból is egy új korszak alapját fogja letenni.

Elismerem annak igazságát, a mit pénzügyér úr állított, hogy itt nem elég a philosophia: itt készpénz kell, és ha megmagyarázható is, hogy adójavaslatok készítése alkalmával csak az üres kincstár érdeke lebegett szemek előtt; de legalább is fel kellett volna lebbentem a fátyolt a jövő tekintetében nemzetgazdasági terveiről s gondoskodni egyúttal arról, hogy az adófizetők könnyebben teljesíthessék a tőlök követelt számos áldozatot. És megfoghatatlan, hogy pénzügyer úr e státuszgazdasági tekintetben is a múlt kormányok nyomdokait követte; példának okáért, míg a múlt kormány a dunagőzhajózási társulattal kötött szerződés által kiliferálta hazánk legnagyobb vízi közlekedési eszközét, a Dunát, egy idegen társulatnak, addig pénzügyminister úr hasonlóképp egy idegen társulat részére biztosította a keleti kereskedés összes forgalmát. És ezáltal nemcsak egy nagy államgazdasági hibát követett el, hanem ez a kölcsön létesítésének első feltétele lévén, elfogadott a nemzetre nézve egy lealázó felté-

telt, mely a busás kamatokon kívül még sokkal terhe-
sebb, sokkal károsabb lesz az országra nézve. És miként
elődei a közös hadügyi költségvetések felemelésébe
folytonosan beleegyeztek, mely túlkadások nemzetgaz-
dászati szempontból is méltán elítélhetők, pénzügy-
minister úr elődei példájára a múlt évben a közös had-
ügyi költségvetésnek a delegációkban való tárgyalása
alkalmával azon eddig is elviselhetetlen kiadások fel-
emelésébe szintén beleegyezett.

Mondják, hogy a mi államférfiaink csak azon az
áron tarthatják fenn magokat évek óta, hogy a közös
kiadások növelésére minden befolyásukat megfeszítik.
De tisztelt pénzügyér úrnak tavaly igen kedvező hely-
zete volt; igen hibázott, hogy kedvező állását fel nem
használta a múlhatatlanul szükséges megtakarításokra.

Tisztelt pénzügyér úr előde megköt egy, az álla-
mok fináncziális történetében, béke idején hallatlan
nagyságú, szerfelett terhes függő adósságot, tisztelt
pénzügyér úr, hogy társától e tekintetben sem külön-
bözzen, siet felvenni a kölcsön másik felét.

Pénzügyér úr elődei körömig védték a bureaucra-
tikus rendszert; pénzügyér úr sarkon fordulva eddigi
nyilvános életében tanúsított elveivel szemben, védel-
mére kell azon pénzügyi költséges szervezetnek, sőt
még azt növelni törekszik. Pénzügyér úr beterjeszt egy
költségvetést, mely némely apróbb megtakarításokon
kívül az eddigieknek hű lemásolása, melyet – tisztelt
barátom Zsedényiként – a gyümölcsöző befektetések
korszakában épen úgy be lehetett volna terjeszteni,
mint most. És hogy semmi sem hiányozzék a hason-
latból, ezen költségvetésből a pénzügyi bizottság több
mint 7 milliót töröl, és a minister urak acceptálják a

helybenhagyást épen úgy, mint elődei, csakhogy állásukat megtarthassák.

De ha már pénzügyi, államgazdászati tekintetben pénzügyér úr méltó követője is elődeinek, egyet vártunk a mostani kormánytól már csak azért is, mert a pénzügyér úr annak tagja, kinek alkotmányos érzületéről annyiszor volt alkalmunk meggyőződni, kinek a költséges burocratikus szervezés ellen annyiszor tapasz, talták erélyes felszólalását; mondom, főleg pénzügyér úrtól vártuk, hogy a képviselőháznak a múlt 1873-ik évi február 4-én hozott határozatának igyekezni fog megfelelni; méltóztassanak megengedni, hogy azon határozatot fölolvassam:

»A ház utasítja a ministeriumot, tegye beható tanulmány tárgyává a közigazgatásnak jelenleg fennálló rendszerét, vegye azt szakférfiaknak és a modern adminisztráció eljárásában is tapasztalatokkal bíró egyéneknek meghallgatásával tüzetes vizsgálat alá és tekintettel a képviselői incompatibilitás kérdésére is, terjesztszen annak idején javaslatot az egész közigazgatási rendszer gyökeres szabályozása, a kormányzati teendőknek, az egyes tárczák között jelenlegi felosztásnál netalán jobbnak, czélszerűbbnek mutatkozó felosztása iránt, a hivatalnokok számának és egymás közötti fokozatának meghatározása és átalában az egész, főleg a központi igazgatási rendszernek újjászervezése, az ügyrend egyszerűsítése iránt, hogy a közigazgatási Organismus felelőség elvének megfelelőbb berendezést nyerjen, hogy egyszerűbben, de gyorsabban és alaposabban működ-hessék.«

Ezen határozatnak sem a kormány, sem a pénzügyminister úr nem felelt meg; sőt az egész költség-

vetés, mellőzve ezen határozatot, miként már fentebb is említém, a régi alapon, a régi rendszer, a régi költségvetések szerint terjesztetett be. Ennélfogva mi, kik a kisebbségi véleményt aláírtuk, nem érezzük a ministerium iránt bizalmat, és az állam kormányának vezetését nem kívánván tovább reájok bízni, ezeknél fogva jelen törvényjavaslatot tárgyalás alapjául el nem fogadjuk.

Mielőtt azonban beszédemet bevégezném, kell, hogy pár szót szóljak azokhoz, kik eddig a parlament többségét képezték. Önök, uraim, találhatnak a múltra nézve némi mentséget a magok számára abban, hogy azt mondhatják, hogy az egymást felváltó kormányok nem fedték föl őszintén az ország pénzügyi helyzetét s így azon túlkidadásokat, melyeknek súlyát jelenben érzi az ország, bona fide szavazták meg. Most azonban a ködfátyolképek eltűntek, az egész ország előtt fel van ismervé pénzügyi helyzetünk csaknem reménytelen állapota; ma mindenki megítélheti, hogy ezen rendszer alapján az államháztartást sem a mostani, sem más kormány rendbehozni nem fogja.

Most nem lehet menekülni az erkölcsi felelősség alól, nem lehet az ignoranciával menteni magát senkinek; most a felelősség egyenként terhelendi azokat, kik a történetek úton a mostani kormányra bízták az állam vezetését.

Mi nem érezzük magunkat hivatva arra, hogy ily körülmények közt, látván az újabb adóbeli áldozatok sikertelenségét is, a jelen ministeriumra bizzuk az állam hajóját s ez okból a tárgyalás alatt levő törvényjavaslatot el nem fogadhatván, a tisztelt Háznak a különvélemény elfogadhatását ajánlom.

Domahidy Ferencz: Tisztelt ház! Miután azok közé tartozom, kik habár a kormány egyes egyénei iránt, azok között különösen az általam igen tisztelt pénzügyminister úr iránt legnagyobb bizalommal viseltetnek is, mégis kénytelenek a jelen tanácskozás tárgyát képező fölhatalmazási törvényjavaslat megszavazását megtagadni: kötelességemnek érzem ez okból adandó szavazatomat röviden, néhány szóval indokolni. (Halljuk!) Én részemről a jelen kérdést tisztán bizalmi kérdésnek tartom, mert fölhatalmazást csakis oly egyéneknek adhatok, a kik iránt teljes bizalommal viseltetem, így fogva fel tehát a kérdést, ezen szempontból indulva ki, habár – mint előbb jeleztem – a kormány egyes tagjai iránt bizalommal viseltetem is, de nem viseltethetem bizalommal azon rendszer iránt, melyet a jelen kormány képvisel.

Elismerem én azt, hogy ezen rendszernek létrejöttében, melyet a következés rossznak és károsnak bizonyított, mely az ország romlását eszközölte, melyet az ország közvéleménye elítélt: a jelen kormánynak semmi bűne, bárha egyes egyénei annak létesítésére közreműködtek vagy legalább segédkezet nyújtottak; de tény az, hogy a jelen kormány e rendszerrel nem szakított, sőt azt istápolja. Haladnak azon úton, habár magoknak is lehetetlen nem érezniök, hogy tévúton járnak, melyen elődek elindultak. Pedig a főhiba nem az egyénekben, hanem a rendszerben van, mely tevékenységüket lenyűgözve tartja.

Hiszen látjuk, a legtehetségesebb egyének, kik a kormányba léptek, kiktől az ország igen sokat várt, kormányra lépésükkel, működési körükben megbénítva, előbbi irányuktól eltértek, mert a rendszer hagyomá-

nyos consequential sokkal erősebb delejjel bírnak, mint az ő akaratuk.

Átlátják önök, hogy az állam polgárai által eddig fizetett adókkal az ország szükségletét nem fedezhetik, ezért első sorban apellálnak az ország polgárainak minden nehéz körülmények közt tanúsított hazafiságára, áldozatkészségére.

De önök nem kivannak áldozni semmit. Egyetlen kis részt, a városi főispánságot áldozták föl költséges rendszerük összegéből. Makacsul ragaszkodnak ma is a közvélemény által elítélt s az ország több törvényhatósága által megszüntetni kért tanfelügyelőkhöz. A sok milliót megemésztő igazságszolgáltatásnál bagatell-reductiókat tettek; ezeket is leginkább a kezelő-személyzetnél, holott eddig is nagyrészt az bizonyult be, hogy ott voltak a legtöbb hibák s mulasztások. Az országos központi igazgatásnál, hol Európa többi államaihoz aránylag legtöbb hivatalnok van: mindössze szemszúrásul néhány fogalmazót szüntettek meg.

Nem úgy, minister urak! az áldozathozatal első sorban önöket illeti!

Szakítsanak önök az eddigi rendszerrel, szállítsák le az ország kiadásait a szükséglet minimumára s akkor az így felmerülő deficittel apelláljanak az ország polgárai áldozatkészségére s megfogják látni, nem fognak csalódní, de akkor, ha eljárásukkal bizalmat keltenek, ha látja az ország, hogy önök megtettek mindent, mi az államgépezet fennakadása nélkül megtehető volt, és mégis szükség pótolni az eddigi adónemeket: biztosítom önöket, zúgolódás nélkül s megnyugvással fogadják, habár terhesnek tartják is az adóemelést; de mindaddig, míg biztosítva nincsenek a felől, hogy az eddigi

rendszer megszüntetését akarják s így biztosítva nem lehetnek a felől, hogy pár év múlva nem fognak-e tőlük új adófelemelést követelni, ne várják önök, hogy irányukban oly bizalommal viseltessenek, hogy a már jelenleg is terhes adó felemeléséhez járuljunk. Részemről nem lévén bizalommal e rendszer iránt, melyen a jelen kormány halad s azt látván, hogy az országot végromlással fenyegeti: részemről a jelen felhatalmazást megtagadom. (Helyeslés balfelől.)

G h y c z y K á l m á n p é n z ü g y m i n i s t e r : Tisztelt ház! (Halljuk I) Nehezek a körülmények, a melyek közt a mai napon e házban felszólalok. Midőn vezéreltetve azon honfiúi óhajításom által, hogy azon veszélyes körülmények közt, a melyek közt a haza akkor volt csekély tehetségemet és szolgálatomat feláldoztam a hazának oly körülmények közt, a melyek közt a haza akkor volt, csekély tehetségemet és szolgálatomat feláldoztam a hazának oly körülmények közt, midőn mások ez állásra vállalkozni nem akartak: most azt látom, hogy mindaz, a mi évek óta e hazában, a házban történt, nekem tulajdoníttatik, mindezekért vétkesül és bűnbakul én állíttattam oda.

Azt mondotta Móricz Pál tisztelt képviselő úr, hogy az ország nagy reményeket kötött ministeriumba lépésemhez; ministeriumomtól új korszakot várt pénzügyi és államgazdasági tekintetben.

Tiszta lelkiismerettel bírok az iránt, hogy én nem adtam okot senkinek ezen túlbecslésére csekély tehetségemnek. (Halljuk!) Minden alkalommal kijelentettem azt, hogy kevés az, a mit tehetek és első alkalommal is, midőn felszólaltam ezen helyről a házban: kimondottam, hogy megfogok tenni mindent, a mi tehetsé-

gémbe áll a haza ügyeinek előmozdítására, de természetesen jótállást semmiért sem vállalhatok; (Zaj balfelől. Halljuk!) kijelentettem, hogy úgy léptem ezen helyre, mint a katona, ki elfoglalja a számára kijelölt helyet a nélkül, hogy számbavenné a veszélyeket, a melyek őt azon helyen környezni fogják. (Zaj balfelől. Halljuk!) És most az mondatik s vettetik szememre, hogy miután az évek óta folytatott hibás gazdálkodás folytán nekem nem sikerült nyolcz hónap alatt az államháztartást tökéletesen rendbehozni: én vagyok a hibás és én vagyok oka mindennek. Szememre vettetik, én vagyok hibás abban, hogy miután fennálló törvényeink szerint a delegátiók azok, a melyek meghatározzák a közösügyi költségeket: ezen költségek miért nem fogytak meg? Az vettetik szememre, hogy terhes kölcsönt vettem fel; mintha lehetséges lenne kölcsön nélkül üres pénztárral, adó nélkül fedezni az állam kiadásait

1873. év elején hozott a Ház egy határozatot, a melyről – melleleg legyen mondva – elmondhatom, hogy teljes meggyőződésem szerint, egész kiterjedésében kivihetetlen és bármely ministerium által sem lesz kivihető, hogy ezen határozat, a mely már csaknem két év előtt hozattatott, nem teljesítettett, annak is én vagyok az oka.

Móricz Pál tisztelt barátom igen élesen taglalta működésemet e Házban és elmondotta ellenzéki működésemet, én erre őszintén kijelentem, hogy nem teszek magamnak szemrehányást azért sem, hogy kiléptem az ellenzék soraiból. (Élénk helyeslés jobbfelől. Mozgás balfelől.) Azon helyen igyekeztem meggátolni mindent, a mit annak idejében tévesnek, hibásnak véltem, nem tudtam meggátolni, törvénynyé, sőt elmondhatom meg-

változhatatlan törvénynyé lett (Zajos ellenmondás bal-felől. Egy hang: Nincs változtathatlan törvény! Halljuk!), a mit én részemről meggátolni akartam. Beláttam tehát, hogy ha lehet ez országon még segíteni, csak egy mód lehet arra; segíteni csak egyedül a fennálló törvényeink keretében lehet, és azért léptem ki az ellenzék soraiból, mert azt véltem, hogy lehet még e haza bajain segíteni azon törvények keretén belől, és azon törvények megtartása mellett, melyeket ez ország hozott, melyeket én részemről, kimondom egyenesen, rendes módon megváltoztathatlanoknak tartok. (Élénk ellentmondás balfelől. Hosszantartó zaj. Halljuk!) Ne gondolják önök, (Halljuk!) hogy önök mentek minden felelősségtől azokra nézve, mik e Házban történtek. (Halljuk!) Megfogják nekem engedni, hogy ha annak idejében a kormány fellép, a Ház színe előtt, és kijelent azt, hogy: »Urak, határozatok sok költségeket és sok költség határozatott a Ház túloldalának hozzájárulásával is, ezen költségeket fedezni kell, nem lehet másként fedezni, mint adóval, mert a kölcsön általi fedezet nem elégséges, nem fedezés. Ha ezt a kormány akkor kimondja, fölébredt volna a nemzet is és sok későbbi kiadás, melyet annak idejében én is elleneztem s melyet e nemzet most megbán, elmaradt volna. De mindaddig, míg azon veszedelmes küzdelem létezett e Házban a közjogi alapok felett, mindaddig, míg az akkori kormánynak tartani kellett attól, hogy megingathatja azon közjogi alapot, a melyre fektetve volt az országnak jövő fennállása, merhetett-e a kormány az önök ellenzése ellen oly javaslatokkal fellépni, melyek az önök kezébe adták volna a fegyvert a választásoknál megbuktatni azon irányt, melyet a Ház többsége követ. (Zajos helyes-

lés jobbfelől. Mozgás balfelől) Nem beszélek többet magamról, nem szándékom recriminálni, Móricz Pál barátom beszéde kényszerített ezekre.

N é m e t h A l b e r t : (közbeszól) Én is akarom, kényszerítem! (Zaj. Felkiáltások: Rendre! Halljuk!)

G h y c z y K á l m á n p é n z ü g y m i n i s t e r : Átmegegyek most magára a fennforgó kérdésre.

Azok, kik azon meggyőződésben vannak, hogy a kormány nem képes feladatának megfelelni, igen helyesen cselekesznek, ha bizalmukat a kormánytól megvonják, hazafiúi kötelességüket teljesítik. De midőn ezt az u. n. indemnity-törvény megszavazásával teszik, nemcsak a kormánytól vonják meg bizalmukat, hanem tekintve azon nehézségekre, melyekkel az esztendő végéig lejáró rövid idő alatt egy új ministerium alakulása járna, lehet, hogy a nemzettől vonják meg életének létfontosságait, annak fennállását teszik kérdésessé. (Ellenmondás balfelől.)

Azt mondja Móricz Pál barátom, hogy azon beszédben is, melyet költségvetésem beadásakor a Ház előtt elmondtam és a beterjesztett költségvetésben sem fejtettem ki, hogy miként szándékozom, miként fogom, mikép lesz lehetséges helyreállítani államháztartásunkat, helyrehozni abban az egyensúlyt.

Szememre vettetett különösen nekem és a kormánynak, hogy nem változtattuk meg a rendszert úgy, mint azt a Ház határozata kívánja. Én azt gondolom, tisztelt Ház, hogy én e Házban már ismételve elmondtam, hogy mit szándékozom tenni, mit tehetek. El fogom mondani ismét, de előbb engedje meg a tisztelt Ház, hogy megkíséreljem elmondani azt, hogy körülbelől milyen program az, a mit sokan várnak mi

tőlünk. Ha azoknak szándéka szerint, kikre czélzok, akarnék indulni, körülbelől ezt kellene mondanom: Mi gyökeresen akarjuk reformálni az ország közigazgatási rendszerét, a közigazgatás minden ágaiban, a központban úgy, mint a vidéken és törvényhatóságokban, az egyházi és nemzetiségi viszonyokra, a közadókra és az igazságszolgáltatásra nézve.

Azt kellene mondanom, a központban el fogjuk bocsátani legalább felét hivatalnokainknak, lássák azt azután, miként élnek meg; kevesebb lesz a hivatalnok, de azért jobban fog menni az adminisztráció.

Azt kellene mondanom, a törvényhatóságokban egyesíteni fogjuk a közigazgatást alsóbb fokozásának minden ágaiban, sokkal több teendőjük lesz ugyan a megyei közegeknek, lesz olyan teendőjük is, melyhez ez idő szerint nem értenek, de azért bizonyosan jobban és gyorsabban fogják elintézni. (Derütség.) Szétbocsátjuk a törvény rendelete folytán alkalmazott bírákat, kevesebbek lesznek a bíróságok, de azért gyorsabban, jobban, olcsóbban fognak bíraskodni. Móricz Pál közbeszól: Lehetséges is! Zaj.)

Ignorálni fogjuk a vallásfelekezetek jogait, kiegyenlítjük a nemzetiségi kérdéseket, az adókat úgy reformáljuk, úgy egyenlítjük ki, hogy senkinek sem fognak valóban súlyos terhére esni. (Derütség.)

(Csernátony Lajos közbeszól: Már nem várunk semmit! Halljuk!)

Fölállítjuk, ha törik, ha szakad mindenestre az önálló magyar nemzeti bankot, a vám és kereskedelmi szerződést átalakítjuk Magyarország előnyére, leszállítjuk az állami adóssági járulékot, közösügyi quótát, olcsóbb kamatú rentékre fordítjuk át államadósságainkat s ezek

által oly megtakarításokat idézünk elő, hogy az államháztartásunk önmagától rendbe jő, és hogy ezt mind hogyan és miképen tesszük: apróra, részletekre rögtön elmondjuk.

Ha ily programmal lépnék fel, azt hiszem, hogy sok oldalról ujongással találkozánk s a nap hőse én lennék. (Derűtség.)

De lássuk már most, hogy miképen lennének mindezek gyakorlatilag eszközlendők a Háznak jelen viszonyai között. (Halljuk!) Ha elbocsátjuk, mint kívántatott a mai napon is, az államtisztviselők egy nagy részét, elkedvetlenítjük ez által a megmaradottakat, rosszabbul fog menni az adrnistráció, mint eddig, ennek okai nem azok lesznek, kik azt javasolják, hanem oka lesz a ministerium. Rendezni akarjuk a közigazgatást a központon, a centralisatió irányában? föllépnek ellenünk rögtön a házban azok, kik a decentralisatió barátjai. Ha a decentralisatiót akarjuk: azonnal meggyül a bajunk a centralisatió barátjaival. Kinevezett tisztviselőket akarunk a megyében: táborba szállanak ellenünk nyomban a régi megyei önkormányzat tradiczióinak hű örei; választott tisztviselőket akarunk: akkor sokan kinevetnek bennünket, ha azt hisszük, hogy e mellett még valóságos hatása lehet a kormánynak a megyékben. Házi adót akarunk behozni, hogy a megye, ha maga akarja közügyeit kormányozni, maga fedezze annak költségeit is: akkor egyhangúlag fel fognak szólalni ellenünk mindazok, kik óhajtják a megyei autonómia fenntartását, de állami költségen. (Derűtség jobbfelől.)

Ha hozzányúlunk a létező igazságszolgáltatási rendszerhez: meggyül a bajunk a modern igazságszol-

gáztatási teoriák barátaival; ha ezeknek tanácsára hallgatunk, akkor feljajdulnak azok, kik szívesen emlékeznek vissza azon időre, midőn még ők bíraskodtak a megyékben. (Derülség jobbfelől.) Hozzányúlunk az egyházi viszonyokhoz, azoknak rendezéséhez, kiegyenlíteni akarjuk a nemzetiségi kérdéseket: rögtön feltámad a vallási felekezethességnek, a nemzetiségi szenvedélyeknek daemona.

Egyenlősíteni, reformálni akarjuk az adókat: akkor a terheknek új felosztása által sújtottak hangosan fel fognak az ellen mindnyájan szólalni; védvámot akarunk felállítani: felförmed Magyarország minden kereskedője ellenünk; kereskedelmi és vámszövetséget akarunk reformálni: rőfnyi cikkekkel írnak ellenünk a protectionisták.

Folytathatnám ezeket tovább is, de elég ennyit mondanom és hozzá tennem azt, hogy a nézet, a véleménykülömbőség képviselve van e Házban, e Háznak minden pártjában számarányilag, különbözőleg, de egyformán és ha már most az úgy kívánt gyökeres reformok bármelyikével tényleg fellépünk: napokat, hónapokat tölthetünk el elméleteknek fejtegetésével, hallani fogunk szebbnél-szebb beszédeket, de elmúlik a drága idő, mely szükséges arra, hogy segítsünk pénzügyi sürgős bajainkon, és midőn elkövetkezend az idő, hogy convertálni, consolidálni kell nyomasztó adósságainkat, akkor nem találunk, ki elfogadja új kötvényeinket, mert belviszálykodásaink miatt kételkedésbe esik életképességünk felett az európai pénzpiac. (Igaz! Úgy van 1 jobbfelől.)

Így van ez, bármit mondjunk e Házban, így van ez a hazában s én ezért sem a Háznak, sem a nem-

zetnek részemről szemrehányást nem teszek. Egyszerű oka ennek az, hogy hosszú tespedés után most lépünk fel a reform terére. (Zaj balfelől.) Hasonló tünetek voltak mindenhol és lesznek mindig minden nemzetnél, melyek hasonló körülmények közt lépnek a haladás terére. A régi megszokott állapotoknak kényelmes élvezete egyrésztől, másrésztől az újításokra törekvőknek rohamos szenvedélei mindig harcban lesznek egymással; az újítások által részben sértett, részben előnyre jutó érdekek a nemzetben fölébredt, de még meg nem érlelt új eszmék forrongása mindenhol hasonló küzdelmeket idéztek elő és fognak előidézni, mint jelenleg nálunk, és a küzdelem mindaddig fog tartani, míg az eszméknek megkezdett forrongása le nem járja magát s föl nem üti magát abból a szinmust, egy határozott irány, melyet a nemzet többsége felkarol, és a mely szerencsésebb államférfiaknak lehetőséget adand biztos, kiszámított, öntudatos eljárással haladni a reformok terén azon nagy célra, melyet kitűztek magoknak.

Mi a tanulság mindezekből? Ne vegye rossz néven a tisztelt Ház, ha őszintén kimondom: (Halljuk! Halljuk!) e Ház, úgy a mint jelenleg alakulva van: gyökeres reformok keresztülvitelére nem alkalmas. (Mozgás. Több hang balfelől: Az igaz I Zaj.) Egy új Háznak kell jönnie s nem tudom az utánunk jövő máz az lesz-e, a mely a nemzet többsége által falkarolandó valamely állandó iránynak hü képviselőjeként, biztos támaszául szolgáland az akkori kormánynak azon nagy intézkedések életbeléptetésére, a melyek a fontos reformkérdések keresztülvitelével összekötve vannak.

Kérem a tisztelt Házat, méltóztassék a beterjesztett törvényjavaslatot elfogadni. (Élénk helyeslés jobbfelől. Mozgás.)

N é m e t h A l b e r t : Tisztelt képviselőház! Tisztelt barátom Móricz Pálnak előadására az általam igen tisztelt pénzügyminister úr által emelt siralmas panaszok én reám egészen ellenkező eredménnyel voltak, mintsem netán a pénzügyminister úr hinné; mert én a támadást, melyet Móricz Pal és képviselőtársaim a pénzügyminiszter ellen intéztek, én azt fokozni, öregbíteni, élesbíteni kívánom, kívánom pedig azért tisztelt képviselőház, mert a kormány tagjai közt én a legvétkesebbnek, a leghibásabbnak tartom Ghyczy Kálmán pénzügyministert (Fölkiáltások balfelől: Igaz! Úgy van! Jobbfelől: Mozgás és ellenmondások), tartom pedig őt eminenter a leghibásabbnak azért, mert míg a kormány többi tagjai csak consequensen jártak el akkor, midőn fönntartani, erősbíteni kívánják az alapot, a melyen kormányt vállaltak, és mintegy hagyományos elődeiknek nyomdokaiba beléptek, addig Ghyczy Kálmán pénzügyminister hét évi ostrom után azért lépett soraikba, hogy hibáikat, mulasztásaikat átvegye, hogy őket istápolva a fonák és vétkes és az országot veszedelembe döntő processus folytatására képesekké és őket tartósabbá tegye (Helyeslés a szélsőbaloldalon); ez az oka, a miért én támadásomat egyenesen Ghyczy Kálmán pénzügyminister ellen kívánom intézni. (Helyeslés a szélsőbalon.)

Azt monda a pénzügyminister úr Móricz Pál képviselőnek, hogy ha az ország, Móricz Pál szerint oly nagy reményeket kötött Ghyczy Kálmán kormánybaléptetéséhez: ez fáj a pénzügyminister úrnak. Így tehát a pénzügyminister semmi reményeket nem kötött kormánybalépéséhez? és akkor nem tudom, mivel indokolja azon téves nyilatkozatát, melyet a legközelebb beadott

adótörvényjavaslatok indokolásánál mondott, hogy ő a betegnek ágyához már csak akkor hivatott, midőn a beteg baja oly stádiumba lépett, hogy közönséges orvosi szerekkel segíteni már nem lehetett, tehát Ghyczy Kálmán pénzügyminister nem bonczkésével, hanem mint közönséges kuruzsoló egy pár flastrom felragasztásával hiszi reorganisálni a bukófélben levő kormányt. (Derűtség és nyugtalanság jobbfelől.) Tehát Ghyczy Kálmán önhittség, remény nélkül lépett a kormányba! Oh pénzügyminister úr! nekem akkor azt keli hinnem, hogy ismét hét évig remél a kormány padjain megmaradni csak azért, hogy hét év múlva bevallja a képviselőháznak, hogy valamint hét évig az ellenzék padjain tévelygett, hogy addig vétkes, fonák ösvényen járt: úgy most ismét hét év múlva fogja belátni, hogy tévedt és leköszön a kormányról, melynek rendszerét fenntarthatóvá és állandóvá tenni kívánta. De én, tisztelt Ház, azt mondom, hogy inkább köszönjön le most,, mint később. (Helyeslés a szélsőbaloldalon.)

Rosszul esik a pénzügyminister úrnak, hogy Móricz Pál most őt hibáztatta, hogy a jelzett reformok, melyek némelyikét magam is ide jegyezgettem, általa véghez nem vitettek. Nem ezt mondta Móricz Pál képviselő úr egy szóval sem, én sem mondanám ezt, hanem hogy még csak indítványát sem kísérletté megtenni a tisztelt pénzügyminister úr, ez a nagy hibája van. Azt mondja, hogy ő, a mit e helyen hét évig hangoztatott,, azt neki most hiába vetik szemére, mert a közjogi helyzeten rendszeres eszközökkel segíteni, változtatni nem lehet; azon csak forradalmi úton lehet változtatni. Gondolja meg a tisztelt pénzügyminiszter úr, hogy ez úton a legnagyobb bűnös maga a pénzügyminister úr

és hogy erre nézve iniciatíváját akkor tette, mikor Deák Ferencz általam igen tisztelt hazánkfiának úgynevezett húsvéti cikkére a komáromi levéllel felelt. (Helyeslés a baloldalon, ellenmondás jobbfelől). Ha tehát a komáromi levél akkor nem volt szitogatása a forradalomnak, a rendkívüli eszközök igénybevételének: akkor én ezt most is, mint igazságtalan szemrehányást visszautasítom. (Helyeslés baloldalon: Igazi Úgy van! Zaj jobbfelől.)

Ezeket kívántam Ghyczy Kálmán pénzügyminister úrnak előadására válaszolni. Most pedig méltóztassanak megengedni, hogy átmenjek a tulajdonképeni kérdésre: Madarász József tisztelt barátom által beterjesztett ellenindítvány indokolására. Én részemről – mint mutatja a tény – az indemnitást a politikai pártokra nézve igen nagyfontosságú momentumnak tartom; mert hát hiszen igaz, hogy az bizalmi kérdés; de én a jelen helyzetben hazafiúi kötelességem és képviselői állásom parancsolta hűséggel mindenekfelett nagy feladatot látok e kérdésnél, a mennyiben én egy perczig sem kívánom procratisálni a pénzügyminister úr életét, mint pénzügyministernek (Helyeslés a baloldalon, zaj jobbfelől); hanem inkább szűnjék meg ma mint holnap; bukják inkább meg ma, mint három hónap múlva (Helyeslés a szélsőbaloldalon), bukják meg addig, míg a 150 és néhány millió a nemzetnek rendelkezésére megvan, mint majd akkor ... (Helyeslés a szélsőbaloldalon és mozgás a jobboldalon.) Látják önök tisztelt barátaim, hogy én abban a hitben élek, hogy még megvan a pénz: tehát ne rontsák el az illúziómat (Derűtség.) Tehát mondom, inkább addig bukják meg, míg a kölcsönpénz még nem fogy el az ország pénztárából és

az avatottabb, képeőbb és az állami ügyek vezetésére hívebb kormányférfiaknak legyen legalább az első alkalommal rendelkezésökre, a mivel megkezdhessék kormányzatukat, sem minthogy a pénzügyminister úr által betejesztett, úgy hiszem 317. §-ból álló az adók felemelését tárgyazó törvényjavaslatok a képviselőház által megszavaztatván, 3 hónap múlva a »non possumus« nem lehet, a teljes bukás legyen a pénzügyminister úrnak válasza.

Minthogy megemlítettem, hogy 317. §-t volt szíves a tisztelt pénzügyminister úr betejeszteni, melyek mindannyian az adók különféle nemeinek felemelésére czéloznak, megemlíttem még azt is, hogy ugyanakkor egy törvényjavaslatot nyújtott be, mely az adó behajtását rendeli. No, tisztelt Ház, ezen törvényjavaslat maga 179 §-ból áll, így tehát 179 §-ban circumscribált eszközökre van szükség, hogy a többi 200 és megannyi §-ban előirt adófelemelések valóban behajtsanak is. Azok közt a törvényjavaslatok közt egy van, a mivel, megvallom, rögtön kibékültem. Az egy igen kedélyes törvényjavaslatocska, a tőke kamatok megadóztatását tárgyazza. En annak végső § át igen szeretem, mert abban azt mondja a tisztelt pénzügyminister úr, hogy jelen törvényjavaslat »187 . . .«, a 7-es ott van és utána egy sor punktum, hogy 1870 valamelyik évben fog életbelépni. (Nagy derűtség.) Ebből tehát ért azt tanultam meg, hogy a tisztelt pénzügyminister úrnak magának sem volt hite, bizalma a betejesztett törvényjavaslatához. (Nyugtalanság és derűtség jobbfelől Halljuk! a szélsőbaloldalon.)

A többi törvényjavaslatok sorsa felett beszélni nem tartozik e pillanat feladatához; majd ha a Ház

elé fognak kerülni: hozzá fogok szólani, de tapasztaltam, hogy azoknak is némely részeit a »szél« is elfújja. (Derülség.)

En megvallom, tisztelt pénzügyminister úr, Magyarországnak mai pénzügyi és közgazdasági helyzetében az adók bármely nemének felemelését nem tartom indokolhatónak, nem tartom lehetőnek. Gondoljon csak vissza az 1861-iki országgyűlésre, melynek mindketten tagjai voltunk; konstatált tény, elismert valóság volt az, hogy az akkori adó imposituma Magyarország tőkevagyonát támadta meg. Nézzük, miből állott akkor Magyarország tőkevagyonja és miből áll most? Akkor a háztulajdonosnak háza, a mezei gazdának földje, és tudjuk, hogy a mezei gazdának földbirtoka nem volt annyira megterhelve, mint ma; mert nem ment keresztül az áldozatok és elemi csapások hosszú során, volt bizonyos mennyiségű marha-állománya gazdasága folytatására; volt némi készpénze, volt telt gabonátára és nem szorult másra.

Jön azután az ínséges idő, jött az 1863-iki, 1866-iki és most az 1874-iki. E három év úgy megrontotta Magyarország tőkevagyonát, hogy az nem áll ott, a hol 1861-ben állott. Ha tehát azon elvet, melyet a tisztelt pénzügyminister úr épen védett, mint én, megmás, ha akkor kimondatott azon axióma, hogy a magyar nemzet tőkevagyonát megtámadták az akkori adók: akkor ezen adókat ma emelni legnagyobb igazságtalanság. (Helyeslés a szélsőbaloldalon.)

De mondja meg a tisztelt pénzügyminister úr, hogy emelheti az adókat akkor, mikor reductiókkal még csak komolyan sem foglalkozik? mert annak az egy-két milliónak törlése nem is a pénzügyminister úr

műve, hanem a pénzügyi bizottság tagjaié volt akkorig. Hogy gondolkozik adóemelésről akkor, mikor, a mit Móricz Pál tisztelt képviselőtársam az előbb felolvasott, és én is idejegyeztem az 1874. állandó pénzügyi bizottság jelentéséből, egyenesen felhíva, utasítva volt a kormány arra, hogy készítsen el oly nagy tervet, a mely az ország belkormányzatánál gyorsításra, takarékosabb és egyszerűbb meggazdálkodás eszközlésére szolgál; de a pénzügyminister úr ezt nem tette, a kormánynak többi tagjait hibáztassam-e ezért? Nem, én hibáztatom a pénzügyministert, mint a ki mint orvos a haldokló ágyához állott – mint exposeában mondja – hogy segítsen még. Ezen segílyt is elmulasztotta. De még egy másik erkölcsi kötelessége is lett volna pénzügyminister úrnak, melyet 1848-ból deriválok. A tisztelt minister úr 1848-ban igazságügyi államtitkár volt, sokat szemére vetik a túlsó részről, hogy ezen burokratikus rendszer 1848-ban hozatott be. Igaz, uraim! ez úgy van. Hanem elfelejti azután az, kinek lovagias kötelessége lett volna kormányra lépése első pillanatában az 1848-iki állapotot felderíteni és justificálni, elmulasztotta a pénzügyminister úr az akkori kormány körülményeit is elemezni. Azon helyzetben vagyok, tisztelt Ház, hogy önöknek e tekintetben egy igen érdekes adattal szolgálhatok. 1869-ben azt írja Magyarország 1848-iki pénzügyministere:

»A mi fölött én már 1848-ban mint minister rémségesen megbotráncoltam: ez az volt, hogy minister-társaim mindegyike egy egész dicastoriumot alakított. Az én ministeriumom is ily helyzetben volt ugyan, de nálam az a körülmény forgott fenn, hogy én átvettem a kamarát, annak tagjait pedig törvény szerint fizetni

kellett, akár alkalmaztattak, akár nem; én tehát jobbnak találtam, hogy ha már fizettetnek, tegyenek is valamit; hanem elhatározott szándékom volt, helyeiket – ha ürülnek – legalább 50 perzentig be nem tölteni. Ott volt még a helytartótanács, melynek a belügyi és közlekedési ministeriumokban, s a kancellária jó része, melynek a külügyi ministeriumban kellett volna distribuáltatni, hanem ezek, különösen a két első és a többi ministerek oly borzasztó széles feneket kerítettek tárczáiknak; annyi tömérdek hivatalt teremtettek, hogy kezemet összecsaptam fölötte s nyíltan szemükre vetettem, hogy ha így értik a ministeri kormányzatot, ez rosszabb, mint a dicasteriális, a mennyiben sokkal drágább, de nem tehettem róla, mert szabályul volt elfogadva, hogy minden minister belátása szerint rendezze személyzetét.«

Ily értelemben nyilatkozik Magyarország 1848-ik évi ministere és így a burocratiát nem ő teremtette.

Ha tehát az országgyűlés két évi határozata, melyre nézve azt feleli Móricz képviselőtársamnak a pénzügyminister úr, hogy hiszen két évi határozatot csak nem lehetett rövid 8 hónap alatt rögtön életbe léptetni; a minister urat e kérdésre nem emlékezteti-e kötelesség teljesítésére: emlékeztethette volna azon körülmény, hogy 1848-ban mint creálatott azon rémséges sok hivatal; mindenkifölött emlékeztetnie kellett volna őt saját elvállalt kötelességérezete, ha t. i. bonczkés és lombikkal, mint híres orvos lépett a betegágyhoz és nem mint közönséges kuruzsoló társai sorába azért, hogy valósuljon azon latin közmondás: »nos numerus sumus fruges consumere nati.«

Én a pénzügyminister úrtól megtagadom az indem-

nitit különösen és mindenekfelett a benyújtott törvényjavaslatok tekintetéből; megakadályozni kívánom azoknak törvényre való emelését, mert bennök látom letéve Magyarország végpusztulását; mert bennök láttam megtámadva utolsó harapáskenyerét a magyar népnek, (Felkiáltások szélsőbalfelől: Úgy van! Mozgás jobbfelől) a miért is én tiltakozom Ghyczy Kálmán pénzügyminister úrnak minden eddigi tettei ellen, és tőle az indemnitit megtagadom. (Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)

T i s z a K á l m á n : Tisztelt képviselőházi (Mozgás.) Nem volt szándékom a jelen kérdéshez szólni, nem volt pedig azért, mert miután a kisebbségi véleményt pártolom, tudtam, hogy annak beadói vagy közülök legalább egy kifejezi a nézeteket, a melyeknek alapján a kisebbségi vélemény áll.

A vitát pedig magam részéről hosszabbá tenni nem óhajtottam, mert nekem az a meggyőződésem ma s az volt, midőn a Házba jöttem s az egyáltalában a mostani mindenesetre komoly napokban, hogy igenis minden kérdésnek meg kell adni a maga súlyát s mindeniknél jelezni kell az álláspontot; de sem ma nem akartam, sem máskor nem fogok akarni odajárulni, hogy a vitákat hosszúra nyújtván, az eldöntő perez késleltessék; mert azt tartom, hogy bármi történjék is a parlament előtt fekvő nagyfontosságú kérdésekre nézve, nem a mait értem csak, hanem egyáltalában első sorban mindazokat, a mik az államháztartás rendezésére vonatkoznak, barmi történjék is, mondom; azt igenis óhajtottandónak tartom, hogy az eldöntés ne hagyjon sokáig várni magára.

Azonban kénytelen vagyok felszólalni két okból

Az egyik, a legfőbb ok, a mely felszólalni késztet az igen tisztelt pénzügyminister úr nyilatkozatának némely része. A másik az, hogy, a mint igen természetes – különösen ezen tárgynál – a vita bővebb keletet öltvén, kénytelennek érzem magam saját álláspontomat ez alkalommal jelezni olyanokra nézve, a mik e vita szoros keretén kívül esnek ugyan, de mint vele igen könnyen kapcsolatba hozhatók, itt felemlítették.

A mi mindenekelőtt azt illeti, hogy az úgynevezett indemnítit, vagyis a felhatalmazást megtagadni vagy meg nem tagadni, alkotmányos, parlamentáris módszer-e: egész őszinteséggel kimondom a tisztelt Ház kebelében, hogy alkotmányos ugyan, parlamentáris ugyan, de a rendszeres viszonyok közt nem használható. De épen az, hogy rendszeres időben, rendszeres körülmények között nem használható, indokolja, hogy mostan, viszonyaink közt helyes és jogos az azzal való élés. Mert nem tudom, hogy van-e valaki e Házban, de alig hiszem, hogy lenne, a ki parlamentáris viszonyainkat pénzügyi viszonyainkkal kapcsolatba hozván, azt mondja, hogy mi rendszeres viszonyok közt élünk.

És én, tisztelt Ház, midőn a felhatalmazást meg nem adom, nem azért nem adom meg, mert a mint a tisztelt pénzügyminister úr Móricz Pál tisztelt barátomat félreértve mondta, nincs még meg a pénzügyi rendezés; nem azért, hogy minden reformok már végrehajtva nincsenek; hanem nem adom meg azért, mert nekem meggyőződés, hogy bárhonnan eredt legyen is a baj, igaz, mindnyájunknak kötelességünk e bajon segíteni akarni, a mely iránt való kedvet azonban az ellenzékben a tisztelt pénzügyminister úréhoz hasonló szemrehányások nehezen fogják növelni; mondom, elis-

merem mindnyájunknak kötelességét, ha a baj megvan, segíteni akarni a bajon; kötelességünk, ha meggyőződünk okvetlen szükségességéről, magunkra és a nemzetre, bár igaz, hogy már is súlyosak az áldozatok, még súlyosabbakat is megszavazni; de mindennek egy feltétele van, és ezen feltétel én előttem az, hogy egyfelől lássam inaugurálva azon utat, a melyen a reduktiókban haladni fogunk, mert hogy nem lehet mindent egy év alatt redukálni, azt értem; de nem látom kimutatva az utat, hogyan fogunk tovább haladni; a másik az, hogy midőn áldozatokat követelünk, gondoskodjunk a módokról is, a melyek az állam vagyonosságát, hitelviszonyainak rendezése által emelni képesek lesznek. A nélkül követelni áldozatot, hogy ezekről egyszersmind együttesen ne gondolkozzunk, engedelmet kérek, én nem tartom helyesnek és én, a ki kész vagyok, a mi csekély befolyásom van, vagy lesz, odafordítani, hogy a nemzet, ha megtörténtek azok, a miket mondtam, ha megtörténtek azok, a mikhez joga van egyfelől, de a melyek életszükségletei, értem a rendszerben a megváltoztatott iránynak kitűzését, értem a hitelviszonyok javulása iránti intézkedéseket, kés^{sz} lesznek befolyásomat arra használni, hogy a nemzet meghozzon minden áldozatot, ha véres verejtékkel is (Helyeslés balfelől); de ahhoz sohasem fogok szavammal hozzájárulni, hogy ezek nélkül, nem tudom, évenkénti hány millió ismét a kútba dobassék. (Elénk helyeslés balfelől.)

Nem fog soha tőlem senki az áldozatkészség ellen szót intézni hallani; de igenis mondom ma s mondani fogom azontúl is, hogy az áldozatot úgy kell követelni, hogy kimutattassék az is, hogy az áldozat nem fog ismét sikertelenül maradni. (Helyeslés balfelől.)

A tisztelt pénzügyminister úr minderről ma tett ugyan egy kis halvány említést; de engedjen meg, eddig még annyit sem tett, a mennyit ma. En bocsánatot kérek, de nem tartom lehetőnek, nem tartom helyesnek, hogy évek és évek tétessenek kilátásba fizetésre, a nélkül, hogy kilátásba is tétetnék a siker. (Helyeslés balfelől)

A mit a tisztelt pénzügyminister úr indokolásául annak felhozott, hogy miért nem lehet most a reformkérdésekkel foglalkozni, megengedjen, az elenyészetté még csekély maradékát is abbéli hitemnek, hogy például a hitelviszonyok rendezésére, jelesen a bankviszonyok rendezésére meg fog történni, a mi kell. Mert mivel indokolta a tisztelt pénzügyminister úr, hogy sem a közigazgatási, sem az igazságszolgáltatási reformot, sem az egyiket, sem a másikat nem lehet most szóba hozni? Azt mondta, ha a közigazgatási reformot megkezdjük a decentralisatió irányában, beleütközünk azokba, a kik a centralisatiót akarják; ha folytatjuk a centralisation útján a reformokat, ismét beleütközünk azokba, a kik a decentralisatiót akarják; ha az igazságszolgáltatáshoz nyúlunk, ha az eddigi úton haladunk, beleütközünk azokba, a kik szeretnék azt részben vagy egészben visszaadni a törvényhatóságoknak; ha azoknak akarjuk visszaadni, beleütközünk a modern jogászokba, és a minister úr az ország ügyei vezetésének majd minden ágán keresztül ment ilyen módon, és végeredménye az volt, hogy miután, ha jobbra megyünk, egyik emberbe ütközünk, ha balra megyünk, a másikba ütközünk, tehát álljunk meg középen és ne csináljunk semmit (Tetszés a baloldalon).

Én, tisztelt ház, tökéletesen igazat adok abban a

tisztelt pénzügyminister úrnak, hogy a ki menni akar, az bizonyosan akadályokra talál, de ha oly nagyoknak tekinti a minister úr már azon akadályokat is, melyekbe ütközhetik itt a Ház kebelében az említett kérdésekben, bizonyosan nincs illusziója az irányban, hogy még másforma akadályokba fog ütközni, ha például a bankkérdést akarja erőlyesen kézbe venni és így a minister úr azon nagyobb akadály előtt bizonyosan még jobban meg fog állani, és csak azt felejtí el, hogy a ki egy helyen, különösen rossz helyzetben megáll, igaz, hogy nem ütődik meg senkin és sehová, de rendszerint el szokott sülyedni (Úgy van! balfelől).

A tisztelt pénzügyminister úr azt mondta: gondolják meg, a kik ezen padokon ülünk, hogy mindazokért, a mik történtek, minket is illet egy nagy felelősség; mert, ha a kormány, midőn a túlságos befektetések jöttek elő, az adó felemelését proponálta volna, az ország hamarabb vette volna észre magát, hamarabb kezdett volna gazdálkodni, de a kormány ezt nem tehetí, mert ezáltal nem adhatott kezébe fegyvert az ellenzéknek, hogy az ellenzék megingassa az alapokat, melyeket a tisztelt pénzügyminister úr ma békés, alkotmányos eszközökkel egyáltalában soha megváltoztathatóknak nem vél (Nagy mozgás a baloldalon).

Tisztelt Ház! Megvallom, megszoktam a tisztelt pénzügyminister úrnak minden szavát hinni s most először vagyok zavarban; mert míg egyfelől ezen tételt állította fel, addig másfelől nyilvánította, hogy nem érez azért lelkiismereti vádat, hogy hét évig az ellenzék padjain ült.

Már, uraim, ha én azon meggyőződésben lennék, hogy minden hibáért, melyet a kormány elkövetett, első

rendben nem az és pártja, de az ellenzék felelős, hogy elkövetett, és ezen meggyőződéssel lettem volna az ellenzéknek hét évig tagja, megvallom, hogy igen kegyetlen lelkiismeretfurdalást éreznék. (Helyeslés balfelől.)

De tisztelt Ház! A tisztelt pénzügyminister úr azt mondja, mint mondám, hogy a kormány nem proponálhatott új adókat, nehogy ezáltal az ellenzék kezébe játszsza azon veszélyes fegyvert, hogy, mint monda, – és erre a részre még pár szóval vissza fogok térni, – az alkotmányos úton semmikép meg nem változtatható alap veszélyeztethessék. Tehát nem lehetett adóemelését proponálni a kormánynak, – bár köztünk maradjon, bizony apróbb mértékben történtek ily emelések, – nem lehetett proponálni, mert félni kellett a kormánynak az így beálló veszélytől, azon borzasztó veszélytől, hogy az ő egyedül üdvözítő pártján kívül még más találja a kormányt kezébe venni. A tisztelt pénzügyminister úr pedig maga, ő szerinte nagyon könnyen elviselhető, de szerintem nagyon súlyos, mindenestre meglehetősen nagy összegre menő adófölemelést célzó törvényjavaslatokkal örvendeztetett meg bennünket, mikor összeültünk. Már most, ha a kormány adófölemelést proponálván, annak eredménye nem lehet más, minthogy az ellenzék azt fegyverül használván, fölforgatja, tönkreteszi az országot, és a pénzügyminister úr mégis behozott ilyen törvényjavaslatokat, engedjen meg, egy reménysugár villant meg erre kebelemben, azt hiszem, hogy a tisztelt pénzügyminister úr, nem mondom, hogy hiszi, tudom, hogy el is fogja tagadni, de én nem tagadhatom meg magamtól azon reménysugárt, hogy tudatában mindannak, a mi ebből származik, azért terjesztette be az adótörvényjavaslatokat,

hogy ily módon segítse Magyarország ellenzékét többségié. (Élénk derűtség balfelől.)

Mielőtt a tisztelt pénzügyminister úrnak még az ellenzékhez intézett figyelmeztetésére válaszolnék, csak pár szót mondok arra, mire, mint mondám, visszakívántam térni az alkotmányos úton meg nem változtatható törvényekre.

Higye el a tisztelt pénzügyminister úr Magyarország jelen helyzetében nem tarthatná rosszabbnak, helytelenebbnek valamely nyugtalanság vagy forradalmi mozgalom előidézését, mint én; de ha csakugyan oly helytelennek tartja, mint én, akkor ne méltóztassék a ministeri padokról hirdetni, hogy Magyarországnak van törvénye, mely soha semmi viszonyok közt ez alkotmányos úton meg nem változtatható (Élénk helyeslés balfelől); mert az alkotmányhoz való ragaszkodás, a nyugalom csak addig állott még fenn minden országban, míg meg volt azon hit, hogy az ország alkotmánya valóság, hogy minden faktora közreműködésével alkotmányos úton megváltoztatható minden törvény (Élénk helyeslés balfelől) és ezen hitnek a nemzet kebléből való kiütésével csak kettőt érhetni el, vagy azt fogja mondani a nemzet: áldozzak is, alkotmányom sincs, tegye velem az, a ki akar, a mit akar; vagy ha elkeserítettik, be fog következni azon másik esély, melyet én épen oly kevésbé akarok, mint ő, de melynek számára ily tanok felállításával, habár öntudatlanul is, a mezőt elkészítjük. (Úgy van! balfelől.) Lehet azt mondani, gyakran kell is mondani, hogy ma nem változtatható meg ezen törvény; ámbár igazában még mondani sem kell, mert hiszen a többség úgy is leszavazhatja; ily utolsó esetben három faktora van a magyar tör-

vényhozásnak, es az egyiknél vagy másiknál alkotmányos úton is megbukhatik valamely indítvány és akkor a nemzet azt fogja mondani: ma nem lehet, lehet talán majd holnap, vagy egy év múlva, vagy három év múlva; de azt mondani, hogy egyáltalában alkotmányos úton nem lehet, ez az, a mi desperatió politikájára vezet (Elénk helyeslés balfelől).

Tisztelt képviselőház! Az igen tisztelt pénzügy-minister úr azt mondta, hogy ám jó, ha az ellenzék tud magának többséget szerezni; legyen többség és kormányozzon, vigye az ország dolgait; de ha erre nincsen kilátása, ha ez nem lehet, ne ássa alá egy más kormánynak tekintélyét.

Ugyan, tiszteit képviselőház! vájjon, ha az ellenzék ellenzék akar lenni, nem pedig hogy csak úgy mondjam, színjátékot akar űzni a képviselőházban, vájjon mit kell neki tenni, hogy épen arra törekedjék, mit a pénzügyminister úr is jogosultnak mondott, hogy ha többséget tud szerezni, legyen többség és kormányozzon. Azt kell talán, hogy hirdesse a Házban és az országban: »hogy olyan jó ezen kormány és olyan helyesek intézkedései és mind az országnak javára válik, a mit tesz, hanem azért mégis szavazzatok le.« Hisz' ez satyrája volna minden alkotmányosságának (Úgy van!balfelől).

Tisztelt képviselőház! Összefoglalom azt, a mit a dolog lényegére beszédem elején is érintettem. Én a felhatalmazást nem szavazom meg azért, mert egyoldalúnak látom a kormány pénzügyi politikáját; azaz olyannak, a mely a legegyszerűbb, legkönnyebb, bár nem épen kellemetes eszközhöz folyamodik, t. i. az adó srófolásához, a nélkül, hogy az ország pénzügyi érde-

keiről legkevésbé is gondoskodnék. Így pedig, meggyőződéseim szerint, Magyarország pénzügyeit rendezni nem lehet; mert ezt csupán adófelelessel tenni akarni, ha e mellett az ország hitelviszonyai olyanok, hogy jóhitelű emberek csak húsz, negyven, hatvan %-os kölcsönökről beszélhetnek, tiszta lehetetlenség és képtelenség, és csak azért elodázni a dolgot, hogy majd, mikor már ezen a módon sem megy, egy tökéletesen elkoldusodott nemzetnek kelljen a bajokkal szembenézni; ezt nem haszonnak, hanem kárnak, veszedelemnek tartom.

Nem tiltakozom az áldozatok ellen, ismétlem; kész leszek azok meghozatalára, mint bárki kész azok megszavazására, de csak azon feltétel alatt, ha igenis látom, hogy nem ily egyoldalú, hanem egy, a helyzetet az ő egészében felfogó politika követetik, melynek eredménye az áldozatok árán a kibontakozás lehet, nem pedig a tökéletes tönkremenés (Élénk helyeslés balfelől).

Ezen indokból nem szavazom meg a felhatalmazást (Hosszas élénk helyeslés a baloldalon).

G h y c z y K á l m á n pénzügyminister: Tisztelt Házi Ne ijedjen meg a tisztelt Ház (Halljuk!), nem fogom a tisztelt Házat sem személyemről, sem pedig az adótörvényekről való hosszabb értekezéssel fárasztani; én egy pár szóval csak egy – lehet félreértett, lehet hibásan kifejezett – szavamat akarom helyreigazítani. (Halljuk!)

Azt eilsmerem, – ki is vehetné kérdésbe, – hogy minden törvény megváltoztatható, de azon törvény, a melyet én felemlítettem, nem csupán törvény, hanem egyezmény is, és mint egyezmény kölcsönös, újabb egyezmény nélkül meg nem változtatható. (Felkiáltások balfelől: Ez más! Zaj!)

Ha a vitatkozás hevében másképen fejeztem ki magamat, kötelességemnek tartottam így fejezni ki szavaimat, melyeket máskép nem érhettem s melyeket sok hasonló alkalommal ez értelemben fejeztem ki. (Mozgás).

H o r á n s z k y N á n d o r : Tisztelt képviselőház! Hogy az ország jelen politikai és pénzügyi helyzetében kétszeres fontosságú ezen törvényjavaslat általános tárgyalásánál felszólalok, és nem elégszem meg az egyszerű szavazással, daczára annak, hogy tegnap Domahidy Ferencz tisztelt képviselőtársam magam és elvtársaim álláspontját jelezte, annak oka egyrészt azon politikai pártállásban fekszik, melyet elfoglalok; de fekszik különösen azon fontos nyilatkozatokban, melyeket tegnap a tisztelt pénzügyminister úrtól méltó csodálkozásomra hallani szerencsém volt.

Méltóztassanak tehát megengedni, hogy legelsőben is azon fontos nyilatkozatokra, melyeket tegnap a tisztelt pénzügyminister úrtól hallottam és ennek folyamában magára a szóban forgó törvényjavaslatra vonatkozólag is észrevételeimet és álláspontomat jelző nézeteimet lehető röviden kifejtsem. (Halljuk!)

Nem szándékozom a tisztelt minister urat a közjogi vitáknak – megengedem, nem általa provokált de lehető szerencsétlenül tovább fűzött – terére követni; nem akarom egyfelől követni azért, mert azon álláspont, melyet komoly megfontolás után, meggyőződésem szerint, elfoglaltam, és melyhez ma is ragaszkodom, pártállásomnál fogva ismeretes; nem akarom követni azért sem, mert a tisztelt pénzügyminister úrnak, – hogy saját szavaival éljek – »a vita hevében« kifejezett nézetei az alkotmányosság általános fogalmainak

megfelelőleg, részint a Ház ezen oldaláról, részint a pénzügyminister úr által rektifikáltak. Erre nézve tehát semmi észrevételem nincs.

De igenis van észrevételem a tisztelt pénzügyminister úr beszédének további folyamára, melylyel, hogy álláspontomat előre is jelezzem, kénytelen vagyok kijelenteni, hogy semmi tekintetben egyet nem értek. Mielőtt azonban erre áttérnék, méltóztassanak egy kitérést megengedni.

A tisztelt pénzügyminister úr beszédének első részében beszélt saját egyéniségéről, saját személyéről. Helyesen tette. Nincs és nem lehet reá észrevételem, mert az önvédelem jogosultságát kellene megtagadnom; de méltóztassék nekem megengedni, a tisztelt pénzügyminister úr, midőn ezen beszédének folyamában a recrimináció terére lépett, hibát követett el; hibát követett el azon czél ellen, melyet nyilvánosan legalább tőle hallottunk először, hogy tudniillik Magyarországon a fennforgó súlyos bajok orvoslására egyéb fontos kérdéseknek egyelőre leendő félretétele mellett a független és hazafias erők egyesülésére van szükség, az igen tisztelt pénzügyminister úr szakított ezen véleményével s nem tehetek róla, de mélyen sajnálom, hogy azon ür, a melynek betöltésétől vártam a helyzet javulását: e pillanatban nagyobb lett, mint annak előtte. (Igaz! balfelől).

Sajátságos ország ez tisztelt Ház! A baj megvan, konstatálva van ez a Ház minden oldaláról s mindenki elismeri, hogy orvoslásra van szükség és mivel foglalkozunk?

Védelmére kelünk a múltból eredő missziónak reputációjára. Kizsákmányoljuk az egy más irányban

elég szerencsétlenül mutatkozó pártoskodást, sőt bizonyos tekintetben, ha szabad magamat úgy kifejezni, mert hirtelen más szót nem találok, az úgynevezett clique-szerű politikát.

Actiókat csinálunk a jövőben rejlő hatalom birtoklásának s birtokbavételének tekintetéből. Kicsinyes, az egyéni érdekeket jelző posicciókkal bíbelődnek, egy szóval: e hazában és országban mindenre van – hogy kuünariter szóljak – kadencia, csak az ország megmentésére vonatkozó Önzetlen munkára nincs.

Ez a helyzet, tisztelt Ház! én legalább így fogom fel. A kik ezt s a dolgok ilyenén menetét jónak látják, azok nem gondolnak arra, hogy azon czéloknak és törekvéseknek is, melyek ezen akciókban nyernek kifejezést, értelme és haszna csakis e hazában van; holott az első kötelesség volna mindenekelőtt még ezen egyéni érdekek által vezetett lépésekben is a hazát megmenteni. De ha már a személyes kérdésbe beleményültam, méltóztassanak nekem megengedni, hogy egy szerény észrevételt tehessek. Én az igen tisztelt pénzügyminister urat egy igen fontos politikai kérdésben nehéz körülmények közt követtem, és azt hiszem, mint-hogy minden képviselőnek eljárása nyilvános, csakis e szempontból hivatkozhatom arra.

Hogy ily helyzetben sajnálattal kell kijelentem, hogy én a tisztelt pénzügyminister úr államférfíúi működése iránt bizalommal nem viseltetem, az igen természetes, hogy pedig bizalommal iránta nem viseltetem, arra különösen tegnapi nyilatkozata szolgálta-tott okot.

Nem viseltetem bizodalommal az egész kormány iránt s sajnálattal bár, de megvagyok győződve, hogy

a jelenlegi kormány feladatának sem általában, sem pedig azon speczialis feladatának, a mely létjogosultságát képezi, értem az államháztartásnak rendezését: megfelelni nem bír. Itt nem arról van szó, tisztelt Ház, hogy a pénzügyminister úr, kinek működéséhez oly nagy reményeket kötöttünk, nyolcz hó alatt mitsem tett.

Átlátom, hogy ez elegendő arra, hogy nagyszerű eredményeket idézzen elő, hanem kétségbevonom azt, hogy semmit tenni és semmit kezdeményezni egyenlő volna azon eredménnyel, a melyre tegnap a pénzügyminister úr hivatkozott.

Mi történt eddig, tisztelt Ház? Azt nem vonom kétségbe, hogy a tisztelt pénzügyminister úr egy csomó adótörvénynyel lépett a Ház elé, egy neme azon törekvésnek, a melylyel az államháztartás rendezése czéloztatik.

De kérdem, tisztelt Ház, hiszi-e a kormány, hiszi-e a tisztelt pénzügyminister úr, hogy a bajon ezen egyoldalú gyógyszerrel segíteni fog? Én nem hiszem. A tisztelt minister úr adói nagy részének, nem mindenről szólok, mert egynémelyiket talán magam is megszavazom, ámbár előre biztos nem vagyok, papíron fog maradni azért, mert az adóképesség emelésére egyáltalán nem történt semmi s ha megengedem, hogy papíron nem fog is maradni, még akkor is kérdem, hogy azon áldozatkészség, melynek tekintetében a nemzetre hivatkozunk, mire fog használtatni? azon rendszer fenntartására, a mely rendszer tarthatatlansága az én álláspontomnak ad igazat; mert azt hiszem, hogy senki kétségbe nem vonja és nem is vonhatja, hogy ama rövid hét év alatt követett rendszerben fekszik, bármelyik alkatrésze legyen is, főoka a mai pénzügyi

és politikai helyzet szerencsétlenségének. (Igaz! bal-felől.)

Az igen tisztelt pénzügyminister úr tegnap a Ház-nak egy 1873-ban hozott határozatára hivatkozva, a gúnynak nem csekély mértékével szól ezen határozat végrehajthatóságáról. Az igen tisztelt minister úr, ki ezen határozat meghozatalának egyik főtényezője volt, elmondta minékünk, hogy neki, ha azon határozat végrehajtásához kellene nyúlnia, mit kellene ma mondanania?

Elősorolta, hogy így és úgy kellene nyilatkozni, és azon ígéreteket kellene neki tenni, meglehet talán meg is tette volna a pénzügyminister úr, ha meg nem volna győződve róla, hogy programokkal és szóval már nyakig telve van ezen ország, fájdalom, a tettek terén mégis igen keveset tanúsított.

De, tisztelt-Ház, én azt gondolom, hogy a Ház-nak egy határozata semmiesetre sem érdemli meg sem általánosságban, de főleg nem a mi specziális és szerencsétlen viszonyaink mellett azon gúnyt, melylyel arról a minister úr szólott.

A tisztelt minister úr tovább füzte beszédét; előtárta annak képét, hogy ha a rendszer-változásban céloztatik valami keresztülvitetni, miféle bajokkal találkozunk? A végeredmény, nem akarom ismételni, az volt, hogy semmit tenni nem jó, sőt kimondta egyenesen és nyíltan, hogy e parlament nem is alkalmas ily reformok és intézkedések keresztülvitelére.

Ha, tisztelt Ház, egyéni álláspontom kedvéért örülni lehetne ily enuncziációknak, ez mindenesetre egy volna azok közül, melyeknek örülni kellene, de nem teszem, és őszintén megvallom, igen mélyen csodálko-

zo-m azon, hogy ily kijelentés ellenében a tisztelt túloldalról még eddig egyetlenegy észrevétel sem tétetett.

Mert, tisztelt Ház, ha ez így áll, akkor zárjuk be e terem ajtait s ha magunk deciaráljuk azt, hogy képtelenek vagyunk bármiféle, a helyzet rendkívülisége által indokok és szükségelt lépések megtételére, akkor nem értem, mi lesz egyéb ezen parlament, mint egyszerű játék, egyszerű szemfényvesztés, szemben azon bajokkal, melyeket orvosolni akarunk (Elénk helyeslés balfelől).

Pénzügyminister úr beszéde egy helyén, a Ház ezen oldalához szólva azt monda: »ne ássuk alá a kormány tekintélyét.« De kérdem, ha egy nyilatkozat ministertől itt e teremben elhangzik, nem több fog-e bekövetkezni ennél? azt hiszem, igen. Be fog következni a parlament tekintélyének aláásása.

Az igen tisztelt pénzügyminister úr és vele egyetértésben a pénzügyi bizottság előadója e törvényjavaslat rekomendációjául azt mondották, hogy nincs ezúttal idő e kérdéseket fejtegetni. Mi egyéb ez, tisztelt Ház, hogy egyszerű szavakkal éljek, a régi nóta folytatásánál? hogy az 54 milliónyi kölcsöntárgyalásnál 1872-ben, 1873-ban az appropriate kérdésének megszavazása, ugyancsak 1878-ban a keleti vasút kérdésének tárgyalása, a 153 milliónyi kölcsön tárgyalásánál, és minduntalan az mondatott, hogy ezen kérdések nincsenek napirenden, Ha kölcsönt kellett felvenni, az mondatott, hogy az a bizalom kérdése; ha appropriátidról volt szó, az mondatott, hogy a bizalom kérdését akkor keli tárgyalás, bírálat alá venni, ha azon javaslatok előttünk fekszenek. Ez, tisztelt Ház. egy régi nóta, mely, ha jó volna is. unalmas,, politikai vegetációnak

azonban nagyon szomorú. A tisztelt pénzügyminister úr azt mondta, hogy az egyetlenegy létfeltételt kívánjuk megtagadni, midőn ezen felhatalmazás meg nem szavazására törekszünk. Én nem tartom azt, tisztelt Ház! Én a nemzetnek létfeltételét és pedig praeventiv intézkedések által akarom megadni azon rendszer-változtatásával, a mely rendszer ezen szerencsétlen helyzetbe hozta az országot, és melyhez egy perczig, egy pillanatig sem kívánok szavazatommal járulni. Ha ezen előleges intézkedések egy kormányváltás által és a férfiak által, kik a kormányt elfogják foglalni, biztosítani fognak arról, hogy javítani fogunk a súlyos helyzeten, és ha látom, hogy ez arra képes is lesz, én megfogom szavazni a felhatalmazást, de a tisztelt kormánynak, melyhez bizalommal nem lehetek, meg nem szavazhatom; ez, tisztelt Ház, egyéni álláspontom, a melyeket előterjeszteni, azt hiszem, politikai helyzetemben indokolva volt. Én részemről tisztelt barátom Domahidy Ferencz álláspontját foglalom el (Helyeslés a középén).

H o r v á t h Gyula: Tisztelt Ház! Az előttem szóló képviselő úr megkönnyítette és megrövidítette azt, a mit mondandó vagyok. A tisztelt pénzügyminister rr által elmondottakra vonatkozólag. van egy-két megjegyzésem.

A tisztelt pénzügyminister úr jelezte, hogy ő úgy áll oda, mint a katona, a ki kötelességét teljesíti, nem gondol a sorssal, mely reá vár. S ha ezt nem mondta volna a minister úr, kitetszett volna azon resignációból, mely beszédéből kitűnt. Mert minden resignációnál észlelhetni, nézetem szerint, hogy nemcsak a veszedelmet bevárják, hanem némely esetekben provokálják. Úgy

volt ez az igen tisztelt pénzügyministerrel is; s nemcsak be nem várta, hanem provokálta is a veszélyt. De legyen meggyőződve a minister úr az iránt, ha a Haz ezen oldalát fogja ok nélkül provokálni, még pedig arra, hogy megkövezzék a minister urat, nem fog egy kar sem felemelkedni, hanem igenis arra, hogy a tisztelt pénzügyminister úrral nemes küzdelembe vegyüljön, mint megmutatta ezen oldalnak egy igen tisztelt vezérférfia.

Meglehet, hogy az igen tisztelt kormánynak úgynevezett pártolói annak igen fognak örülni, hogy ha a tisztelt pénzügyminister úr individualiter fogna elhullani, ha individualiter fogja őt azon rendszer, azon politika, melyet követ, felemészteni s akkor részvétre, azt hiszem, a Háznak csak ezen oldaláról számíthat; és nem azon oldalról, hol »éljen«-ekkel kísérték előadását.

Az igen tisztelt pénzügyminister úr azon helyzetbe képzei magát, mint a rómaiak fénykorában Marcus Curtius Ruffus, midőn felfegyverkezve ugrott az ürbe. Fel van ő is fegyverkezve mindazon fegyverekkel, melyek parlamentáris fegyverek szoktak lenni s melyeket megtanultunk tisztelni és becsülni. Az igen tisztelt pénzügyminister úr azon fegyverek egyikét, a bizalmat, melyet hét év alatt és egész politikai működésével kiérdemelt és megszerzett, magával vitte és azon hiszemben, hogy az országnak hoz áldozatot, nem késett azon drága áron megszerzett bizalmat magával vinni az ürbe. Igenis, ha ennek ezen eredménye lenne, elismeréssel fogna viseltetni az utókor a tisztelt pénzügyminister úr irányában, de akkor, midőn egyedül áldozatot hoz s senki sincs, a ki őt feltartóztassa az ugrástól s a mikor ez ugrásból semmi ered-

ményt sem vár az országra, akkor ezt megtenni hiba a pénzügyminister úrtól.

Midőn az igen tisztelt pénzügyminister úr exposé-ját előterjesztette, ugyanazon alkalommal a miniszterelnök úr is kifejtette, hogy van programjuk és pedig programjuk az, hogy első sorban mindenesetre az ország pénzügyi helyzetén segítsenek, az államháztartás rendezését eszközöljék s a háztartás egyensúlyát helyreállítsák.

Én, tisztelt Ház, ezen programot, a legsajátosabb programok egyikének tartom arra, hogy egy kormánynak életjogot, létjogosultságot adjon. Mert vajjon ezen elvek kijelentése nélkül ki merészelné valaha egy állam kormányzatát magára vállalni?

Hiszen ez az első alap, melyen bármely kormánynak, bármely pártból legyen, alakulni kell; minden kormány csak ezen alapon foglalhatja el helyét; ez a legkisebb, a mit minden kormánytól követelni lehet; de ez nem program nézetem szerint. Ha az igen tisztelt pénzügyminister úr és az igen tisztelt kormány ezt tűzi ki magának programul, akkor a fizikai törvényeket, a természeti törvényeket s egyáltalában azon törvények mindegyikét, melyek meg nem czáfolhatók, programul vagy végcélul tűzhetné ki magának.

És az igen tisztelt pénzügyminister úr és miniszterelnök úr ezen program megvalósíthatása céljából legelső sorban arra vállalkozott, hogy az országnak a szükséges, a kellő időt megszerezze, és csakugyan, ha valaki kétkednék abban, hogy mennyire igaz amaz ismeretes angol közmondás: »time is money«, abból, hogy mily drágán szereke meg a tisztelt kormány azt

az időt, megbizonyosodhatnék, hogy ez csakugyan igaz, csakugyan való.

Az igen tisztelt kormány azon nyolcz hónapot igen drágán szerezte meg, az orsovai, a tömösi csatkozás feladásával, a hol nézetem szerint, a magyar kereskedelem, a magyar vasutak érdeke bizonyos mértékben fel van adva. Ha, tisztelt Ház, Magyarországnak minden kis ideje ennyibe kerül, akkor azalatt, a míg a szükséges időt megszerezjük, hogy segítsünk, elvesztettük a földet talpaink alól.

En, tisztelt Ház, bátor leszek egy pár szóval Eötvös Károly igen tisztelt barátomnak az általa mondottakra válaszolni. Azt mondotta igen tisztelt barátom, elismeri, hogy a mai helyzet a Deák párt eddigi politikájának következménye bizonyos mértékben. Nagyon furcsa dolog, hogy ugyanakkor, mikor ezt elismeri, másfelől furcsa párhuzamot von, mondván, hogy az ellenzék hét évi múltjából, azt figyelemmel átvizsgálva, azt lehet következtetni, hogy az ellenzék nem lett volna képes jobb eredményeket előidézni. A talányok ezen terére nem kísérem, csak arra akarok válaszolni, a mit positive mondott; azt mondotta igen tisztelt barátom, hogy a Ház ezen oldaláról tétetett indítvány a dohánymonopólium megszüntetésére s ebben találta a hibát és az okot, hogy a kormányzat az ellenzékre bízható lenne. Ha csakugyan figyelemmel kísérte tisztelt barátom a tárgyalásokat, meggyőződhetett volna arról is, hogy az ellenzék törekvése ebben nem oda irányult, hogy az államnak e tekintetben bírt jövedelme megszüntetessék, hanem mindig arra törekedett ez oldalról az ellenzék, hogy az állam jövedelmei ne kevesebbedjenek, hanem bizonyos módozattal segítve legyen

azon hogy egy iparág a monopólium terhétől megszabaduljon. Itt tehát modalitásról volt szó, nem arról, hogy az eltöröltessék, hogy az állam szükséges jövedelmei elvétessenek. Tovább ment a megtakarításokban tisztelt barátom s azt mondta, hogy ha a honvédség megkapja a műszaki csapatokat, ha a magyar hadsereg teljes lesz, mint azt az ellenzék kívánta, akkor sokkal nagyobb lett volna a kiadás, a teher, mely vállainkat nyomja. Igenis, azon esetben, ha az eddigi költségeket a közös hadseregre vonatkozólag viselnünk kellett volna és két hadsereget kell vala tartanunk; akkor a képviselő úrnak igaza lenne. De akkor félreismerte ezen oldal törekvéseit; mert ezen oldalnak sohasem volt odairányozva törekvése, hanem igenis tudta, a mit képviselő úr mindig demonstrált, hogy egy hadsereg sokkal olcsóbb, mint kettő.

Még egy pár szóval leszek bátor, tisztelt Ház, megemlíteni azt, hogy itt e Házban sokszor, midőn a kormány eddigi politikájáról volt szó, nem érintik azt, hogy bizonyos mértékben, a helyzet fölismerésében nagy része volt a pénzügyminister úrnak. Midőn a tisztelt pénzügyminister úr a Ház ezen oldalán ült, ugyanazon megtakarítási politikát inaugurálta volt, és itt a Ház ezen oldalán hirdette azt. Ha tehát itt hirdette, akkor kevésbé jogosult Eötvös Károly barátomnak azon állítása, hogy a Ház ezen oldaláról nem a takarékosági politikát hirdetik.

A képviselő úr a pénzügyi bizottság működését évek hosszú során át figyelemmel kísérte s így láthatta, hogy a pénzügyi bizottságban a megtakarításokra vonatkozó indítványokat a Ház ez oldaláról választott bizottsági tagok tették, és hogy a túlsó oldalról válasz-

tott bizottsági tagok és a pénzügyminister működése ez oldalról támadtatott meg mindig.

A tisztelt pénzügyminister nézete az, hogy az ország nem képes a reformkérdések megoldására; de akkor nem értem azt, hogy a múlt kabinet elnökével szemben miért tette a pénzügyminister azon szemrehányást, hogy miért nem létesítette ezt vagy azt a reformtörekvését az országgyűlésnek. A tisztelt minister úr nyilatkozatából az látszik, hogy nem szokott mindig azon mértékkel mérni, melylyel akarja, hogy mások mérjenek neki.

Ha különben a kormány meg van győződve arról, hogy a magyar törvényhozás a reform-törvények megoldására képtelen, akkor a magyar kormány első kötelessége azon Ígéretnél fogva, melyet a pénzügyminister úr a kormányvállalásnál tett, hogy mindig őszinte politikát kövessen, hogy ezt nyíltan, határozottan kimondja. Mert ha ezzel indokolja minister úr állását, az indemnity kérését, hogy az országgyűlést képtelennek tartja, akkor meglehet győződve a minister úr, hogy ebből a válságból való kibontakozásra e Ház ez. oldala is mindig szívesen kezet fogna nyújtani. Én részemről az indemnityt nem szavazom meg.

Br. Perényi Zsigmond: A szőnyegen forgó tárgy már annyira meg lett világítva minden oldalról, hogy ahhoz újabbat úgy sem mondhatván, tüzetesebben nem akarok hozzászólni s egyedül szavazatom indokolása tekintetéből bátorkodom röviden nyilatkozni.

Én, tisztelt Ház, a kormány által beterjesztett törvényjavaslatot nem szavazom meg. (Balfelől helyeslés.)

Midőn a Bittó-kormány megalakult, leginkább Ghyczy Kálmán igen tisztelt pénzügyminister személye

miatt e megpróbált, sújtott ország bizonyos irányban reményeket kötött hozzá és várva-várta a felmutatandó eredményeket.

Az eredmények, de lehet mondani, magok az iniciatívák a mai napig is váratnak magokra. Az ország nem azt várta a Bittó-kormánytól, hogy a rossznak bizonyult utat továbbra is döcögve kövesse, nem a nézetem szerint az országot közgazdaságilag tönkretévő Ghyczy-féle javaslatokat (Mozgás jobbfelől), és nem a kapkodást és erélytelenséget csekély kivétellel, lehet mondani minden tárca terén. Hogy ez így van, tisztelt Ház, azt tudja ország-világ, ha nem is ismeri be. Meglehet, tisztelt Ház, hogy a várakozás túlzott volt, számba nem vevő a leküzdendő nehéz és számos akadályokat, de annál silányabb a felmutatott siker (Igaz l Úgy van! a baloldalon); ha csak sikernek nem akarom tekinteni s nem akarnám Örömmel üdvözölni Szapáry miniszternek a közigazgatás terén szándékolt meg-megújuló reformkapkodásait. (Derűtség és tetszés a baloldalon.) A kormány által 1875-re benyújtott költségvetés a kényszerhelyzet által parancsolt megtakarításokkal szemben, abban található csekély törlések, a gazdálkodás ott, a hol gazdálkodni nem lehet és nem volna szabad; de viszont a követni szándékolt bő költsékezés azon a téren, a melyen az eddig is pazarlás volt és annak is bizonyult, eléggé mutatják, hogy a jelen kormány nincs helyén, hogy a jelen kormány ma feladatának meg nem felel. (Élénk helyeslés balfelől.)

Én, tisztelt Ház, megmerem tagadni az indenit, mert nem hajolhatok meg azon okoskodás előtt, mely e törvényjavaslatnak megtagadását egyértelműnek

bélyegzi államháztartásunk rögtöni összeroskadásával (Helyeslés a baloldalon).

Több okot hozhatnék fel, de csak egyet említek. Hisz ma, tisztelt Ház, csak december 10-ike van. (Egy hang a jobboldalról: Csak? Felkiáltások balfelől: Igaza van!)

Megmerem tagadni itt a Háznak ezen oldalán én, ki ezernyolczszázhatvanöt óta mindig tagja voltam azon pártnak, melyet Deák pártnak neveztek; én, tisztelt Ház, tagadom meg, ki mint közkatona, szintén működtem pártomban és pártomért, és talán nagyobb nyomatékkal és kézzelfoghatóbban szerény körömben, mint igen sokan a tiszteletbeli vezérek közül (Hosszantartó élénk tetszés a baloldalon); megmerem tagadni, mert megóvtam függetlenségemet és mindig csakis a nézetem szerinti legjobb meggyőződésemet követtem (Helyeslés balfelől); megmerem tagadni, tisztelt Ház, végre, a nélkül, hogy félnék attól, hogy valaki engem ezért alaposan inconsequentiával vádolhatja. En jóhiszeműleg követtem pártomat működésében; ha én is járultam egy téglával a ma már sok részben rossznak bizonyult épület felépítéséhez (Helyeslés a baloldalon), van bátorságom megvallani, hogy igenis elismerem azt, hogy a legjobb szándéktól vezéreltetve, rosszul cselekedtem. (Élénk éljenzés és helyeslés a baloldalon.)

Ennek bevallása, tisztelt Ház, nem szégyen; és nem inconsequentia az nézetem szerint, ha azt, a mit eddig jónak tartottam, ma meggyőződésem szerint, rossznak találom, rossznak találva továbbra istápolni nem akarom; hanem oda akarok törekedni, hogy a rossz ne legyen rosszabbá, és ha nem hárítható el rögtön, legalább hatásában lassan-lassan szoríttassék meg.

És minthogy erre, tisztelt Ház, én ezen jelen kormányban garanciát nem találok, de nem is találhatok és minthogy kívánatosnak tartom, tekintve viselt dolgait, hogy e kormány mihamarabb adjon másnak helyet, a beterjesztett törvényjavaslatot nem fogadom el. (Hosszszaniártó élénk helyeslés és éljenzés balfelől.)

G h y c z y K á l m á n p e n z ü g y m i n i s t e r: Igen rövid leszek, tisztelt Ház (Halljuk, halljuk!), de mégis lehetetlen egy pár szóval nem nyilatkoznom.

Beszédem hevében nem correcte kiejtett szavaimat a tegnapi napon még ugyanazon ülés folyama alatt helyreigazítottam, kijelentettem, hogy valamint minden törvényt megváltoztathatónak tartok, úgy az egyezményt csak újabb egyezmény által vélem megváltoztathatónak; és miután az újabb egyezmény megkötése nem csupán az egyik féltől függ, ily értelemben kérem magyaráztatni azt, a mit mondtam, hogy magunk egyedül, egyezményi úton kívül ezen nem törvényt, hanem szerződést és egyezséget, értem az 1867 iki XII. törvénycikket, nem változtathatjuk meg. S midőn így nyilatkoztam, szavaimat ekként megmagyarázván, merek hivatkozni mindazokra, miket részint mint képviselő, a túlsó padon ülésemnek utolsó éveiben, részint választóim előtt, részint a pártértekezletekben, részint pedig itt elmondottam, hogy tudniillik a kérdéses ki-egyezésről ez értelemben nyilatkoztam mindig.

Hivatkozhatom erre bátran, mert többen tudják tisztelt társaim közül, és így én azokkal, a miket akkor mondtam, ellentétbe nem jöttem. Korábbi időkben, mikor még azok, melyek későbbben törvényesítették, törvényekké nem lettek, mikor szabadon lehetett hozzájuk szólani és a törvénynek még csak megalkotása-

ról volt szó, állásom egészen más volt; akkor nyilatkoztam úgy, a miként tisztelt barátom és képviselőtársam Madarász idézte.

Tegnap is kijelentettem, hogy mióta meggyőződtem arról, hogy azon az úton, a haza javára többé működni, legalább ez idő szerint, nem lehet, és kívántam csekély szolgálatomat a hazának felajánlani. (Élénk éljenzés jobbfelől) Szükségképen e térre kellett állanom, melyen jelenleg állok.

Egyébiránt én nem fogok most adótörvényekről szólni, nem fogok sok más tárgyról sem szólni, mely mint a vita keretébe nem tartozó, felhozott; a kölcsön kérdéséről is, mely iránt jelentésemet már beadtam, annak idejében fogok nyilatkozni; most csak azt jelentem ki, hogy nem fogok nyilatkozni azokra, mik egyenesen személyemre vonatkozólag mondattak. Nem szavak, hanem tények és ezeknek következményei után fog az igazságos bíró ítélni. Mindazokat, mik itt történtek most és történtek legközelebb és történni fognak, mindazokat részrehajlatlanul feljegyzni a történelem, és én azon meggyőződésben élek, hogy habár félreértetik is sokak által szándékom a jelen korban, nem lesz okom az utókor Ítélete előtt pirulni. (Élénk, hosszas éljenzés jobbfelől.)

Ghyczy beszédje után következett a szavazás, az előcsata el volt döntve, a pártok vezérei közül Sennyey nem szólott, reserválta magát a döntő ütközetre; Tisza is csak kis beszédet tartott, nem akarván alvezéreit minden gyámolítás nélkül hagyni.

A vita emelkedett, egészen tárgyilagos, szép volt. Irányi ezúttal nem szólott, de Simonyi Ernő, Helfy Ignác, Németh Albert nagy özőnével az argumentu-

moknak támogatták a kisebbségi véleményemet. Simonyi, ki mindig parlamentáris volt Helfyvel együtt, keztyüs kézzel osztogatták a kormánynak az ütéseket. Helfy után Németh Bérezi, ki rendkívüli folyékonysággal tudott beszélni és széles olvasottsága gazdag tárházából nem egyszer helyesen applikálta a jeles írók mondatait.]

Nagyhatásúak voltak Domahidy Ferencz és Horánszky Nándor szép beszédei. Horváth Gyula finom támadása, találó képletei, példái. Ezzel tisztában volt a parlament, hogy a középpárt, úgy a mint most állanak a dolgok, a kormányt a legfontosabb kérdésben sem támogatja.

De a legfontosabb volt báró Perényi Zsigmond nyilatkozata, ki personátus szép férfi volt, elveit, nézeteit kifejtette s meggyőződése hangján, mint a Deák-párt egyik kiváló tagja, nagy hatással beszélt. Fent az utolsó padokból beszélt, hogy jobban halljam az előadói állvány alatt állottam.

Midőn Perényi elvégezte beszédjét, leszóltott hozám Széll Kálmán:

»Igaz az, hogy köztetek, a középpárt, a Sennyey-, Lónyay-párt és a kisebb emberek pártja között kész a fusió, legalább a Perényi nyilatkozata erre enged következtetni?c

Erre én azt feleltem:

»Arról biztosítalak, hogy mi titkos tractátusokat nem folytatunk, de az meglehet, hogy itt előttetek, ha a kormányt megbuktatjuk, kész lesz a fusió; a kérdés csak az, hogy kiknek a segítségével fogjuk megbuktatni? s ezt a költségvetés tárgyalásakor meglátjuk.

VII.

Midőn a Bittó Ghyczy-kabinet költségvetésének országos tárgyalását a képviselőház kitűzte, szokatlan elevenség fejlődött ki a pártok kebelében. Andrassy Gyula gróf a hányszor Bécsből lejött, barátai előtt mindannyiszor igen kedvezőleg nyilatkozott Tisza felől. Báró Wenckheim Béla pedig határozottan kijelentette, hogy Tisza nélkül állandó kabinetet alkotni nem lehet. Sennyey, Somsich saját körükben mindig kedvezőleg nyilatkoztak Tiszáról.

Báró Perényi Zsigmond Lónyay Menyhérttel is összehozta, oly határozottan nyilatkozott Tisza Kálmán-nak a ministeriumba leendő belépésének szükségessége felől. Ezen határozott fellépésével másokra is igen buzdítólag hatott.

Csengery Antal mélyen hallgatott, ez is nyilatkozat volt, mert sohasem szólott Tisza ellen egy szót se, pedig őt nemcsak Deáknál való befolyása, de a zömnél való nagy tekintélyénél fogva is irányadó egyéniségül lehetett tekinteni.

Midőn Szlavy leköszönt, magától Csengerytől hallottam, hogy Szlavy Csengery Antalt ajánlotta ministerelnökül Ő felségének.

Tisza Kálmán minden délután 3 órakor, hol egyikünk, hol másikunkat fogadta közülünk s általunk értesítette a párt tagjait az ügyek állása felől, mindent elmondott, mit elmondhatott, azért a pártban sohasem beszéltünk a fusióról, de azért teljes bizalom, egyetértés uralkodott; csak akkor kezdtek mutatkozni differenciák, midőn személyes ügyekről kellett beszélni.

Egyszer csak elérkezett a költségvetés tárgyalásának nagy napja; a karzatok minden zuga megtelt, a főrendi karzaton honvéd-tábornokok, püspökök, mágánások, a Deák párti volt képviselők voltak, kik akkor a Háznak nem voltak tagjai, a vidékről is feljöttek.

Beöthy Alge r n o n jegyző felhívja Móricz Pált.

Móricz Pál: Tisztelt Ház! Az állam hatalma egy rendezett államháztartásban gyökeredzik.

Mai világban gyorsan emelkednek és süllyednek az államok; de emelkedések és süllyedések legfőbb okai pénzügyi állapotaikban keresetők.

Régen, miként egyeseknek, úgy az államoknak is szükségletei igen csekélyek voltak.

Az adóztatás kivételes és szorult állapotában, az államok fenntartásában nem játszhat oly kiváló szerepet. Ezen igazságokat írta meg egy jeles német tanár, mely igazságok hazánk viszonyaira is alkalmazhatók, mert, – miként a történelemből tudjuk – hazánkban is a korona szükségleteire koronauradalmak, az állam kiadásaira javak, kulturális és honvédelmi czélokra papi, nemesi birtokok adományoztattak.

Most ezen intézmények elkoptak, eszközei elégtelenekké lettek. A modern állam eszméje szabadságot, egyenlőséget, egyenlő teherfelosztást, gyors közigazgatást, gyors törvénykezést, általános védkötelezettséget, hatalmas és minden perczen ütközni képes véderőt, gyors közlekedést, népnevelést s a tudományos képzettség megszerzésére eszközöket, intézményeket követel s mindezek igen sok pénzbe kerülnek. Mindezeket az egymást felváltó magyar kormányok igyekeztek megszerezni; de minden számítás és az állami erejének számbavétele nélkül.

Most kiderült, hogy a nemzet ezen számítás nélkül való költekezést meg nem bírja s a mi történt, sok tekintetben hibásan, idő előtt, részint szükség nélkül történt. A nemzet a növekedő terhek és a rossz évek által sújtva és a hitel megrendülve van.

Most már kiderül, hogy az 1867-iki kiegyezés alapját sem képezték helyes státuszgazdasági elvek; pedig a státuszgazdaszat elvei és tudománya az újabb kor oly kincse, mely nélkül a legkiválóbb pénzügyi kapacitások a pénzügytan helyes elveit nem volnának képesek sikerrel alkalmazni.

Néhol figyelembe vették ugyan az államgazdaszat elméleti szabályait, de maga a tudomány gyakorlati kivitel és eredmény nélkül kevésbé hasznos elmefütagássá fajul. Többször a kultúrállamok példáját rohamosan követték; de részben meghagyták a feudális maradványokat.

Most a pazarló gazdálkodást a takarékosági jelszó váltotta fel, az új alkotások szétbontatnak jegyesek megfosztattak állásaiktól; itt romok, amott szenvedések, néhol ínség, sok helytt nyomor, ezért van az általános elégedetlenség.

Ily körülmények között mindenki kérdi, mit kell tenni? Nehéz feladat ezen kérdésre felelni, egy ember erejét talán felül is múlja, de a kötelesség érzete nem enged hallgatni, azért elmondom nézeteimet. A rohamos haladás és számítás nélküli költekezés hibájából nem szabad a semmit nemtevés ösvényére lépni, gondosan mérlegelni kell azt.

Rendezni kell az államháztartást, vissza kell szerezni az állam hitelét a következőleg:

1. Még nagyobb megtakarítás által.

2. Az adózók terheltetése nélkül új jövedelmi források felfedezése s más státuszgazdasági elveken nyugvó intézkedések által.

3. Ha ezek sem elégségesek, új adókat kell kivetni de csak annyit, mely nélkülözhetetlen szükséges, mely a jelen körülmények között is jó következtetéseket vonhat maga után.

4. Ha ennek sem volna meg a kívánt eredménye, akkor oly hitelművelethez kell folyamodni, mely jelen állapotainkon segít s nem tetézi a bajokat s nem zárja el a jövőben a javulás útját.

Most áttérek az új források beszerzésének módjára. Az első új jövedelmi forrás lenne az úrbéri papiro szelvényadójának 7-ről 10-re való felemelése.

A második új jövedelmi forrás lenne a regáléknak megváltatása.

A regálékat nemcsak azért kell megváltani, mert az feudális maradvány s a jogegyenlőséggel össze nem férő valami, de meg kell váltani azért is, mert a királyi kisebb haszonvételi jogok legfőbbike az italmérési jog az állam vagy községek birtokában fennmaradhat, alapjául szolgálhat a megváltásnak, és még ezenfelül nagy hasznokat eredményezhet.

A regálék megváltásával nyerne a tulajdonos, mert egy ingatag birtokát biztos tőkévé változtatta át s egy tőke-szegény államban ez bizonyos tőke-szaporodást idézne elő; csak a módozatot kell aként intézni, hogy az állam terheltetésével ne történjék s a kérdés meg lesz oldva. A gyors megváltás által nyerni fog mindenki, mert mentől később váltatik meg a regália, annál nagyobb lesz a váltsági összeg.

Nem is lehet attól tartani, mint a szőlődézsma

megváltásánál történt, hogy a be nem folyó váltásági illetékek helyett évről-évre az állam fog fizetni; a regálék készpénzjövödelme a szőlők feltételes jövödelmeivel össze nem hasonlíthatók s a községek azt a fogyasztási adóval mindig beszolgáltathatják az állampénztárba.

Ha a megváltási összeget vesszük: 150 millióra, ennek 5% kamatja 7 és fél millió, ismét ennek 10 százaléka, mint jövödelmi adó 750 ezer forintot eredményezne. Némelyek a regálék megváltási tőkéjét 300-tól 500 millióig becsülik, én nem teszem ennyire, de mentől nagyobb lenne a megváltási összeg, annál több lenne a nemzeti vagyon s annál több lenne az állam jövödelme.

Ezek után reámutatok a legnagyobb új jövödelmi forrásra, a valuta helyreállítására.

A pénzürték helyreállításának ténye oly nagy-szerű lépés lenne Magyarország és Ausztria állami és magánhitelére, mely felülmúlná az összes e tekintetben tett intézkedések eredményét.

Magyarország tőkeszegénységére s általában arra, hogy az országban a nagyobbbrészen a gazdaságtól kezdve a legkisebb iparáig' forgó tőke hiányával van -nak s az leginkább az egymást felváltó rongy pénznek s az ebből folyó krisiseknek tulajdonítható.

Ha nem említem is a század elején előforduló többrendbeli devalvatiókat, csak az 1848-iki szabadságharcz után a magyar államjegyeknek a megsemmisítése és az 50-60-as években az osztrák jegyeknek magas ágiója igen károsan hatott a tőke beszerzésére és annak conserválására; mert mindenki a realitásokat tartotta biztos tulajdonnak és keresményét ha csak tehette, mindenki fekvőségekbe fektetni sietett.

Ha ezen idegenségen a pénzjegyek iránt segíteni akarunk, vissza kell állítani a pénz-értéket.

Ausztria és Magyarország nagyhatalmi állásának megszilárdítására többet fog ez tenni, mint a hadsereg folytonos növelése.

A tisztelt kormány már egy évet töltött el eredmény nélkül, mert a mit felmutattak a költségvetés alkalmával, azt ugyan eredményül senki sem fogja venni.

A tisztelt minister úr beterjesztett egy költségvetést a pénzügyi bizottsághoz, melynek fedezetét le kellett szállítani 4,000.000-val, kiadásait szinte 8,000.000-val, és most a pénzügyi bizottság 12 millió differentiával ajánlja azt a tisztelt Háznak elfogadás végett. S a tisztelt minister urak e helyzetet akceptálják. Mondhatom, nagy szerénység; én nem tettem volna. (Derűtség balfelől.)

De, uraim! ha ilyen körülmények között azon kormány, mely az államháztartás rendezésére alakult, ily eredményeket mutat fel, ez praegnans bizonyítéka annak, hogy nem tud a kormány megfelelni hivatásának (Igaz! balfelől) és ennek a kormánynak én nem szavazhatom meg a költségvetést. (Helyeslés a baloldalon.)

Tisztelt Ház! Azon párt, melyhez én is szerencsés vagyok tartozhatni, eddig még mindig megszavazta a költségvetést az általános tárgyalásnál és csak az apropriációnál tagadta meg azt, de most nem olyan viszonyok vannak, mert ha ezt most megszavaznék, elvesztenek a legbecsesebb kincset, az időt a rendezésre, pedig az idő pénz.

Méltóztassanak még kérem megengedni, hogy

csak pár szót szóljak a pénzügyminister úrhoz. (Halljuk!) A pénzügyminister úr mikor hivatalát elfogadta, ezt bizonyos főntartással es kikötéssel fogadta el.

En mindig vártam, hogy hol tűnik ki ezen kikötés; de azt, megvallom, nem láttam soha, mert hogy ministerelnök úr és a pénzügyminister úr a politikában ket ellenkező irányt követhessenek, azt nem tartottam lehetőnek soha s ministeriumba való lépését úgy tekintetem, hogy ekkor a pénzügyminister úr átlépett véglegesen a jobboldalra; de azt hittem, hogy a pénzügyi kérdésekre nézve teljes önállóságot tartott fönn s így a bankkérdéssel szemben is; de csalódtam, mert a pénzügyminister úr ezen kérdésekben is nyakig begombolva van és irányában csak a múltak dicsőségéből élünk. Yolt egyszer egy római szent birodalom. Valaki azt kérdezte, hogy mennyiben szent az és mennyiben római? Mi is ilyen kérdést tehetünk tisztelt pénzügyminister úr irányában, hogy mennyire áll főntartása? Mennyiben áll különállása? S miután a kormány és annak minden tagja az eddigi ösvényen halad, a költ* ségvetést átalános tárgyalás alapjául sem fogadhatom el. (Elénk helyeslés a baloldalon.)

En tehát, mint azt a pénzügyi bizottságban is kifejtetem, a deficitet már akkor egy csapással vélttem megszüntetendőnek. Ezenkívül az úrbéri papírok s z e l v é n y a d ó j a által és azok t ö r l e s z t é s é - nek m e g n y ú j t á s a által 1,800.000-2 millióhoz jutottak volna adóemelés nélkül s minő törvényes és természetes rendszabály leendett ez, megtetszik ezekből. Ha az úrbéri pátenst, a telekkönyvi rendtartást, a Bach-rendszer által létesítetteket – hogy Magyarországon hatálylyal bírjon – a magyar országgyűlés-

nek el kellett fogadni; úgy az úrbéri tartozások és papírok beváltása, kamatozása iránti intézkedések is csak úgy lehettek törvényesek, ha ezt az országgyűlés elfogadta. «

És általában a jövedelmi adó 10 száztóli volt Magyarországon, mi lett volna természetesebb, mint azon papírok szel vény adóját is 10%-ra emelni.

Megkísérték ezt később, de azon nagy hibát követték el, hogy a szőlődézsma váltsági kötvényeket is ezen tractatus alá vonták.

A legnagyobb szükség eseteiben a deficit megszüntetésére lehet ily dolgokat sikerrel, ellenzés nélkül végrehajtani, de azért, hogy a Danaidák hordójában egy pár cséppel több legyen, akkor már kísérleteket tenni kár volt.

Ezekből láthatja az olvasó, hogy alaptalanul vették Tiszának és pártjának szemére azt, hogy adó-emelés nélkül ígérték a súlygyen helyreállítását, mert nemcsak az én beszédem kivonatban közlött tételeiből, de Tisza nagy beszédjének kivonatban közlendő értelméből megfogják látni, hogy ő ily képzelemígéreteket sohasem tett.

Azonban nagy elégtételt nyertem ma már, mert 15 évi szerencsétlen kísérletek mellett, a megváltozott pénzügyi politikai körülmények közepette sem lehetett mást tenni, mint egyszerre felemelni az adókat oly mérvben, hogy a deficit egy csapással meg legyen szüntetve.

Ugyanazon eszközöket vették elé részint a deficit megszüntetésére, részint Magyarország pénzügyi függetlenítésére, mint a regálé megváltására és a valuta helyreállítására; majd ha az államjegyek eltűnnek a

forgalomból, a bankjegyeket pedig arannyal be fogják váltani, akkor semmi sem lesz útjában a magyar jegybank felállításának s akkor teljesek lesznek azon intézkedések, melyeket 18-19 év előtt javasoltam. Wekerle végrehajtotta a regálék megváltását s ha a valutát is helyreállítja, örök dicsőséget fog nevének és emlékének szerezni.

Még csak azt jegyzem meg, hogy azon bírálatot, melyet én Ghyczy (haderejéről) budgetjéről, pénzügyi politikájáról, pártjával szemben folytatott állásáról már fentebb előadtam, igazolta; láthatja az olvasó a Lónyay Sennyey, Somsich, Perényi volt Deák-párti előkelőségek, valamint a Domahidy, Horánszky, Horváth Gyula, Irányi, Helfy, Simonyi, Németh Albert, Tisza és az egész balközép nyilatkozataiban, az indemnitati tárgyalása alatt és után.

Ghyczy normális viszonyok között hatalmas pénzügyminister lett volna, de bátorsága hiányozván, ily körülmények között nem vált belőle, a mit mi remélünk. De térjünk vissza a vita folytatására s lássuk most Sennyey beszédét:

S e n n y e y Pál: Elmondja, hogy csekély személyét előtérbe tolni ő nem kívánta soha, de most félre kell tenni mindent, el kell mondania, hogy megbírájk-e a contemplait terheket s az új terhek nem lesznek-e, mint bevételek illusóriusak és nem hallgatja el, hogy az a kérdés, hogy az újabb áldozatok után lesznek-e rendezett állapotaink és hogy ezen újabb adók nem fognak-e újabban azokra háramolni, kik eddig is az adók legtöbbjét viselték? Ezek után elismeri, hogy az adók növelése bizonyos részben szükséges.

Az iparüzletekre nézve, melyeket az állam saját

üzemében tart, elfogadja Zsedényi javaslatát, hogy azok vagy bérbe vagy eladassanak és hogy a magyar államvasutak bérbeadassanak, hogy a védelmi erő fenntartásánál megtakarítások tétessenek. Bár a tisztviselők kinevezését óhajtáná, ez azonban kizárja a külföldi példáknek és szakszerű intézményeknek szolgásterü majmolását.

Kárhóztatja a ministeriumoknak azon költséges gépezetét, mely az ország terheit annyira növeli, és hogy minden ministeriumunk úgy van berendezve, hogy maga számvevősege és építészeti hivatala van ezeknek segédszemélyzetével együtt.

Az igazságszolgáltatás terén követelné azon reformot, mely népünk érdekeit és szokásait venné tekintetbe.

Az államjavak eladatását elfogadta. Felhozta a docksok és a raktárak Budapesten való felállításának kérdését. A költségvetést részletes tárgyalás alapjául elfogadta.

Irányi Dániel: Különbben igen szép beszédében a közösügyi alkut támadta meg, minden bajainkat innen származtatta, végre beadott egy határozati javaslatot, mely szószerint így szólott: »Tekintettel arra, hogy oly kormány terjesztette elő ezen költségvetést, mely azonkívül, hogy közösügyi alapon áll, sőt azt szilárdítani törekszik, míg egyrészt új meg új terheket röv a nemzetre, a mely a szellemi és anyagi erejének fejlesztésére szükséges eszközöket megtagadja tőle s egyéb tekintetben is az ország javát hol idegen érdeknek, hol saját párturalmának feláldozza s annál fogva az ország ügyének vezetésére nem levén méltó, neki az erre megkívántató eszközök meg nem adhatók.«

Többen aláírták. Ők és elvtársaik a költségvetést tárgyalás alapjául nem fogadják el.

S o m s i c h Pál szemére veti Móricz Pálnak, hogy Ghyczynek egykor, még ellenzéki vezér korában, arra az esetre, hogy ha pénzügyminister lesz, hatalmas panegyrist tartott felőle. A beterjesztett költségvetést, a mától holnapra élődő szánandó politika legalacsonyabb fokán botorkálónak tekintette.

S i m o n y i Ernő czáfolta Pulszky Ferencz beszédét s így folytatta: »Azt kérdezte a tisztelt képviselő úr, hogy mi lesz, ha valahogy Móricz Pál indítványa elfogadtatik s a Ház a budgetet meg nem szavazza? Semmi egyéb változás nem lesz, minthogy a bársonyszékekbe mások fognak ülni.« Azután kijelenti, hogy jelenben terjeszkednünk nem lehet, meg kell maradni az eddigi állásponton, de kiadásokat tenni nem lehet.

A költségvetést tárgyalás alapjául sem fogadta el.

B a r t a l György elmondja, hogy a mi ötletet illeti, sokkal csekélyebb a befolyás, melyet a lefolyt hét év politikai életében többséget képező Deák-párt kebelében . magáénak vallhat, hogysem annak védelmére kelve, akár mint minister, akár mint párt embere pro aris et focis küzdeni láttassék; sőt volt idő, midőn annak soraiból kiválva, meglehetősen töretlen utakon az általa kitűzött elvek győzelmének könnyítésére önállóan vállalkozott.

Nem lehet szándéka az 1867-iki kiegyezés terhes váltságdíjának igazolásába ereszkedni, hisz Tisza Kálmán képviselő úrnak egyik nyilatkozatára hivatkozva, felemlíti, hogy a közjogi kiegyezésnek általa sürgetett revisiója esetében is lényeges finanziaális könnyebbítések, szerinte sem volnának e czímen kilátásba helyezhetők.

Midőn tehát ő a bajoknak kútfejét keresi, első sorban nem a kormány élén állott kormányférfiaknak egyéni képességében s nem az őket támogató többségben, hanem édes mindnyájunkban találja fel. Aztán áttér Sennyeynek, Somsichnak abbeli kijelentésére, hogy nincs ország a continensen olyan, mint Magyarország, melyben ily magas földadót viseljenek.

Ennek czáfolatául szolgál az, hogy a dúsgazdag talajú Alföld lakói által fennen hangoztatott panaszok jogosultsága alaptalan a felföld szegényebb vidékeivel szemben.

Hogy a tisztelt olvasóközönség Bartalnak sokoldalú tudományos képzettségével, olvasottságával, hosszadalmas periódusaival, de mégis tömör szónoklattával megismerkedhessek, beszédjéből egy nevezetes passust egészben leírnk.

A stylus oly tömött és incitátumokkal telt, mely ugyan az értelem rovására történik, de ha róla magyarázatot kellene írni, ezen egy mondattal egész íveket lehetne összeírni. De lássuk a beszédet:

»Bármilyen legyen is, – folytatja Bartai – bármilyen vonzó legyen is, uraim! saját financiaiánk rendezése tekintetéből a manchesteri iskolának csábiránya, tagadni vagyok kénytelen, hogy mit a »büszke« címéről önkényt lemondott Albion, és még ez is mindenestre több saldó-nyereménynyel, mint politikai előrelátással megtehetett, azt a veszélyektől környezett osztrák-magyar monarchia, legkevésbé pedig az annyi ellenkező áramlatok forrongásai közé helyezett magyar állam csak meg is kísérelhesse, mert nincs okoskodás e világon, mely engem arról volna képes meggyőzni, hogy

e kísérletnek minden veszélyeit nem epén mi fognók legelső sorban megkeserülni.

Ám legyen tisztelt barátom szavai szerint – így folytatja alább Bartal – de engedjék meg nekem, hogy Marengora hivatkozva, Desaix-nek híres szavait idézhessem: »a csata elveszett, de nem múlta idejét, hogy a másikat megnyerhessük.«

Ezen szavakra élénk helyeslés fejlődött ki a jobb-oldalon s a kormánypártban; a ritka eloquentiával elmondott bátorító szavakra számosan lelkes éljenzésekben törtek ki.

Azonban a szép hasonlat sántikált. A nagy hadvezér, az öreg Deák, mint a beteg oroszán, ágyán feküdt, ki a csatát sikerre vezethette volna s az öreg Ghyczyt nem lehetett a fiatal, tetterős, harczias francia forradalmi tábornokhoz Desaix-hez hasonlítani, ki a győzelmet dicső halála árán szerezte meg hazájának.

Tisza Kálmán sem volt hasonlítható az osztrákok öreg tábornagyához Mélashoz, ki bár nagy vitézséget fejtett ki, 3 lovat lőttek ki alóla, de mert elégtelen eszközökkel vette fel a csatát, el kellett azt veszíteni.

Tisza Kálmán szónoklatának kutató, czáfoló, ellenfelének minden gyengeségét felhasználó ügyes taktikájával lépett a síkra, az államférfiúi belátás és mérséklet s önfeláldozás minden eszközét mozgásba hozta.

Az 1875-ben febr. 3-án tartott nagyszabású beszédjének csak kivonatát adjuk, mely a következő:

T i s z a K á l m á n : Tisztelt Ház! Midőn a jelen szönyegen forgó nagyfontosságú kérdéshez hozzászólni magamat elhatároztam, föltettem magamban, hogy állhatatosan tartózkodni fogok mind a rekriminációktól, mind a polémiától. Tettem pedig ezt azért, mert

meggyőződésem, hogy ma nem a kedélyek ingerültségére, de arra van szükségünk, hogy a legnyugodtabban, a leghiggadtabban beszéljünk arról, mik lennének a teendők államháztartásunk s egyáltalában viszonyaink rendezésére, mert hiszen ezen viszonyokat rendezni kell, bármik legyenek is az okok, melyeknél fogva a zavarokba belejutottunk (Helyeslés) és ezen föltevésemben, hogy a rekriminációktól tartózkodni fogok, egyáltalában nem zavar meg még az igen tisztelt közigazgatási minister úrnak a múlt ülésben tartott beszéde sem. Sőt polémiába sem fogok, azon beszédnek daczára is, általában bocsátkozni; csakis egy-két észrevételt vagyok kénytelen tenni, a tisztelt minister úr által elmondott olyan dolgokra, a melyeket általában hallgatással melőznöm még sem lehet.

Ezek után röviden foglalkozott Bartallal s annak beszédjét, valamint az egész budgetet tüzetesen tárgyalta és teljesen széjjelszedte s így folytatta:

Mielőtt áttérnék t. képviselőház, beszédem utolsó részére, nehogy azt félbeszakítani kénytelen legyek, engedje meg a tisztelt Ház, hogy beadjam a budgetnek a részletes tárgyalás alapjául el nem fogadásra vonatkozó indítványomat és kérem, hogy azt beszédem végén felolvastatni és, miután a többiekkel is az történt, kinyomatni és annak idejében a szavazásnál figyelembe venni méltóztassék.

Áttérek most már, tisztelt Ház, a miről majdnem mindegyik szónok e Házban megemlékezett, a létező pártviszonyokra, és az azokból eredő bajokra. (Halljuk.)

Nem fogok tisztelt Ház, itt sem újat, sem meglepőt mondani, mert szándékom nem egyéb, mint azoknak, a miket más alkalommal már részint a Házban, részint

azonkívül érintetem, bővebb, tisztább kifejtése. (Halljuk!) Hogy azt tehessem, mindenekelőtt egy megjegyzést kell előre bocsátanom, mely vonatkozik arra, hogy azokra nézve, a mik mint közösügyi törvények neveztetned és ismertetnek, igen sok félreértés létezik meggyőződésem szerint a Házban is, de még több az országban. (Halljuk, halíjuk).

Ugyanis igen sokszor összezavartatnak annak nagyon különböző természeti részei, sőt alattuk értetnek olyanok is, a melyek alájok egyáltalában nem tartoznak. Ugyanis, én szerintem, három csoportja van a közösügyi – hogy ezen szóval éljek – törvényeknek. (Halljuk).

Az első az 1867: XII. törv.-czikk, melynek tartalma időhöz kötve nincs, melyet minden alkotmányos fogalmak szerint meg lehet változtatni, mihelyt aziránt, minden faktorok egyetértenek, e faktorok közé számítván igen természetesen az osztrák törvényhozást, is, de mely éppen azért, mert időhöz kötve nincs, mindaddig, míg újabb egyezmény létre nem jő, fennáll. (Helyeslés.)

A második csoportot képezik azok, a melyek bizonyos évek számához vannak kötve. Ilyen a quóta mennyisége, ilyen a vám és kereskedelmi szövetség, ilyen a védrendszerrel alkotott törvény. A mint méltóztatnak tudni, ezeknek lejáratí ideje van, némelyike már igen közel, az általam utóbb említette valamivel távolabb. Ezeknél igenis körülményszerűleg, szükség-szerűkig előáll az újabb intézkedés szükségége; ezeknél, mert tartamuk időhöz van kötve, újabb egyezés létrejötté vagy annak létre nem jötté esetében való intézkedés lehetősége előáll, mert ezekre nem lehet mon-

dani, hogy fennmaradnak mindaddig, míg újabb egyezés létre nem jön. Ez a második csoport. (Helyeslés.)

A harmadik csoportot képezik, szerintem, az elvállalt államadóssági járulékok. Lesznek talán e Házban, a kik visszaemlékeznek azon tárgyalásokra, a melyek ez irányban annak idejében folytak e Házban, de minden esetben hivatkozni merek a képviselőház naplóira, hogy részemről azok közé tartoztam, a kik az elvállalt összeget soknak tartották, a kik helytelennek tartották, hogy már előre lemondunk egy őszinte, vagy beburkolt kamat-reductióból eredhető haszonról de akár elleneztem, akár nem, ma fennáll az a tény, hogy az összeget Magyarország törvényhozása elvállalta, elvállalta pedig úgy, hogy – kétszeres fájdalommal mondom – a kamat-reductióból eredhető minden előnyről lemondott. Ez képezi tehát a közösügyi kiegyezésnek azon terhét, a melyet – bizony nem jó kedvvel mondom ki – fizetni mindig fog kelleni, ha csak a törvényben kijelölt módon, a járadéknak megfelelő tőketörlesztés által nem bírjuk e kötelezettséget megszüntetni, mert méltóztassék elhinni, nem jöhet Magyarország oly helyzetbe, még azon esetben sem, a miről bizonyosan senki sem álmodozik az országban, egy szerencsés forradalom ecetében, hogy épen ezen terhektől menekülnie lehessen. (Élénk helyeslés.)

A negyedik nem csoportja a közös ügyeknek, hanem az, a mit sokan a közösügyek sorába tartozókkal tévesztenek össze, nem e Házban, de az országban, a magyar önálló bank kérdése. Ez, mondom, egy általában közösügyek közé nem tartozik. (Úgy van.)

Ha már így állanak ezen közösügyek, – pedig azt hiszem így állanak, különböző természetük szerint

– akkor kénytelen vagyok még azt kifejtteni, hogy az 1867: XII. törv.-czikk módosítása ma és nem tudom meddig előtérbe nem téphet, égető kérdést nem képezhet. (Helyeslés.)

És megmondom miért. (Halljuk, halljuk). Nem képezhet azért, mert nincs meg az első kellék sem arra, hogy még csak meg is lehessen indítani az a fölötti tárgyalásokat, nincs meg a többség a magyar törvényhozás kebelében; de nem léphet előtérbe azért sem, mert annyi complicált fórumon keresztül kellene és kell annak idejében az újabb egyezséget megkötni, hogy ezen időt, az egyebekre nézve tétlenül bevárni, Magyarország anyagi helyzete nem engedi meg. (Élénk helyeslés és tetszés.)

És még megjegyzem azt is, mit már több ízben kimondtam, de talán nem a Ház kebelében, hogy bár teljesen abnormis helyzetnek tartom, hogy az ország kiadásainak egy nagy része felett ne a magyar képviselőház határozzon, de a mi közvetlenül a pénzügyi eredményeket illeti, én nem tartom, hogy nagy pénzügyi bajainknak főoka ez volna, és nem hiszem, hogy a segítségnek ennek megváltoztatása volna legfőbb eszköze. (Élénk helyeslés,)

Mondom, nem hiszem és pedig miért? Nem hiszem azért, mert ha megfontoljuk, hogy nagy deficitünkben minő összeget képvisel az, a mi a delegáció által megszavazott és felemelt közösügyi kiadásokból származik és megfontoljuk, minő összeget képvisel az, a mi a Házban a magyar törvényhozás által megszavazott összegekből származik, nem tagadhatom el magamtól azon meggyőződést, hogy azon irányzat nyomása alatt, melyben a múlt hét év alatt voltunk, ha a Ház szavazta

volna meg azon tétéleket, akkor sem lennének azok kisebbek. (Úgy van! Élénk helyeslés.)

Tisztelt Ház! Hozzáteszem még azt is, hogy igenis minden ágában a kormányzatnak s így a közös-
ügyi költségekben is szükségünk van megtakarításokra. (Helyeslés.) De ha a kormány teljesíteni fogja – úgy a mint meg kell hogy valljam – a múltban nem teljesítette kötelességet, melylyel ez iránt tartozik, lehetők tartom a megtakarításokat a jelen módszer szerint is. (Helyeslés.)

De megvallom azt is, hogy sem a jelen módszer szerint, sem ha a Ház kebelében történnék, valami nagy eredményt tőle nem várok, mert bár helytelen, sajnos az, hogy Európa nemzetei oly politikát követnek, mely minden ország anyagi erejét veszélyeztető nagy hadseregek tartásával jár; de méltóztassanak megengedni, én a magam részéről, ha másünnen proponáltatnék is, hogy szállítsuk le a véderőt annyira, hogy szűnjék meg biztonságunk, még csak el sem fogadnám. (Élénk helyeslés.)

Mert megvagyok győződve, hogy a megtakarításoknak igenis meg kell történni, de csak azon határok közt, hogy Magyarországnak és a magyar-osztrák monarchiának biztonsága ne veszélyeztessék, mert a pénzügyi rendezésnek és hitelünknek is egyik föltétele, hogy államunk fennállása és biztonsága iránt kétely ne legyen. (Élénk helyeslés.)

Ezeknek előrebecsátása után (Halljuk! Halljuk!) hadd elemezzem röviden, mi most nálunk a pártok helyzete. (Halljuk!)

Megalakultak a pártok 1867-ben, hogy ne mond-

jam kizárólag, de főleg azon alapon, hogy melyik minő állást foglal el az 1867: XII. törv.-cikkkel szemben.

Én távol vagyok attól, hogy ezen megalakulást igazoltnak ne tartsam. Azt hiszem igazolt volt az egyik és másik részről is. Azok, kik megteremtették az alapot, természetes, bár óhajtottam volna, egyéni nézetem szerint, hogy ne tették volna; de természetes, hogy annak megvédése körül sorakoztak leelőbb.

Épp oly természetes, hogy mi, kik azon módokat, melyek ott megvannak állapítva, rosszaknak tartották és rosszaknak tartjuk ma is, sorakoztunk azon reményben, hogy azokat megváltoztatni leszünk képesek.

Engem főleg két indok vezetett. Egyik, mely vezetett, az volt, hogy – nem tagadom – reménylettem, hogy az ország megadandja ezen nézeteknek a többséget, hogy az ez iránti actiót megkezdeni lehessen. A másik, mit reménylettem, az, hogy ha eltérnek nézeteink e tekintetben, de azok, kik jónak tartják az 1867-iki XII-ik törvénycikket, melyet en rossznak tartok, bármeddig kormányoznak is, az országot anyagilag és szellemileg előbbre fogják vinni.

Nem tagadhatom, mindkét feltevésemben csalatkoztam.

Ha csak az elsőben csalatkoztam volna és csalatkoztunk volna, azt gondolom senkinek nem jutna eszébe, nekem legalább bizonyosan nem, a párhelyzelekről értekezni.

Mert ha azon párt az országot anyagilag és szellemileg emelte volna, mely ama törvény védelmére sorakozott, a helyett, hogy, fájdalom, oda vitt bennünket, hol most vagyunk, semmi okunk nem lenne, és

nem lett volna azt mondani, így kára lesz az országnak, így elpusztul az ország.

De uraim, ha a baj konstatálva van, a mihez meg hozzá kell tennem, mert ez adja meg a dolognak igazi természetét, hogy most már megvannak alakulva a pártok, úgy hogy minden pártnak saját tagjai egyet-értenek azon kérdésre nézve, mely ma nem tárgyalható, meg nem oldható, mely ma nem válhatik praktikus égető kérdéssé; de a pártoknak egyes tagjai, és talán épen azért, mert sokkal többen vannak, ez inkább áll a tisztelt többségről, mint rólunk, nagyon is szétágazó nézetben vannak azon kérdésekre nézve, a melyeknek megoldása égető szükség. (Elénk helyeslés.)

Tisztelt Ház! Ebben kell keresnem egy erélyes tervszerű actionak legnagyobb akadályát. De a kérdés, mondom, az, hogy miután megvan a baj, mit kell tenni?

Egy igen tisztelt képviselőtársam, Simonyi Ernő, felemlítette, hogy igen rosszak a pártviszonyok és sokan elébeteszik a párt érdekét a haza érdekének, holott nincs abban semmi lehetetlenség, hogy ha valaki meg van győződve, hogy az út rossz, melyen eddig járt, pártállását megváltoztassa. Én tökéletesen igazat adok neki elméletileg, de megvallom, hogy az elmélet nagyon szélesre kiterjesztve, veszedelmessé válhatnék, mert a megváltozott meggyőződésre hivatkozás köpenyegévé lehetne a kielégítést váró hiúságnak, épen úgy, mint a sértett hiúságnak. (Igaz! a baloldalon.)

De nálunk nem is ez a helyzet, mert egyik párt sincs azon helyzetben tudtommal, hogy arról lenne meggyőződve, hogy helytelen azon alap, a melyen a párt megalakult; sőt a tisztelt túloldal, úgy tudom, ma is

helyesnek tartja, hogy az 1867. évi XII. törvény czikk minden határozatai megtartassanak, míg mi ezen az oldalon most is óhajtandónak és kívánatosnak tartjuk hogy annak bizonyos részei megváltoztassanak. (Csánády Sándor: Az egész! Fölkiáltások: Halljuk! Halljuk!) Midőn, tisztelt képviselőház, a helyzet ilyen, és mert én senkitől e világon elveinek megtagadását, az azok valósításáról való lemondást nem tudnám követelni; de épen azért ezt magamtól sem hagyom követeltetni. (Általános helyeslés.) Ha segíteni akarunk a bajon, csak egy mód van, ne azt kérdezzük egymástól, mi a nézetünk a jövő kérdései fölött, de kérdezzük egymástól azt, mi a nézetünk a mostani égető kérdések közt. (Általános élénk helyeslés.)

Tisztelt Ház! Elveinek, álláspontjának elhagyásával nem tud sem párt sem egyén segíteni, azt a históriából idézett számtalan példával lehet bizonyítani; de uraim, én a mi helyzetünkre hivatkozom csak. Ez is tanúsítja azt, hogy ha elveinek elhagyásával a működés terére lép valaki, ha ezt önzetlenül, ha ezt nem nagyra-vágyásból, hanem aggódó hazaszeretetből teszi csupán, mint a jelen esetben, mindenesetre nemes áldozat; de a haza ügyeire elveszett áldozat lesz. (Általános helyeslés.)

Azt mondám, tisztelt Ház, (Halljuk 1) hogy azt tekintsük, kik értünk egyet a természetszerűleg napiróndon levő kérdésekre vonatkozólag.

Engedje még meg a tisztelt Ház, hogy azok egy-némelyikére nézve, az általam legfontosabbaknak tartottakra nézve pár szóval, és főbb irányban jelezsem nézeteimet. (Halljuk!)

A mi, tisztelt Ház, a közigazgatásnak minden

oldal, minden párt és árnyalat részéről hangoztatott rendezését illeti, én részemről azon meggyőződésben vagyok, és ezt jelezni tartozom, hogy a törvényhatósági tisztviselők választását megsemmisíteni, azokat kinevezett tisztviselőkké tenni, nem óhajtom.

Lehet a választási visszaélések ellen orvoslást találni, lehet, ha ezen tisztviselőknak nagyobb hatáskört adunk a qualificationális föltételeken változtatni, de magát a választást megsemmisíteni nem akarom. (Élénk helyeslés.) Tudom hogy Angliában az önkormányzatot nem választott tisztviselők tartják fenn; de egyfelől igen helyesen mondatott itt több oldalról, hogy nem másolni, hanem a történelmi fejlődés alapján applicálni kell (Helyeslés), már pedig nálunk itt a történelmi fejlődés más, mint Angliában.

De nem akarom megsemmisíteni a választást azért sem; mert, megvallom, nem tartok burocratiát meggyengíthetőnek akkor, ha az eddig csak a központban létezett burocratiához most egy törvényhatósági burocratiát adunk. (Úgy van!)

Már pedig, uraim, a kinevezett és állandó, rendes fizetést húzó tisztviselőseregből előbb-utóbb burocratia válik; Angliában a kinevezett ékből nem vált azért, mert azok fizetés nélkül szolgálnak; de azt, a mi itt mások által is mondatott, hogy a törvényhatóságok kebelében az administráció különböző ágaiban az összhangzat előállíttassék, részemről én is helyesnek és szükségesnek tartom.

Lehet, és szerintem kell, hogy legyen ennek kapcsa a kormány által kinevezett közegekre nézve, annak ott levő – ma főispánnak nevezett – hivatalnoka, a ki által, minthogy ő egyszersmind a törvényhatóságnak

elnöke, létre lehet hozni, mint kapocs által a kellő érintkezést, és biztosítani a kellő összhangzatos működést, a törvényhatóságok választott és a kormány kinevezett közegei között is. (Helyeslés.)

Lehet szerintem helyesen szabályozni jobban, mint ma van, az ellenőrködést, mert az én meggyőződésem szerint, teljesen sikeres ellenőrködést oly közegek nem gyakorolhatnak egymásra, melyeknek egyikétől – az ellenőrizni tartozótól – az ellenőrizendő eredetét veszi; vagy még olyak sem, melyek mindketten egy közös eredettel bírnak.

Én csak úgy képzelek sikeres ellenőrködést, ha a törvényhatóságokban levő kormányközegek eljárása választott autonóm testület ellenőrködése alatt lesz, és ha az egyéb teendőkre nézve megszorítandó főispán hatásköre, az ellenőrzés szempontjából kiterjesztetik és sikeressé tétetik szemben a választott tisztviselővel. (Élénk helyeslés.)

Az igazságszolgáltatásra nézve meggyőződésem az, hogy elég drágán fizettük meg eddig is a teoriákon túlságig nyargalást. (Derűtség balfelől.)

Ideje lesz visszatérni. Elmentünk oda, a hova egy állam sem ment el, a magában helyes elvnek a közigazgatás és igazságszolgáltatás elválasztása elvének tulhajtásába, mondom elmentünk oda, a hova eddig senki sem ment. És mi az eredmény? Általános a panasz, nem az ellenzék részéről csupán, de minden oldalról, hogy az igazságszolgáltatás rosszabb, mint volt, milliókkal és milliókkal többbe kerül, és mellest mintegy visszagondolva a közigazgatásra, megjegyzem, hogy bár nálunk a tömeges kinevezéseket (Halljuk! Halljuk!) egy oly férfi eszközölte ki, hogy mennyire

méltanyoltatik, mutatja az, hogy jelenleg a miniszterelnökségben ül, mégis ezen kinevezéseknek védelmére, ma legalább senki még csak nem is gondol, (Derűtség balfelől) és mert igazságos szeretek lenni, hozzáteszem még azt, hogy bíztak volna vagy bizatnának az ily tömeges kinevezések bárkire, nem tartozik a lehetőségek közé, hogy azok jók legyenek. (Úgy van balfelől.)

Mondom tehát, térjünk el a túlságos teoriáktól engedjük meg, hogy az alsóbb fokokon ugyanazon közegek bizonyos esetekben, bizonyos meghatározott összeg erejéig intézhessék el a peres ügyeket, a kik a köz igazgatással foglalkoznak.

Így az államkincstár nagy összegeket takaríthat meg, ha nem is rögtön egy pár év alatt; és a mellett a népet oly helyzetbe hozzuk, hogy kényelmesebben fogja magát érezni, tudván, hogy saját ügyeit egy és ugyanazon helyen, sőt ha a dolog jól rendeztetik, legtöbb esetben helyben és kevesebb költséggel intézheti el. E mellett még fiskális szempont is szól, mert az adóképességet növeli azon összeggel, a melyet a nép ily módon megkímél. Megjegyzem, hogy én is igen szívesen veszem segítségül a békebírói intézményt, csak nem tartom az egészet egyedül kizárólag arra fektethetőnek, mert míg megvagyok győződve, hogy ha az kellő hatáskörrel behozatik, ki fogja magát nőni hazánkban életképes intézménynyé, attól félnék, hogy ma, ha csak a közigazgatási tisztviselők némelyikét fel nem ruházzuk hivatalánál fogva a békebírói jogkörrel, sok helyen nem fognak kellő számmal találkozni. (Úgy van!)

Hogy a vasutak czélszerűbb csoportosítására szükség van, azt mindnyájan tudjuk és itt csak a legna-

gyobb erélylyel való fellépés az, a mit hangsúlyozhatok, és nem tagadhatom meg, hogy fölemlítem, hogy igenis meg kell kímélni minden jogos érdeket ezen szempontból, de akkor, midőn az állam oly nagy kamatbiztosítási összegeket fizet, kell, hogy ezen kíméletnek is meg legyen a határa nálunk is, midőn oly állam, a mely kamatbiztosításra soha mitsem adott, hol a vasutak magán-vállalkozók által építettek, mondom, midőn még oly államban is, mint Anglia, mikor az állam érdeke kívánta, hatalomszóra beleszóltak a teendőkbe.

Az államvasutakra nézve a bérbeadást oly eszköznek tartom, a melyhez nyúlni kell, ha más nem segít, de csakis ekkor kell hozzányúlni. Én megvagyok győződve, hogy ha azok, a kik ezen vasút ügykezelését ma vezetik, tudni fogják, hogy ha nem képesek oly módokat ajánlani, és oly eljárást követni, a mely által ezen vasút ha nem is nagy, de tisztességes jövedelmet adjon, ezen vasút haszonbérbe fog adatni, midőn természetesen az állam kikötheti ugyan, hogy tisztviselői átvétessenek; de nem kötelezheti a bérbevevőt, hogy a bizonyos idő alatt képtelennek bizonyult tisztviselőt is megtartsa, fognak módot találni a jövedelmek emelésére.

Hasonlag egy kérdés, a melyre nézve egyet kell érteni azoknak, a kik együttműködni akarnak, a melyre nézve röviden jelezni óhajtom nézetemet, a vám és kereskedelmi szövetség kérdése. Én barátja voltam mindig s barátja vagyok ma is a szabadkereskedés elvének s bajaink forrását nem abban keresem, hogy a vámszövetség a szabadkereskedés elvének hódol; hanem abban keresem, hogy az úgy lett megkötve, hogy mi nem részesülünk, legalább nem kellő mértékig, a szabad-

kereskedés előnyeiben; de részesülünk mindazon hátrányaiban, a melyekkel, mint minden intézmény, az is jár, azaz, az által, hogy a közös vámterület határain fennálló vámtételek némelyike protekciója alá vévé az osztrák ipart, megfosztatunk azon előnytől, hogy azon czikkeket onnan vehessük, a honnan a szabadkereskedés mellett legolcsóbban kaphatók lennének és midőn az osztrák ipar termékeit, és pedig a külső vám által némileg védett termékeket minden vám nélkül engedik hozzánk behozatni, a szabadkereskedésnek minden lehető hátrányaiban részesülünk, mert iparunk fejlődése ily intézkedés folytán lehetlenné tétetik; sőt ezen eljárás mellett a mi rovásunkra is protegált osztrák ipar, mielőtt a miénk kifejlődhetnék, el fogja foglalni természetszerű piacunkat a keleten.

Nem tehát a szabadkereskedés elvében, de annak egyoldalú, helytelen alkalmazásában van a baj. Én, tisztelt Ház, kijelentem, hogy én részemről nagyon óhajtom, hogy ezen szempontokból, és azért, hogy indirekt adóink iránt intézkedhessünk saját kincstárunk érdekeinek követelményeihez képest, kész vagyok egyezkedni, sőt részemről óhajtom, hogy az egyezés sikerüljön ezen feltételek mellett; de úgy, hogy a közös vámterület azért fennmaradjon. Azonban kénytelen vagyok kijelenteni azt is, hogy azon nem várt esetben, ha az országnak jogos, méltányos érdekei másképen kielégíthetők nem volnának; utolsó esetben a vámszövetségről szóló és az 1867. évi XII. törvénycikkben fenntartott joggal a vámsorompók felállításának (Helyeslés) jogával is kellene élni.

Röviden óhajtom, hogy megmaradjon a vámszövetség, megmaradjon, ha lehet, a szabad kereskedés alap-

ján az egységes terület; de csak azon feltétel alatt hogy annak egyes tételei méltányosan állapíttassanak meg, hogy Magyarország továbbra is ne fizesse másnak az adóját. (Élénk helyeslés jobb és balfelől.)

A mi a bankkérdést illeti – és több kérdésről specialiter talán nem is fogok szólni – én, bár tudom, hogy sokaknak nem fog tetszeni, (Halljuk!) erre nézve is azt mondom, hogy előnyösebbnek tartom a hozzánk legközelebb állókkal a kiegyezést a velők folytatott háborúnál.

De minden esetben, és minden viszonyok között csakis egy valóban, és nemcsak névleg és színleg önálló magyar bankot tartok olyannak, mely az ország érdekeit kielégíthesse. (Helyeslés.)

Ezek, tisztelt Ház, a legfőbb kérdések, melyekhez természetesen igen sok járul, de melyek fölemlítésével a tisztelt Ház figyelmét fárasztani tovább nem kívánom. (Halljuk!)

Ezek azok, a miknek alapján, ha csoportosulnak azok, kik erre nézve egyetértenek, hiszem a tervszerű, a gyors, az erélyes megoldás lehetőségét, minden külön és speciális felhatalmazások nélkül is. (Helyeslés.)

Nézetem tehát, hogy ismétljem azt, ne kérdezzük egymástól, mit tartunk a jövő kérdésétől; respektáljuk kölcsönösen egymásnak meggyőződését, ne kérjünk lemondást arról, hogy valaki meggyőződését ez irányban is, és annak idején érvényesíthesse; de nézzük és kérdezzük, kik értünk egyet az égető kérdésekben, vegyük azokat kézbe és oldjuk meg. (Helyeslés.)

Nem fogunk így sem egy táborba sorakozni valamennyien; elég tér nyílik itt is a különvéleményeknek, de bármely véleményárnyalat legyen többségben, az

képesítve lesz kezébe venni a kérdések megoldását. És még csak egyet kívánok, tisztelt Ház, megjegyezni figyelmeztetésül. (Halljuk!)

Őszintén megmondom, a tisztelt Ház tagjainak épp úgy, mint hazám fiainak általában, hogy kik az 1867-iki XII. törvénycikket úgy, a mint van, fenntartani akarják, gondolják meg, hogy ha az ország tovább is jelen zilált helyzetében marad, ha pénzügyileg, közgazdaságilag nem rendeztetik, nem fogják megtartani azt az alapot. (Helyeslés.) El fog az az alap enyészni, de nem azért, hogy úgy változtattassék meg, mint mi akarjuk; hanem azért, hogy úgy változzék meg, mint egyikünk sem óhajtja. (Igaz I Úgy van I)

Megtörténhetik, hogy hosszú évek küzdelmei után, reménylem ezt a magyar nemzetnek nem ugyan csillagától, de reménylem szívósságától, hogy ez esetben is ismét vissza fogja küzdeni helyzetét; de mindenesetre újabb nehéz szenvedések és áldozatok árán.

Ha ezt meggondolják, ne tagadják meg a kibontakozás lehetőségét dogmatikus követelésekkel. (Úgy van! Igaz!)

Figyelmükbe ajánlom és figyelmünkbe ajánlom, kik azon meggyőződésben vagyunk, hogy fenntartásával ugyan, legalább az én nézetem szerint, a velünk közös fejedelem alatt álló országokkai szövetségnek, másként kellene azon kérdéseket, hazánk érdekében jobban megoldani; mit nekünk is meg kell gondolni, hogy ezen megoldásnak lehetősége, ha nem is ma, de a jövőben attól függ, hogy legyen itt egy rendezett pénzügyekkel bíró consolidait magyar állam. (Elénk általános helyeslés.)

Sem önök, sem mi nem fogjuk elérni azt, a mit

akarunk, ha lehetetlenséget kívánva egymástól, lehetlenné tesszük a kibontakozást. (Helyeslés.)

Mi fog történni, tisztelt Ház, nem tudom, mert az idő drága. Óhajtanám, hogy megfontoljuk ezeket e Házban, de, ha itt nem lehet, fontolja meg mindenk előtt a nemzet, mely nemsokára a választások útján fog dönteni saját sorsa felett. Ezen utóbbi ítéletben bizonynyal meg kell nyugodni.

Én elmondottam azt, mit, úgy hiszem, helyzetemnél fogva elmondanom kellett, követve a költőnek azon jelszavát: »A haza minden előtti« és most, midőn bezárom beszédemet, azon nyugalommal ülök le, hogy teljesíttem azt, mit Nelson Trafalgarnál az angoloktól vart, teljesíttem kötelességemet. (Hosszas élénk éljenzés.)

Beöthy Algernon jegyző olvassa Tisza Kálmán határozati javaslatát.

Ellenindítvány.

Tekintve, hogy a kormány maga is beismervén, hogy az általa beterjesztett költségvetésben még nagyobb törléseket lehet a közigazgatás és általában a kormányzat kára nélkül eszközölni, ez által tetteg bebizonyult, hogy hazánk jelen pénzügyi viszonyai közötti egyik legfőbb feladatának, a célnak, melyre alakult, hogy takarékoság az államháztartásba behozásék, meg nem felel,

tekintve, hogy egyedül a feladatának megfelelni akaró kormány képes a megtakarításokban elmenni a lehetőség határáig, mert csak neki állanak az adatok teljesen rendelkezésére, és hogy épen erről ezt a kormány által helytelen alapokon beterjesztett költség-

vetéssel szemben sem egy bizottság, sem maga a képviselőház kellő mérvben nem teheti;

tekintve, hogy azon kormányról, mely a költségvetést így terjesztette be, reményleni sem azt nem lehet, hogy a végrehajtásban fog, a mennyire ezt, törvényes hatásköre megengedi, a takarékoság ösvényein tovább haladni; sem azt, hogy a jövő évi költségvetést helyesebb alapon készíteni és az államháztartásnak rendezésére szükséges nagyfontosságú intézkedés megtételét eszközölni fogja;

tekintve végül, hogy egy ilyen – a pénzügy helyzetnek meg nem felelő – költségvetés folytán, emelni az állampolgárok terheit, igazolatlan eljárás lenne,

indítványozom, hogy, ellenkezőleg a pénzügyi bizottság javaslatával, mondja ki a Ház, hogy ezen költségvetést még csak a részletes tárgyalás alapjául sem fogadja el.

(Többek által aláírva.)

Tisza Kálmán nagy beszédje után szólott P u l s z k y Á g o s t a nála mindig feltalálható nyugodtsággal és logikával, azután szólott Tóth V i l m o s .

Helfy I g n á c z az egész Ghyczy-féle költségvetést tárgyalván, szemére vetette, hogy a 160 milliós kölcsön felét a legnehezebb körülmények között, midőn a discontó Londonban 10% volt, Kerkápolyi úgy értékesítette, mint Ghyczy, pedig Ghyczy idejében már a londoni kamatláb 3½ volt.

Ugyancsak Helfy megjegyezte Somsich Pálnak, hogy Móricz Pál tisztelt barátom jogosan azt állítja hogy ha Ghyczy Kálmán fog ülni a pénzügyministeri székben, akkor lesz program, mert senki sem képzelte, hogy Ghyczy Kálmán, Komárom város képviselő-

lője, valaha képes lesz átmenni a jobboldalra, úgy, hogy itt hagyja programját; mindenki remélte, hogy kormányra fog jutni, de programmostul. Miután pedig program nélkül átment és miután a jobboldalon program nincsen, nagyon természetes tehát, hogy program nélkül kell kormányoznia.

Lónyay Menyhért is felszólalt. Örömmel tapasztalta, hogy a legtöbb szónok elismerte, hogy pénzügyministersege alatti három első évében nem volt deficit; hogy 17 millióval több pénztári készletet adott át, és hogy a nemzetet ő idejében figyelmeztette a következesekre, ha szigorúan nem fogják alkalmazni az államháztartásban a takarékoság elvét.

Általában a szónokok nagy része elismerte Tisza Kálmán beszédjének nagy horderejét, és a ki egyszer életében ily eredményt ér el, hogy legkiválóbb politikai ellenfelei elismerik nyilatkozatának az ország jövőjére kiható fontosságát, elmondhatja magáról, hogy:

„Satis enim vixi -
Invictus enim morior.”

Tisza Kálmán röv.den elmondotta zárbeszédét és az ülés nemsokára befejeztetett.

VIII.

Midőn a költségvetés folyamán Ghyczy, Sennyey, Lónyay, Tisza Kálmán programbeszédeiket elmondták, a legnagyobb hatása volt a Tisza beszédjének azért is, mert Sennyey mint tárnok, Lónyay mint pénzügy-

minister és miniszterelnök, Ghyczy mint pénzügyér már sikertelenül futották pályájokat. Tisza volt a jövő embere, reátekintett minden politikus szeme, az ő nyilatkozatával el volt doive a Bittó és Ghyczy-kabinet sorsa.

Azt meg kell adni a Bittó-kabinet összes tagjainak, hogy nem ragaszkodtak állásaikhoz, nem intrikáitak, hanem a legönzéstelenebb módon segítették elő tőlük kitelhetőleg a fusiót.

A legnagyobb hatást ugyan az idézte elő, hogy közjogi állását Tisza felfüggesztette, ez által azon rettegett esély, hogy a Deák bölcsesége által elért 1867-iki vívmányok kockára tétethettek, el volt háritva.

Deák 1867-ben is elismerte, hogy Magyarországnak törvényekben biztosított teljes önállósága volt. Az állami önállóság minden atributuma az országot jogilag megilleti, de miután a külügyekre, a hadügyekre az újonczoknak 3 évről 3 évre való megszavazhatása jogán kívül Magyarország befolyást nem gyakorolt, sőt 1848 ban is az Olaszországban levő közös hadseregbeli continenst az országgyűlés megszavazta s az 1848-iki törvények is csak honvédelmi ministerről tettek említést, tehát mindaz, a mit a delegációk útján a külügyre s a közös hadseregre nézve befolyást nyertünk, azt a Deák-párt tagjai nagy nyereségnek tartották s azt veszélyeztetni nem akarták, innen tehát az öröm Izraelben, hogy Tisza közjogi programját felfüggesztette.

Andrássy lent volt Budapesten s Tisza vele a már említett barátai által folytonos contactusban volt.

De a legnagyobb erélyt a fusió mellett Wenckheim Béla fejtette ki; ő eszközölte, hogy az udvari

körökben a Tisza ministerségével, mondhatni minis-
terelnökségével már meg voltak barátkozva.

Andrássy nem volt egyáltalában belenyugodva a
Tisza követeléseibe, melyek 3 főelv körül forgottak:

1. Hogy Tisza egy Deák-párti kormány recon-
structiójára nem adja oda nevét.

2. Hogy a Deák-párt, mint ilyen szűnjön egé-
szen meg és a Deák-párt, középpárt, balközéppárt tag-
jaiból alakuljon egy nagy szabadelvű párt.

3. Végre, hogy a balközép soraiból legalább 3
minister foglaljon helyet a kabinetben.

Az első és utolsó pont ellen nem volt kifogás, de
a második pont ellen Andrásynak az a kifogása volt,
hogy 210 Deák-párti ember nem teheti le a fegyvert
70 balközépi képviselő előtt.

Ezen sok töprenkedés forgott fenn, Fest Imre
titokban, Paczolay és Ivánka Zsigmond nyíltan azt
fegyverletételnek keresztelték és elfogadhatatlannak
találták s Andrásy sem fogadta el.

Egy ízben Andrásy és Wenckheim Béla között e
felett igen éles vitatkozás merült fel, Wenckheim hatá-
rozottan kijelentette, hogy a mennyire ő ismeri Tiszát,
ezen egyetlen feltétel olyan, mely ultimátumnak tekin-
tethetik, melyet soha és semmi körülmények között
Tisza megváltoztatni nem fog, itt tehát, mint szükséges
rosszat el kell fogadni vagy letenni a fusióról, mert
Tisza Kálmán nem fogja Ghyczy szerepét elvállalni,
melyről már meg is győződhettünk, hogy célra nem
is vezethetett s most aztán vond le magadnak a követ-
kezéseket.

Andrássy a legnagyobb kedvetlenséggel járt alá
s fel a szobában; »jól van, tehát eredj – monda An-

drácssy tréfásan – az öreg Deákhhoz, ki most betegségénél fogva türelmetlenebb, mint valaha, de tartsd nyitva az ajtót, mert daczára betegségének az öreg felugorhatik az ágyból s téged kilökhethet ezen ajánlatoddal együtt a szobájából.

Wenkheim maga is gondolkodóba esett a missió sikere felől, de az ő hazafisága, bizalma Tisza Kálmán iránt nem ismert akadályokat; vette a kalapját s ment az öreg úrhoz, ki őt a szokott szívességgel fogadta. Deák nagyon szerette Wenckheimot, nemcsak azért, mert kora ifjúsága óta egyike volt azon fiatal mágnásoknak, kik a Batthyányiakkal együtt Deák zászlója alá állottak, de azért is sympathizált vele, mert Wenckheim semmiféle anyagi előnyöket állásai által elérni nem kívánt; nem is húzott hasznot a politikából éppen úgy, mint Deák maga.

Midőn Wenckheim az öreg úrhoz ért, igyekezett az öreget a pártok jó hangulatával mulattatni, elmondta, hogy a még fennálló Bittó és Ghyczy-kabinetben senki sincsen, a ki az állapotokat fenntarthatónak tartaná, hogy a fusió politikai szükségesség, mert bár a zöm a Deák-pártban van és bármennyire idegenkedik is Tisza a vacsorapárttal egyezkedni, de a nélkül, hogy formászerű fusió jönne létre, megtörténhetik, hogy a balközép, a középpárt, melyből Domahidy Ferencz, Horváth Gyula, Horánszky Nándor nem fogadták el az indemnitit, a Sennyey-párt, a Lónyay személyes pártja s az úgynevezett kis-emberek összefognak egy kérdésben, a kormányt leszavazzák; akkor a kéteőbb állást foglalók – mint mindig szokott lenni – a többséghez átmennek s így a Deák-párt zöme nélkül jöhet létre egy esetleges fusió vagy egy coalitionáís ministerium,

Most tehát itt az idő, mikor a döntő pillanatok elértek, határozzon az öreg úr.

Elmondá továbbá Wenckheim Béla Tisza Kálmán feltételeit, elmondta Andrassy Gyula nehézségeit és erre Deák minden legkisebb tétovázás nélkül igen nyugodtan így felelt:

»A Deák-párt, midőn az 1867-iki kiegyezést létrehozta, sajátképen befejezte missióját, én csak addig voltam a párt valóságos vezére. Midőn egy parlamenti kormány keletkezik, akkor annak a vezére nem lehet más, mint a miniszterelnök, az én vezérségem inkább csak tiszteletbeli, inkább csak névleges, így a pártnak nevémről lett elnevezése és ezen névnek a mai napig fenntartása inkább előzékenységnek tekinthető, de ha másként lenne is, a hazának és a szabadelvű párt megteremtésének szívesen hoznám meg bármikor az áldozatot, és ha a miniszterelnök s a miniszterek többsége egyelőre a Deák-pártból fognak keletkezni, megtartva látom a decorumot és az arányt, mely pártunkat a lealázástól megmenti.

Wenckheim végtelenül megörvendett az adott válasznak. »Mindig nagy embernek tartottalak - monda, - de a te politikai belátásod még nagyobb, mint önzéstelenséged és hazafiságod. Isten veled, jobb egészséget!« Azzal Wenckheim Béla vette a kalapját s sietett Andrassyhoz, Bittóhoz, Tiszához; a fusió alapja meg volt; nem volt többé elvi differentia.

Ezen történeti esemény után Tisza Kálmán közlőtte barátaival, hogy Ő felsége felrendelte Bécsbe.

Tisza fel is ment; az egész politikai világ kíváncsian, kétes helyzetben, de teljes reménnyel várta Tisza visszaérkezését.

Tisza Kálmán szerencsésen hazaérkezvén, értesítette legbensőbb barátait, hogy Ő felsége kegyes bizalommal fogadta, hosszasan kihallgatta, programját, midőn elmondta, egy igen kényes vallási kérdésre tett észrevételt.

Bittó a február hó 11-én tartott ülésben a következőleg nyilatkozott:

»Tisztelt Ház! Ha a kormányt csak a közelebbi és távolabbi időkben nyerendő elégtétel érzete vezette, úgy most e szavazás után pénzügyi politikánk elfogadására vagy elvetésére hívnánk fel a Házat, mélyen meg levén győződve arról, hogy a kormány pénzügyi politikája egyedül helyes, célszerű, kívánatos és biztos, és azt győzelemre vezetni vagy azzal együtt elesni dicsőségnek tartottuk volna.

De, tisztelt Ház, van egy magasabb tekintet, mely előtt a subjectiv indokoknak, mint a szokásos merev parlamenti formákhoz leendő ragaszkodásnak háttérbe kell vonulnia, és ezen tekintet, tisztelt Ház, az időközben lényegesen megváltozott helyzet, mely a szemben álló pártoknak a haza érdekében annyira kívánatos együttműködésére és ez alapon gyorsabb, erőteljesebb parlamenti actióra nyit kilátást, nekünk pedig a kormánynak tilt minden olyast, mi ezen közösen óhajtott nagy cél elérésének praejudicálna. E helyzetet komolyan számba venni, ez iránt a koronának előterjesztéseket tenni, a kormány elengedhetetlen kötelességének ismeri.

És most azon kéréssel járulok a tisztelt Házhoz, hogy addig is, míg ez értelemben a legfelsőbb elhatározás következhetnék, méltóztassék üléseit egyelőre függőben tartani.«

Ez kétségtelen igen szép és önzéstelen hazafias nyilatkozata volt Bittónak.

Erre Tisza Kálmán így nyilatkozott: »Tisztelt Ház! Olynemű felszólítást, mint a mit a tisztelt miniszterelnök úr a Házhoz intézett, – megvallom, tudomásom szerint – rendszeren nem akkor szokás, mikor a kormány mellett nagy többség nyilatkozik, azonban, ha a kormány magára nézve a helyzetet olyannak tartja* hogy teendőinek megfontolása végett szünetelést tart szükségesnek, tőle azt megtagadni semmi viszonyok között nem lehet. Én tehát részemről azt tartom, hogy mint mindig és mindenütt meg kell adni a kormánynak kívánt időt.«

Ekkor az elnök kijelentette, hogy a miniszterelnök kívánsága szerint a legközelebbi napokban a Ház ülést tartani nem fog.

Ezen ülés után Bittó István Bécsbe utazott és Ő felségének a parlamenti állapotokról jelentést tett.

Tiszának Ő felsége által lett fogadtatása után Bittóval és Andrássyval megállapodások jöttek létre és ezen megállapodások után Tisza Kálmán Budapestre visszautazott.

Tisza hazaérkezvén, a legbegomboltabb volt azokra nézve, mit Ő felsége vele beszélt, mit különben mind nyaján természetesnek találtunk, de elbeszélte barátainak a kegyes fogadtatást, programjának meghallgatását és azt, hogy Ő felsége által lett kihallgattatása után abban állapodtak meg, hogy a fusió Budapesten létesíttessék, eszközlésére Bittó, Szlávy, Csengery levén kitűzve, Tisza is vigyen magával két embert és hatan tovább folytassak a »modus procedendo.«

Mi azt tanácsoltuk Tiszának, hogy nem három, de

négy egyént hívjanak meg és a negyedik legyen Széll Kálmán s Tisza, Várady, Simonyi, Péchy vegyenek részt a conferentiákban a balközép részéről.

E közben a pártok forrtak, Simonyi Lajos magához kérte Váradyt, Péchyt, Ugront, Jankovics Miklóst, a két utóbbi határozottan a fusió ellen volt, a fusió mellett csak Várady nyilatkozott, Péchy Tamás és Simonyi Lajos hallgattak.

Ezek után az első tanácskozások megtörténtek, a tusionak semmi sem állott útjában. Wenckheim Béla volt kiszemelve miniszerelnökül, Tisza Kálmán belügyministerül és Széll Kálmán pénzügyministerül; a többi ministerek kik legyenek, azok a későbbi tanácskozásra bíztattak.

Wenckheim Tiszával tanácskozván, Tisza azt monda Wenckheimnak: »én nem tudom ugyan, hogy Sennyeyvel détaille kérdésekben megtudnék-e egyezni, de Sennyey olyan egyéniség, ki minden pártnak erőt és díszet kölcsönözne, hozd szóba Ő felsége előtt.«

De úgy látszott a tényekből, hogy a kísérlet meghiúsult.

Próbát tettek Váradyval az igazságügyi tárcza átvétele iránt, ki őszintén bevallotta, hogy sem financiai, sem egészségi viszonyai nem engedik meg, hogy tárczát vállalhasson.

Próbát tettek Ghyczyvel, ki szinte nem akarta az igazságügyi tárczát elvállalni; próbát tettek Karap Ferivel, ki szintén semmi hajlandóságot nem mutatott.

Szontagh Pált közlekedési miniszerül óhajtották megnyerni, de nem állott reá, végre csakugyan megtörtént a megállapodás. Wenckheim elnök-, Széll Kálmán pénzügy-, Tisza Kálmán belügy-, Simonyi Lajos

kereskedelmi-, Péchy Tamás közmunkaügyi-, Perczel Béla igazságügyi-, Trefort Ágoston közoktatási-, Szende Béla honvédelmi-, Pejacsevich Péter horvát ministerré lettek kinevezve. Márczius ü-ikán 1875-ben a képviselőházban az új ministerek hivatalosan be lettek mutatva,

Még egy nagy párttanácskozmány volt összehíva a »Hungária«-szállodába, hol a volt Deák-párt és volt balközéppárt számos tagjai utoljára összegyűltek, megállapították véglegesen az új szabadelvű pártot, azután felvonultak egyesülten és ünnepélyesen a volt Deák-párt nagyszerű párthelyiségébe, az öreg Lloyd-épületébe.

Itt a párt organisatiója teljesen befejeztetett. Pártelnökül választott Gorove István, alelnökül Szontagh Pál és Visolyi Gusztáv, igazgatóul Móricz Pál, így a párt négy legkiválóbb állása a Deák-párt és balközéppárt volt tagjaiból egyenlően megosztva lett, tapintatosan betöltve. Tisza Kálmán a szabadelvű pártban nyert vezéri állását nagy tapintatossággal folytatta. A Ház elnökéül Ghyczy Kálmán jelöltetett ki, kinek a közös banquetten szokatlan jó kedve volt.

Minden bizottság választása alkalmával tapasztalták Tisza Kálmán tapintatos figyelmét, szóval a part tagjai között az előbbi pártéletről folyó idegenségnek rövid időn még nyoma sem mutatkozott.

Így alakult meg a szabadelvű párt az ország javára és hasznára.

Tisza Kálmán, míg Deák élt, gyakran meglátogatta az öreget, kikérte tanácsát, véleményét, hogy Tisza Kálmán és Andrássy között véleménykülömbőség támadt volna, értesülésem sohasem volt.

Így lett vége a 7 éves küzdelemnek, a középpárt

kilépése után, a kis 70 tagból álló párt valódi diadalával végződött, mely vezérének politikai belátása, a körülményekkel való eszélyes megalkuvásának volt köszönhető, ő mérlegelte, hogy mit lehetend ezúttal elérni s abból aztán nem is engedett. Az egyesülést elősegítette a pártnak vezére iránti határtalan bizodalma' a párttagok minden magánérdekek önzéstelen mellőzése, úgy hogy személyes kérdések felett a pártban soha szó sem volt.

Ebből az a tanúság, hogy a pártéletben a legfőbb szükségesség, hogy egyesek saját énjüket előtérbe ne tolják, sőt véleményüket a párt legfőbb érdekeinek koronként alárendeljék.

Erőre kél a társaság, ha népe összeforr, stb. stb.

VÉGSZÓ.

A múlt évben a munkában kerestem és találtam szórakozást, megírtam a pártok tusáját, ezenkívül megírtam a Tisza-kormány nevezetesebb téteményeit, de mindenre inkább készültem, mint a könyvírásra, azért rövid írói pályám ezek megjelenése után bezárom. Azok a tisztelt barátim, kik művemre pártkülömbőség nélkül előfizetnek, legyenek elnézéssel s fogadják azt tőlem szívesen.

A történetíró, ki egykor ezen nevezetes korszak történetét megírja, itt egészen hiteles adatokra fog találni.

Budapest, 1892. december 1-én.

Móricz Pál.